

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

Hur man arbetar i utlandet.

Arbetsintensitet och Arbetsledning.

BEARBETNING AF BREF TILL
AFTONBLADET
FRÅN UTSÄNDA KORRESPONDENTER

PRIS 50 ÖRE

KJØBENHAVN

INDUSTRIFORENINGEN

331 Hur

1911.

HUR MAN ARBETAR I UTLANDET

SKILDRINGAR AF ARBETSINTENSITET OCH
ARBETSLEDNING I FLERE EUROPEISKA LÄN,
DER SAMT NORDAMERIKAS FÖRENTA STATER

BEARBETNING AF BREF

TILL

AFTONBLADET

FRÅN

UTSÄNDA KORRESPONDENTER

STOCKHOLM

AFTONBLADETS TRYCKERI

1911

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

INDUSTRIFØRHENINGEN
KJØBENHAVN

FÖRORD.

ARBETE är liksom för den enskilde en af grundvalarna för ett lands, ett folks välfärd. I den täflan, som råder emellan nationerna, skall otvifvelaktigt den komma längst och bäst fram, som utvecklar den största, segaste och intensivaste kraften i sitt arbete. Men arbetskraften måste också ordnas och ledas på ett sätt, som är ägnadt att af arbetet vinna det bästa möjliga resultat.

Arbetsledning och arbetsintensitet höra mycket nära tillsammans. Och då det ofta blifvit sagdt, att vi svenskar behöfva i båda dessa afseenden hämta impulser från andra länder och det i hvarje fall bör vara af det största intresse att studera förhållandena där, föranstaltade *Aftonbladet* och *Dagen* under förra året en sådan undersökning. För ändamålet utsändes till flera europeiska länder samt Nordamerika några män, särskildt kvalificerade och kompetenta att bedöma ifrågavarande spörsmål, och hafva från dem ingått skildringar, som både inom och utom Sverige tillvunnit sig lifligt erkännande. Sålunda gifver den franska tidskriften »Revue Bleue» åt framställningen rörande Frankrike det amplaste vitsord för både objektiviteten i framställningen och värdet och intresset af denna utredning i första hand. Afven i Sverige har det allmänt erkänts, att framställningen i dess helhet är förtjänt af största erkännande för sin saklighet och grundlighet.

Uppgiften är ingalunda lätt. I förvissning därom, att korrespondenternas på undersökningar grundade framställning skall gifva den bästa inblick i ämnet och det rikaste utbyte genom att i sammanträngd form behålla så mycket som möjligt af sin ursprunglighet, har hvarje land här fått en skildring, som utan att vara strängt enhetlig på ett omedelbart och verklighetstroget sätt belyser förhållandena.

Det återstår att önska, att härigenom det, som förtjänar efterföljd i Sveriges arbetsförhållanden, måtte i de vidsträcktaste kretsar blifva uppmärksammat och hit öfverflyttadt — till gagn för det nationella arbetet.

Stockholm i augusti 1911.

Utgifvarna.

Belgien.

Arbetare. — Arbetsledning.

En för arbetet i Belgien gifvetvis ytterst gynnsam faktor är den rikliga och lätta tillgång på jämförelsevis billig arbetskraft, hvar öfver Belgien förfogar. Den belgiska arbetarestocken består af i regel präktigt och yrkesskickligt, arbetslustigt folk, som till någon del inser att den skarpa yttre och inre konkurrensen gör mycket stor arbetsintensitet till ett oeftergifligt tvång. Vid omdömen om den belgiske arbetaren, som i verkligheten existerar som flamländare eller wallon, måste hänsyn tagas till de båda rasernas rätt afvikande karaktär. Här skall blott nämnas, att den germanske flamländaren i regel har ett tyngre, trögare, men till gengäld jämnare sinnelag än wallonen, hvars romanska blod ger sig tillkänna i större rörlighet och snabbare uppfattning. Dessa blott ytligt antydda karaktärsolikheter svara i någon mån mot de båda stammarnas hufvudnäringar: i de flamländska provinserna bedrifves öfvervägande jordbruk, i de wallonska öfvervägande industri. Som sammanfattande omdöme (med relativ giltighet) om den belgiske arbetaren kan sägas, att han merendels icke visar större prof på initiativ — hvilket är hans största fel. »Bara marschera, icke resonnera», har han grundligen lärt: han kan konsten att lyda.

I Belgien kräfves därför också en betydande arbetslednings- och öfvervakningspersonal. Man beräknar, att om en fransk fabrik har en öfver- och en underdirektör samt två verkmästare, så finnas i ett lika stort belgiskt industrietablissemang ytterligare en direktör och fyra uppsyningsmän eller pådrifvare.

Denna stora personal ökar icke obetydligt de allmänna omkostnaderna. Det förtjänar påpekas, att dessa, trots denna ökning och delvis beroende på lägre löner, merendels ställa sig lägre i Belgien än i Frankrike. En annan väsentlig orsak härtill är lägre skatter och pålagor, som i Frankrike sluka ofantliga summor. Man har exempel på, att af två på hvar sin sida om gränsen belägna, identiskt lika fabriker, den belgiska ger 20 procent, medan den franska afkastar 6 till 7 procent. Skillnaden slukas af skatterna i Frankrike.

Att emellertid den belgiske arbetaren — flamländaren mera än wallonen — är något efterblifven, sammanhänger därmed, att han i genomsnitt icke utmärker sig för någon högre grad af boklig bildning.

Arbetstid. Löner. Lefnadskostnader.

Arbetstiden är på flera stora arbetsområden i Belgien längre än i Frankrike och England. I trots häraf äro lönerna, märkligt nog, bland de lägre, som betalas i europeiska industriländer. Man har velat etablera ett orsakssammanhang mellan å ena sidan den belgiske arbetarens långsamhet och maskinmässighet, som skulle hafva den längre arbetstiden till följd, och hans arbetsprestation, som man påstått ringare än arbetarnas i andra industriländer, och å den andra sidan de lägre lönerna. Detta synes något vågadt. Mot de lägre lönerna svara afgjort billigare lefnadskostnader, och dessa åtminstone bidraga väsentligt att förklara det lägre lönebeståndet. Att åter lefnadskostnaderna äro billiga — trots den allmänna stegring, som inträdt öfverallt under senare år — beror till stor del på ett liberalt tullsystem, insiktsfullt beräknadt med hänsyn dels till Belgiens egna, för befolkningens behof otillräckliga naturtillgångar (utom kol), och dels till den kolossala import af råmateriel, som det lilla landets väldiga industri förutsätter. Så äro lifsmedlen i Belgien billiga. Hyreskostnaderna ställa sig likaledes billigt, helst en mycket stor del af den i stadsindustrierna arbetande befolkningen bor på landet. Denna utmärkta anordning möjliggöres af de ytterst låga transportafgifterna och medför den oskattbara fördelen att gynna individuell och social hälsa genom att motverka masshopning i mer eller mindre osunda arbetarekvarter i städerna. Äfven kläder erhållas i Belgien till tämligen goda pris. Slutligen kan här tilläggas, att folket till godt pris har sina nöjen, hvori billigt öl, billig tobak och billigt kaffe ingå som hufvudbeståndsdelar.

Jordbruk och industri.

Af det belgiska arbetslifvets fyra stora hufvudgrenar, landtbruk, industri, handel och de fria yrkena, är det i all hufvudsak blott med de tvänne förstnämnda vi i det följande skola syssla, och faller det sig därvid naturligt att gifva industrin främsta och största rummet.

Samma lätt förklarliga och, i stort sedt, för folkens hälsa och välstånd i djupare mening beklagliga fenomen, som framträder i alla moderna industriländer, kännetecknar ock arbetslifvets utveckling i Belgien, nämligen industrins tillväxt på landtbrukets bekostnad. Belgien är i all synnerhet den snabbt tilltagande industrialismens land. Vid en jämförelse med industrilandet England visar sig visserligen, att det belgiska landtbruket bevarat sig bättre mot industrialismens framfart än det engelska. Men på vidsträckta om-

råden ligger det belgiska landtbruket dock under, ehuru de större jordägarna vetat tillgodogöra sig alla landtbruksvetenskapens yppersta uppfinningar och sökt bekämpa industrialismen genom att reformera själfva landtbruket i industriell anda. På samma sätt hafva småbrukarna i sin dubbla kamp för tillvaron, dels emot det större, industrialiserade jordbruket och dels emot den egentliga industrialismen, betjänat sig af dennas egna med framgång brukade organisationsmetoder. Trots detta och trots den hjälp statsmakterna låtit komma det belgiska åkerbruket till del, har landtbruksbefolkningen under de sista fem, sex årtiondena sjunkit från 29 till 19 proc., medan industribefolkningen stigit från 7 till 18 procent.

I verkligheten bevittnar man i Belgien en ytterst stark och synnerligen karaktäristisk invandring från landtbruks- till industriprovinserna. Följden häraf är en enorm förskjutning af landets ekonomiska tyngdpunkt och af folkmängden från Flandern till den wallonska delen af landet och inom Brabant och Flandern till de industriella arrondissementen Brüssel och Antwerpen.

Orsaken till industribefolkningens ökning på landtbefolkningens bekostnad ligger just i den bättre och lättare förvärfvade utkomst industriarbetet skänker särskildt den fattigare delen af landsbyggdets invånare, hvilka som jordägare ofta sakna medel eller i sin okunnighet icke förstå att genom rationellare metoder än de fäderneärfda göra sitt tunga arbete fruktbarande, och som löntagare måste hålla tillgodo med en penning, hvarpå de endast med svårighet kunna uppehålla sig. Maximilönen för en jordbruksarbetare i Flandern är två francs! Och de finnas, som under vintern icke äro i stånd att uppdrifva dagsförtjänsten till 60 centimer! Låt vara att födan icke är medräknad i dylika svältlöner: man förstår lätt hvilken dragning fabrikernas, grufvornas, verkstädernas i alla hänseenden bättre löneförhållanden skola utöfva. En annan orsak, hvars verkan dock icke torde få öfverdrivas, är införandet i allt större skala af landtbruksmaskiner, hvarigenom behovet af arbetskraft något minskats. Men om det är sant att ett fåtal armar nu behöves för vissa arbeten, som fordom kräfde många fler, får man å andra sidan icke glömma, att icke alla arbeten kunna utföras pr maskin och att maskinismen flerstädes medfört ett intensivare jordbruk, som i sin tur kräft ökad arbetskraft. Och så kommer det sig att i flera trakter af Belgien stor brist på jordbruksarbetare gör sig kännbar. Trots detta och trots tendensen till ökade jordbruksarbetarlöner fortsätter industrin att suga till sig ständigt nya skaror af arbetare.

Industriarbete — landtbostäder.

Man kunde under dessa förhållanden frukta för att de enbart landtbrukande provinserna så småningom skulle utvisa sjunkande

folkmängd. Men detta är icke fallet på något undantag när. Skälet är, att, ehuru väl alltid en viss procent landtbor drages till städerna, en mycket stor del af den industrialiserade landtbefolkningen fortsätter att bebo landsbygden, ofta på ansenligt afstånd från arbetsplatsen.

Man står här således inför ett dubbelt och märkligt faktum: å ena sidan den belgiska befolkningens växande industrialisering och å den andra samma befolknings kvarboende på sin torfva och utflyttning till industridistriktens landsbygd, hvarvid mindre jordbruksgöromål och trädgårdsskötsel, hvilkas afkastning väsentligen bidrager till uppehållet, bedrifvas jämsides med industriarbetet. Af dessa båda strömningar, kort namngifna: industriarbete — landtbeståder, förklaras att folkökningen i Belgiens städer icke är överdrivet stor. Hela systemet är, som nämnt, af största sociala betydelse och spelar en ytterst viktig roll i belgiskt arbetslif. Liknande ordning förekommer äfven på andra håll, i Frankrike och Tyskland, men Belgien står främst på denna utvecklingslinje. Att systemet skall hafva sina skuggsidor i enskilda fall, för enskilda individer, är gifvet. Visst är icke dess mindre, att den belgiska befolkningens fortgående industrialisering har ett af sina främsta palliativ i de egna hemmen på landet.

Industri.

Af Belgiens alla invånare äro omkring 50 procent eller hälften aktiv befolkning.

Af denna hälft tager ensamt industrien på sin lott 42 procent. Detta vill med andra ord säga, att af hundra i ett yrke arbetande individer i Belgien tillhöra 42 män, kvinnor och barn, i rundt tal åtminstone 1,600,000 personer, industrien. Den sysselsätter nära 30 procent af landets 12 år och mer än 12 år gamla totalbefolkning.

Medan Belgiens folkmängd från år 1830 till närvarande tid i det allra närmaste dubblats, har industribefolkningen mer än tredubblats. Den i ett land brukade mekaniska kraftens ökning är bästa mätaren på industriens framsteg. Från år 1846, då omkring 40,000 hkr. mekanisk kraft funnos i Belgien, och till och med 1908 hade denna mer än 25-dubblats, om man från räkningen undantager transportindustrierna; och medräknas järnvägar och ångbåtar (hvilka senare spela en obetydligare roll), hade Belgiens mekaniska kraft under nämnda tidrymd vuxit sig icke mindre än öfver 50 gånger större!

Detta resultat belyser skarpt, hur man arbetat och hvad man åstadkommit i Belgien!

Frånräknas från ofvan angifna siffra för industribefolkningen några hundratusental arbetsgifvare, arbetsledningspersonal samt oberoende producenter och ökas återstoden med jordbruksarbetare, små-

tjänstemän, småbiträden och tjänare, kommer man upp i ett antal, som säkerligen öfverstiger 2 millioner individer, hvilka då utgöra proletariet i Belgien eller landets egentliga arbetarebefolkning. Sammanställes slutligen denna siffra med de andra vi nyss anförte, framgår bl. a. samma företeelse, som kommer tillsynes i alla moderna industriländer och som i Belgien är synnerligen skarpt accentuerad, nämligen att arbetarebefolkningen växer snabbare än befolkningen i sin helhet och den mekaniska kraften återigen mycket snabbare än arbetarebefolkningen.

Betrakta vi nu industrin för sig, ha vi först att angifva förhållandet mellan det, som återstår af de sedan århundraden ryktbara belgiska hemindustrierna och fabriksindustrin, eller med andra, kanske bättre beteckningar: den decentraliserade och den centraliserade industrin. Den förra omfattar den produktion arbetsgifvarna mottaga direkt eller genom mellanhänder från de egentliga hemarbetarna. Som en afdelning för sig måste man betrakta en grupp af flera hundra tusen producenter, med hänsyn till sin ställning direkta afkomlingar af forna tiders »artisaner», fria och oberoende handtverkare i allehanda yrken, hvilka handtverk numera i stor utsträckning mekaniserats, och hvilka föra sin produktion i marknaden för egen räkning. Slutligen komma vi så till den egentliga fabriksindustrin.

Hemindustri.

Under det arbetarna i fabriksindustrin mellan två- och tredubblats sedan midten af förra århundradet, hafva antalet hemarbetare reducerats med öfver 40 procent. För sextiofem år sedan räknade man 200,000 hemarbetare i Belgien, d. v. s. att af 5 industriarbetare voro 2 hemarbetare; ett halft århundrade senare var antalet icke 118,000, och på de sista 15 åren har minskningen oafbrutet fortgått. En knapp åttondel af Belgiens industriarbetare äro numera hemarbetare.

Orsakerna till den belgiska hemindustriens minskning och nedgång förtjänar ett särskildt kapitel. Här skall blott nämnas att hufvudskalet dels är maskinismens och storindustrins framsteg i allmänhet och dels — icke mindre — det fasansfulla utsugningssystem, för hvilket hemarbetarna äro utsatta från arbetsgifvarnas sida. På de produktionsområden, där massfabrikation och snabbfabrikation medelst moderna maskiner uppstått, måste en förkrossande konkurrens med egentligt handtverk och äfven delvis mekaniseradt hemarbete inträda; så hafva under ett femtiotal år omkring 115,000 stycken linspinnare och -spinnorskor fullkomligt försvunnit. En djupare inblick i den belgiska hemindustrins villkor ger knappast anledning till beklagande af maskinismens tendens att utrota hemarbetaren: detta ur arbetarens och hans människovärdiga tillvaros synpunkt; ur själfva de producerade varornas synpunkt blir förhållandet i många fall det motsatta.

Oberoende producenter och arbetsgifvare.

De oberoende producenterna, som vi ofvan räknat som en särskild afdelning, äro arbetare, som arbeta för sig själva utan någon löntagare i sin tjänst, men mycket ofta med bistånd af en eller flera af familjens medlemmar. De föra sina tillverkningar i marknaden för egen räkning, men i ett stort antal fall sker afyttringen blott skenbart utan mellanhand — icke af handelsagenter, hvilkas funktion ju är naturlig — utan af andra större fabrikanter. Dessa själfständiga småfabrikanter ställning i förhållande till de stora är således fullt jämförlig med de små jordägarnas till de större jordbrukarnas: båda ha hafva att hålla stånd mot kapitalismens centraliserande inverkan.

Räknas nu dessa åtminstone delvis fullt oberoende producenter samman med de egentliga arbetsgifvarna, som hafva i sin tjänst anställda löntagare, befinnes arbetsgifvarnas antal vara 20 procent af hela industribefolkningen, d. v. s. att 80 af 100 i industrin verkamma individer äro löntagare, medan 20 äro oberoende.

Fabriks- och verkstadsindustri: dess centralisering.

Några ord om den belgiska fabriks- och verkstadsindustriens uppdelning från synpunkten stor- och småindustri. Denna uppdelning sker lämpligast i mycket stor, stor, medelstor, liten och mycket liten industri. Till hvardera af dessa afdelningar räknas då industriföretag, som sysselsätta resp. 500 och flera arbetare, 499 till 50, 49 till 5, upp till och med 4 och slutligen alls inga arbetare. Den sistnämnda kategorien, mycket liten industri, motsvarar då den ofvan som särskild afdelning betecknade gruppen af själfständiga småfabrikanter.

Det är af intresse att se, hvilken industri, den stora eller den lilla, som utvecklas mest.

Liksom Belgien är de små jordlotternas land, är det äfven de många industriföretagens. Dessas antal är bortemot 245,000, en siffra som omedelbart anger att det industriella arbetet är fördelat på ett ansevärt antal industriidkare. Men ensamt företagens antal ger ingen reell inblick i förhållandena. Hänsyn måste ock tagas till arbetarnas fördelning på företagen. Man finner då — tämligen naturligt — tvänne hvarandra motsatta progressioner. I den mån antalet arbetare pr företag stiger, minskas företagens antal, så att antalet mycket stora industriföretag (med de flesta arbetarna) är det minsta af alla. Men i den mån antalet företag pr afdelning stiger, minskas antalet arbetare, så att den mycket lilla industrien (med de flesta företagen) har det minsta antalet arbetare.

Frågan om Belgiens industri hufvudsakligast är stor- eller småindustri beror således på om man utgår från antalet arbetare eller antalet företag. I förra fallet måste man säga att storindustrien är ofantligt öfvervägande; i det senare blir det småindustrien.

Till den mycket lilla industrien (inga arbetare) höra närmare 71 procent af företagens antal, och af den lilla industrien (t. o. m. 4 arbetare) nära 23 procent. På småindustrien i Belgien komma således öfver 93 företag af hundra. Den medelstora industrien (5 till 49 arbetare) räknar blott knappa 6 procent. Till den stora industrien (50 till 499 arbetare) höra 0,65 procent och till den mycket stora (500 och flera arbetare) blott 0,08 procent. På storindustrien i Belgien komma således ej fullt $\frac{3}{4}$ procent af företagen.

Betrakta vi nu antalet arbetare, blir förhållandet ett annat. Den mycket lilla industrien kommer alls ej med i beräkningen, ty dess »arbetare» äro sina egna arbetsgifvare. Den lilla industrien förfogar öfver nära 14 procent; den medelstora räknar öfver 24 procent och den stora och mycket stora tillsammans nära 62 procent af arbetarna. Den absolut taget största gruppen är den stora industrien med icke långt från 38 procent, alltså mycket öfver $\frac{1}{3}$ af hela arbetareantalet. Äfven om den mycket lilla industriens personal och arbetsledningspersonalen medtages, hvarvid fördelningen blir en annan, bibehåller den stora industrien öfvertaget.

Följande tablå torde tjäna som ledning och sammanfattning af hvad vi sålunda anfört:

	Före- tagens antal pr 100.	Arbe- tarnas antal pr. 100.
Mycket liten industri	} 93 $\frac{1}{2}$	14
Liten »		
Medelstor »	5 $\frac{1}{4}$	24
Stor »	} 3 $\frac{1}{4}$	62
Mycket stor »		

Olika industrier.

Jämföras nu dessa siffror, som gälla för århundradets början (senare med anspråk på tillförlitlighet finnas ej tillgängliga) med tidigare på samma sätt erhållna, visar sig, att antalet företag och antalet arbetare minskas i alla kategorier utom i den mycket stora industrien. I den mycket stora industrien (500 arbetare och fler), ökas både företagens antal och arbetarnas antal. Den mycket stora, eller, tagen som hufvudgrupp, den stora industrien, växer således på den lilla och medelstoras bekostnad.

Slutresultatet af denna undersökning blir därför, att då ökningen af de storindustriella anläggningarnas antal ju måste vara relativt liten och icke uppgår till motsvarande minskning i öfriga kategorier, antalet företag i sin helhet minskas, under det arbetarnas antal (inom storindustrien) och produktionens storlek ökas. Eller annorlunda uttryckt: den belgiska industrien utvecklas mot allt större och större centralisering i stor-kapitalistiska företag.

Härtill kan som en randanmärkning fogas, att under det blott några ytterst få procent af de belgiska industriföretagens antal äro aktiebolag, dessa sysselsätta öfver hälften af fabrikenas och verkstädernas arbetare.

Den tendens den belgiska industrien visar att koncentrera produktionen i stora, kapitalstarka företag — en tendens, som icke utmärker enbart Belgiens industri, då den ju är en af de omedelbaraste följderna af många med den moderna stormaskinismen samverkande faktorer — motverkas i icke obetydlig grad af de billiga transporterna af folk och gods. Ty liksom dessa så att säga göra hela landet behagligt för invånarna och på ett lyckligt sätt motarbeta för stor trängsel i öfverhopade stadssamhällen och stadskommuner, så sätta de ock industrien i stånd att utbreda sig öfver jämförelsevis vidsträckt område, från de industriella centralhärdarna, hvilkas svarta hjärtkamrar äro kolgrufvorna, till aflägsnare landsdelar. Vi hafva nämnt, att mycket folk för sitt arbete drages från periferierna mot centralpunkterna af de bättre löner, som där fås. Motrörelsen består i att åtskilliga mindre industriföretag, som svårligen skulle kunna bestå i konkurrensen med de stora under de villkor dessa i öfvervägande grad bestämma, skaffa sig lifsmöjligheter genom att flytta ut mot periferiska landtkommuner.

Medan sålunda å ena sidan företagen blifva färre och större, hvilket ur social synpunkt icke är af otvifvelaktig fördel, undergår industrien å andra sidan likväl en viss decentralisering, om hvars nytta för ett flertal meningarna icke äro delade.

Kolgrufveindustri.

Vi hafva i inledningen sökt påvisa några af den belgiska industrins allmänna villkor. Hvilken förbättring dessa i stort sedt undergått genom de framsteg den belgiska arbetslagstiftningen gjort under senare år, ådagaläggas af ett studium af förhållandena, sådana dessa tedde sig för blott ett par decennier tillbaka. Att Belgien fortfarande trots starka motströmningar, är ett kapitalismens och på vissa industriområden — ännu mera inom hem- än fabriksindustrin — äfven den oskäligena exploateringens förlofvade land, kan icke bestridas. Man har ofta skäl att hålla med den skarpsinnige socio-

logen Vandervelde om, att är det icke direkt arbetarnas inferno, så är det i mångt och mycket deras skärself. Den belgiska arbetareskyddslagstiftningen står i flere fall efter de öfriga industristormakternas. I arbetareförsäkrings- och pensioneringssystemet kommer visserligen den numera allmänt erkända tvångsprincipen till gällande, men den är långt ifrån strängt genomförd och ersättes blott af statens villighet att med subsidier understödja enskilda organisationers initiativ. Den belgiske arbetarens standard of life når merendels heller ej upp till det relativa välstånd stora partier af grannländernas proletärbefolkning lyckats skapa sig.

Inom kolgrufveindustrin, som på det storindustriella området intager främsta platsen, är det först på alla senaste åren en afkortning i arbetstiden införts och diskussionen om ålderdomspensioner för uttjänta grufarbetare utmynnat i ett parlamentet förelagd förslag. Det visar sig härvid, att grufarbetarna, som i dessa afseenden hafva mycket att afundas sina kamrater i Frankrike, liksom dessa gå i spetsen för utvecklingen, beroende dels på den särställning med hänsyn till arbetets svårighet de intaga, och dels på deras organisationers större omfattning, fasthet och målmedvetenhet i kampen för lättnad i arbetsvillkoren.

Grufarbetarnas ålderdomsförsäkring står på parlamentets dagordning vid tiden för denna broschyrs utarbetande. Härom kan därför blott sägas, att politiska och konfessionella partifrågor oafbrutet inblandas i diskussionen och förrycka den på ett säreget sätt, så som för öfrigt nästan alltid är fallet i detta af partitvister öfverlupna land.

Hvad åter arbetstiden angår, så antogs år 1909 efter ytterst omfattande undersökningar en lag, enligt hvilken arbetsdagen i grufvorna gradvis afkortas till 9 timmar. Intill 1 jan. 1912, då 9-timarsdagen inträder, räknas 9½ timmars arbetsdag nere i grufvan. Frågan om ytterligare afkortning till 8 timmar är af primär vikt för Belgiens hela grufindustri. En del auktoriteter mena, att 8-timarsdagen ovillkorligen skulle medföra en produktionsminskning så ödesdiger, att Belgien icke längre blefve i stånd att hålla sig uppe i den redan svåra konkurrensen med öfriga kolförande länder. Närmaste följden skulle bli ökad produktionspris och minskade arbetslöner. Enligt andra auktoriteter skulle det vara möjligt att med rationellare arbetsmetoder ersätta tidsförlusten. Fackmännen hafva ej kunnat enas om svaret på denna invecklade fråga.

Under nuvarande förhållanden äro de belgiska grufarbetarnas produktion betydligt mindre än grufarbetarnas i de öfriga länderna. Beräknas medelproduktionen för alla arbetare nere i grufvan, kommer den engelske grufarbetaren upp i 360 ton om året, den franske i 305 ton, den schlesiske i 350 ton, den westphaliske i 310 ton. Den belgiske åter bryter ej mer än 230 ton. I England, Westphalen och Frankrike (Nord och Pas-de-Calais) är således produktionen pr arbe-

tare resp. 60, 44 och 33 proc. större än i Belgien. Icke desto mindre intager Belgien sin rang af industriell stormakt tack vare sin kolgrufveindustri.

Det största antalet storindustriarbetare, omkring 150,000, sysselsätts i kolgrufvorna.

Arbetarna ofvan jord äro i alla väsentliga afseenden likställda med öfriga grof- och verkstadsarbetare. Här är arbetsdagen minimum 10 timmar och lönen oftast från 30 till 40 centimer. Mekanikerna äro merendels något bättre ställda, men dagslöner af 4: 50 frcs äro bland de högsta. Sedan några år tillbaka äro visserligen kvinnor totalt förbjudna vid alla underjordsarbeten, men icke så vid arbetet ofvan jord, i hvilket både kvinnor och barn deltaga. Det enda skydd lagen ger dessa »särskildt skyddade» kategorier af arbetare är, att barn under 16 år och kvinnor upp till 21 års ålder icke få utföra mer än 10½ timmars effektivt arbete — hvilket, då hvilotiderna i regel gå till 1½ å 2 timmar, ofta gör en arbetsdag af cirka 12 timmar! Huru otillräckligt detta »skydd» är, är lätt insedt. För närvarande arbeta omkring 6,600 barn, af hvilka öfver 2,000 icke nått 14 år, vid grufvorna i Belgien. Det arbete de där förrätta är ytterst ofta oskäligt tungt, och de hygieniska förhållandena, under hvilka det utföres, lika ofta rent af fördärfliga för hälsan. Samma är förhållandet med kvinnorna, som hufvudsakligen arbeta vid drögrullning (ofvan jord), drögväxling, i kolsorterings- och tvättningsafdelningarna, där skarpa temperaturväxlingar, oupphörligt drag och dålig luft äro regel. Af 100 kvinnor och flickor äro 45 icke 21 och 40 icke 16 år!

Grufarbetet under jord fortgår i regel dag och natt. Stigare och huggare, åtföljda af ett visst antal drögrullare och galleriarbetare, fara ned i grufvan fr. o. m. kl. 6 och återvända fr. o. m. kl. half 4. Verkmästare och ingenjörer, inlastare och ett lag drögrullare börja och sluta sin arbetsdag ett par timmar senare. Hästskötarnas arbetsdag infaller oftast mellan kl. 3 och 1 på natten.

Nattarbetslagen börja nedfarten half 8 och komma upp fr. o. m. kl. 5 på morgonen. Ett senare lag arbetar hufvudsakligen med drögrullning från kl. half 11 på kvällen till 8 påföljande morgon. I många af de djupaste grufvorna äro gångarna så låga, att hästar icke kunna användas till detta arbete. De arbetare, som hafva dessa gångars och galleriers nödvändiga underhåll till specialitet, äro vanligen fördelade på tre arbetslag med nedfart kl. 6, half 4 och half 11 på kvällen. En lättnad i arbetet har nyligen införts, i det arbetarna vid drögarna, som ombesörja kolfraktningen till hissarna, tillåtas sluta sitt arbete på bestämd tid och lämna kol, som brutits, men icke hunnit inlastas och fraktas, till följande arbetslag, i stället för att som förut fortsätta med arbetet tills allt under viss tid brutet kol förts upp i dagsljuset. Endast lördags eftermiddag och kväll företages ingen nedfart af nattarbetslagen.

Arbetarna ofvan jord och hjälparbetarna nere i grufvan, drögullare och ilastare hafva dagslöner från 3: 50 till 4: 50 fros. Endast huggarna, gångbrytarna och galleriarbetarna, som uppföra trästöden i grufschakten, betalas efter fullgjord arbetskvantitet. Öfverstigaren bestämmer priset pr kv.-m. af en viss flöts. Det kan variera mellan 90 cent. och 3 å 4 fros, beroende på hårdheten. Det sålunda bestämda priset gäller för perioder om 14 dagar, och huggarelagen, bestående af 5 till 6 arbetare, som alla dela lika, hafva tre dagars betänketid för att anfaga eller vägra huggning på de gifna villkoren.

I regel förtjäna huggare och öfriga betingarbetare nere i grufvan omkring 6 fros. Det franska premieringssystemet synes vara okänt i de belgiska grufvorna.

Som ofvan antydt, äro grufarbetarna oftast medlemmar af fackorganisationer, af hvilka ett mindre antal är icke-socialistiskt. Grufbolagen å sin sida tillhöra oftast industrisyndikat, bildade för att tillvarataga etablissemangens kommersiella intressen.

Vid en del grufvor — ett fåtal — hafva arbetsgifvarna inrättat enskilda understöds-kassor och någon gång äfven mindre pensioner åt i deras tjänst utarbetade arbetare.

Vid 50 års ålder är den wallonske kolhuggaren i regel oförmögen att fortsätta arbetet. Utom speciella grufsjukdomar, som grufmask och en ögonåkomma, är reumatismen grufarbetarens förnämsta fiende.

Men äfven alkoholen anställer stor förödelse bland grufbefolkningen. Vanligt är, att arbetet nere i grufvan icke kommer fullt i gång förr än tidigast på tisdagen. Måndagen saknas ofta en betydlig kontingent arbetare vid nedfarten. Och ofta är lördagens arbetskvantitet, efter redan på fredagskvällen påbörjade dryckeslag, under det normala.

Metallindustri.

Från Mons i väster till och med Liège i öster draga grufvor och metallfabriker ett oafbrutet svart band öfver det belgiska landet. En rastlös verksamhet utöfvas på detta område, som är det i Belgien tätast bebyggda: grufva ligger vid grufva, masugn vid masugn och fabrik vid fabrik med korta mellanstycken af odlad mark, öfver hvilken otaliga fabrikskorstenar oupphörligt utspå moln af kolstoff och vattenånga. Det är här de sedan urminnes tider som metallarbetare ryktbara wallonerna häfda sin traditionella yrkesskicklighet i en hel serie starkt specialiserade metallindustrier, som äro den kanske viktigaste delen af den egentliga belgiska storindustrin. Det är detta vidsträckta fabriksdistrikt, som slukar stora massor af tröga, men sega flamländare, som icke finna sin utkomst på egen mark och, lockade af bättre lönevillkor, bidraga till industriarbetarehärens ökning.

Att metallindustrin i ett land som Belgien, som i detta allra närmaste uttömt sina egna malmtillgångar och måste importera så godt som allt råmaterial, kunnat nå sin starka utveckling, beror naturenligen på den rika koltillgången.

Omkring 110,000 arbetare sysselsätts i metallindustrierna, och antalet företag af alla storlekar är mellan 21 och 22 tusen. Man finner inom detta industriområde talande exempel på den tendens till storindustriell koncentration, som vi tidigare framhåft som kännetecknande för det belgiska industrilifvet i allmänhet. Våldiga kapitalmassor äro nedlagda i den belgiska metallindustrin; man kan bilda sig en någorlunda föreställning härom, då man vet, att ett medelstort stålverk kräver omkring 50 millioner i anläggningskostnad. Enligt en ofta uttalad åsikt är det hufvudsakligen på grund af sina framstående köpmannaegenskaper, belgarna lyckas göra sina i förhållande till landet och folkmängdens storlek enorma produkter fruktbärande, ty på själfva det tekniska området nöja de sig merendels med att exploatera andras idéer. Nya uppfinningar och förbättrade arbetsmetoder höra till undantagen i Belgien.

* * *

Krafvet på tidig förtjänst gör att ynglingen, som utbildar sig till metallarbetare, i de allra flesta fall söker anställning vid någon fabrik eller i någon verkstad och där genomgår ett praktiskt lärlingsskap, som af ett mindre antal kompletteras med metodiska studier i någon yrkesskola. Man finner dock exempel på, att lägre praktisk och teoretisk undervisning tages före inträdet i egentligt produktivt arbete, och i flera yrkesskolor till och med ersättes det praktiska arbetet med någon mindre timpenning. Denna utbildning leder då vanligen till snabbare befordring till verkmästare eller högre grader, som förutsätta större kunskaper än till och med mycket skickliga, men enbart genom praktik utbildade arbetare besitta. Vid 12-årsåldern, en åldersgräns, som den nya belgiska undervisningslagen rätt snart torde framflytta till 14 år, förtjäna de unga omkring 75 cent. per dag, och i många fabriker ökas lönen med 25 cent. om året under de första åren. — Bland metallarbetarna påträffas vidare ett påfallande stort antal grof- eller hjälparbetare, som ej kunna läsa eller skriva. Ehuru de intet annat hafva än sina musklers kraft att sätta in i arbetet, äro de mångenstädes de för arbetsgifvarna svåraste att komma öfverens med. De nå sällan upp öfver en dagsförtjänst af 3 frcs; i flera städer och på mindre orter få de ej mer än 14 cent. i timmen och ej fullt 15 frcs i veckan. Smeder betalas med 40—60 cent. i timmen. Justerare få 38—55½ cent., uppritare och maskinmontörer 50—65 cent. Svarfvare och jämförliga kategorier förtjäna från 27:70—35 frcs pr vecka; medellönen är 30:20 frcs. Liksom i an-

dra länder och yrken förekommer i belgisk metallindustri styck- och timbetalning omväxlande. Vid betingarbete kan man oftast anteckna 25 till 30 procents högre löner — och regel är, att om ett strikt beräknadt ackord af någon anledning ej skulle medföra en rimlig förtjänst för arbetaren, en minimilön dock utbetalas.

Premiesystemet tillämpas rätt ofta, så vid valsning af skenor, bjälkar, tråddragning m. m. Premium utgöres då af en tilläggsbetalning af från 2 à 4 cent. (få ynglingar äro hjälparbetare), upp till 10 à 15 cent. för hvarje tillverkningston utöfver en som minimum fixerad kvantitet, för hvilken en bestämd lön betalas. I de stora valsverken växlar den åsatta grundkvantiteten från 80 till 100 ton, men ofta kunna arbetarna förtjäna ända till 35 premier per dag, hvilket för en yngling utgör en ökning af dagsförtjänsten med öfver 1 frs och för fullvuxna yrkesarbetare omkring 3:50 frs. Det förtjänar ock att anföras, att flerstädes ett visst afdrag göres på premien, när ett arbetslag, som fått sig effektuerandet af t. ex. en sken- eller bjälkbeställning anförtrodd, beräknar sitt råmaterials behof felaktigt, så att fabriken måste lägga större eller mindre mängder på lager.

Uppsyningsmännen, som utdela arbetet i de större verkstäderna, hafva ofta blott en tilläggsbetalning af 15 proc. utöfver gängse dagslöner.

Öfvertidsarbete om dagen medför en löneförhöjning med 25 procent på grundlönen. En natt räknas däremot oftast för två dagar. För längre tid regleradt nattarbete ersättes i många verkstäder likväl blott med 1½ dagslön.

Arbetsdagen är i regel eller åtminstone mycket ofta längre än 10 timmar. Den »engelska veckan» på 54 timmar är en sällsynthet i de belgiska metallfabrikerna. I Bruxelles är veckan på 57 timmar vanlig. I tjugotre fall af trettiosex har jag antecknat arbetsveckor på 61 till och med 66 timmar.

Bestämd uppsägningstid förekommer blott i ett antal af de alla största etablissemangen och är då en till två veckor. I öfrigt förefinnas inga aftal utöfver dem de vanliga arbetsreglementena innehålla och hvilka hufvudsakligen gälla ordinär arbetsordning och arbetsgifvarens rätt mot arbetaren vid disciplinärförseelser.

Frankrike.

Textilindustri.

Som allmän regel i fråga om lönerna på textilindustriområdet kan fastslås, att spinnare och väfvare, som äro de högst betalda, endast undantagsvis nå upp till 7 francs à 7: 50 francs om dagen. I ett par fabriker med möbeltyger och mattor till specialité, kunna skickliga väfvare förtjäna ända till 9 francs, ja, en fabrikant hade till och med som experiment konstaterat, att en mycket skicklig väfvare vid mekanisk väfstol med bibehållande af gällande lönesatser pr meter af en vara, som dock ej var af de allra högst betalda, kunde förmås att drifva upp sin dagsinkomst — under en begränsad tid af fjorton dagar — till 13 francs. Den allmännast förekommande daglönen för fullgoda manliga arbetare varierar mellan 5: 50 à 6 francs och 6: 50 à 7 francs. I flera fabriker, bland de allra största, är den dock oväsentligt högre för denna kategori af arbetare, som här förtjänar upp mot 47 à 50 francs i veckan. Såväl både ull- som bomullsspinnare och väfvare betalas enligt den arbetsmängd, de förrätta, så nämligen, att ett visst pris är bestämdt pr meter och lönen utgår efter dagsverkets kvantitet. Vid spinnstolarna betalas något mera för arbete vid s. k. »métiers continus» än för skötseln af self-actingmaskiner af äldre konstruktion. Härvidlag toges äfven hänsyn till antalet spindlar pr maskin, hufvudspinnaren har att öfvervaka, hvilket vid väfstolarna motsvaras af varans enklare eller mera komplicerade sammansättning; en vara med täta färg- och kvalitetsväxlingar i inslaget betalas mera än en uniform väfnad. Men icke blott hufvudarbetarna vid de olika maskinerna, utan äfven deras närmaste medhjälpare af båda könen utfå sin lön enligt kvantitet förrättadt arbete; först när det gäller sysslor, hvilka gemenligen kunna rubriceras som underordnad handräckning, tillämpas tim- eller dagslönesystemet. Minderåriga från 13-årsåldern — den åldersgräns, lagen stadgar för deras användning i fabriker, sedan de genomgått folkskolan — hafva en dagspenning af 1: 50 till 2 francs; något äldre få de 2: 50. Biträdande spinnerskor, nysterskor m. fl., förtjäna i medeltal 3: 25 till 3: 75 francs om dagen. Kvinnorna äro genomgående lägre aflönade än männen. Verkmästarna, som i alla fabriker, som blifvit undersökta, gjort intryck af att vara ytterst dugliga och säkra karlar, hafva sällan mindre än 75 à 90 francs i veckan, men betydligt högre löner än dessa äro allt annat än sällsynta.

Hos textilarbetarna gör sig en rätt allmän sträfvan gällande att få styckebetalning införd där så ske kan. I andra industrier är

motsatsen fallet, utan att några bindande grunder härför kunna fastslås. Men genom att tillmötesgå sina arbetares önsknings härutinnan hafva textilfabrikanterna lyckats få arbetsintensiteten högst väsentligt ökad. I ullfabrikerna medhunno de arbetare, som hafva till uppgift att särskilja olika ullkvaliteter af rullen direkt ur ullbalarna, icke en erforderlig arbetskvantitet. Då räskades gällande timlönsberäkning med styckeberäkning enligt en minimumsats af 30 kg. pr timme, som arbetsgifvarna funno lågt tilltagen men dock beslöto tillämpa. Följden blef dels, att erforderliga ullmängder nu sårades, och dels, att arbetarna, lockade af utsikten att kunna förtjäna mer än förut, väsentligt ökade sin förtjänst.

I en fabrik (Rouen) förklarade sig spinnerskorna missnöjda med sin lön, som utgick i form af dagspenning. I stället för att direkt höja denna dagspenning åsattes ett visst pris pr meter eller kilo af de bomullsremsor, arbeterskorna manipulerade. Resultatet af detta beräkningssätt blef detsamma som i föregående fall: såväl arbetskvantitet som förtjänst ökades; både fabrikanten, som fick betala mer, och arbeterskorna, som arbetade mer, funno sin fördel.

Å andra sidan förtjänar påpekas, att i flera fabriker anställda väfvere, som, om de endast i någon mån ökade sin energi, hvilket de faktiskt skulle kunna, också skulle ej oväsentligt öka sin förtjänst, principmässigt afhålla sig från att inlägga större energi i arbetet än de behöfva för att nå en af erfarenheten som tillräcklig för de oundgängliga behofvens tillfredsställande bevisad förtjänst af omkring 4: 90 till 5 francs om dagen. Orsaken till detta rätt särregna, flerstädes iakttagna förhållande är deras fruktan för att arbetsgifvaren, om han finner sig stå inför möjligheten att erhålla ökad produktion, skall sänka tarifferna på vissa varor — en taktik, som icke lär vara främmande för vissa arbetsgifvare. — I återigen andra fall, där produktionskostnaden på en viss vara, t. ex. ett möbelyg, måst sättas så lågt, beroende på det låga pris, som därför erhålles, att arbetaren icke för mår nå upp till en rimlig förtjänst, hafva fabrikanterna måst gå in på att helt och hållet nedlägga varan ifråga.

Endast en svag bråkdel af Frankrikes textilindustriella etablissemang hafva utvecklats till medelstora, och en ännu mindre del till mycket stora företag. Småfabriker och hemateljere äro i ojämförligt öfvervägande antal — ett antal, som har god utsikt att bibehålla sig, äfven om dess ökning motverkas af stormaskinismen, handverkets och de små fabriksföretagens fiende.

De verkliga hemateljerna, i hvilka icke anställda och betalda arbetare, utan blott familjemedlemmar arbeta, äro icke hemfallna under arbetarelagstiftningens omedelbara kontroll. Men hvarken dessa ateljere eller de egentliga småfabrikerna kunna lämnas ur räkningen vid en öfversikt öfver arbetsförhållandena inom fransk textilindustri. Det är inom dessa fabriker med mindre

än 20 arbetare — merendels äro de befyddigt färre —, man finner de allbekanta drag af patriarkalism och familjeartad intressegemenskap, som länge utgjort de franska arbetsgifvarnas och arbetarnas styrka, om man, som här ofta är rent af svårt, vill uppdraga en skarp gräns mellan ägaren och hans fätaliga medhjälpare. Ty han arbetar precis som de, och hans själfständighet är ofta inskränkt till besittningen af arbetslokalerna och vissa elementära, mindre kostbara anordningar, under det en större industriidkare, för hvilkens räkning han arbetar med sitt folk, är åtminstone störste delägare i maskineriet.

Utarbetade arbetsreglementen förekomma sällan inom dessa småfabriker. Först när arbetarnas antal i en liten fabrik öfverskrider 5 å 6 stycken, finner man en särskild verkmästarebefattning, som utöfvas af en oftast äldre arbetare eller af arbetsgifvaren själf, som jämte sitt eget arbete öfvervakar de andras och går dem tillhanda med råd. Om ägaren icke är sin egen verkmästare, har hans närmaste man, som åtnjuter i det närmaste samma auktoritet hos de andra som han, endast sällan högre lön än en fullt utbildad, skicklig arbetare.

Arbetsintensiteten inom dessa i alla textilbranscher förekommande småfabriker med några få väfstolar, spinn- eller stickmaskiner, påstås vara större än i de stora fabrikerne, där arbetsfördelningen är genomförd med yttersta stränghet. Ehuru arbetstiden är lägligen bestämd till maximum 10 timmar, utom för vissa undantagsfall, särskildt i ullfabrikerne, där 12 timmars (föga ansträngande) nattarbete för män öfver 18 år förekommer, är öfvertidsarbete med vanligen 30 å 40 procents förhöjning i timlönen mycket vanligt i småfabrikerne. Till gengäld är det främst de, som lida af ofta inträffande arbetslöshetsperioder, beroende på kommersiella fluktuationer, hvilka de äro mindre skickade än de stora fabrikerne att motstå. Småfabrikerne i textilindustrien uppnå sällan 300 arbetsdagar; ibland blott 200, och oftast icke mer än 230 till 250. Ehuru arbetarna merendels bidra till arbetslöshetskassor, förmå dessa endast till ringa del motverka så uppkommande förluster, på hvilka ägarna eller entreprenörerna lida nära nog lika mycket som de anställda.

Syndikalismen är, om icke okänd, så dock föga utbredd inom småfabrikerne arbetarekretsar, som just genom sina med arbetsgifvarnas nära sammanfallande intressen lämna föga fäste för dess hätska motsättningar. Genom det utbredda bruket att personalen, när den ej består af mer än några få personer, intager målet midt på dagen med familjen, underlättas utjämningen af tvistigheter. Af strejkstatistiken framgår, att strejkkvifvensen är ytterst svag inom de minsta och små fabrikerne. Det vanliga ömsesidiga 8 dagars uppsägningssystemet är regel, ehuru väl mestadels äldre arbetare,

som länge varit i samma arbetsgifvares tjänst, äro anställda för 2, 3 och 4 månader, ibland för hela år i stöten.

Det är således i regel genomgående goda och stabila förhållanden, som här härska, beroende på en slags familjär intimitet mellan arbetsgifvaren och hans folk.

Inom de stora fabrikerna, hvilkas arbetare och arbeterskor äro af en helt annan typ, äro förhållandena helt annorlunda. För jämförelsen med tillståndet på motsvarande arbetsområde i Sverige äro arbetsvillkoren i de medelstora och mycket stora fabrikerna måhända mera givande än de, som härska i småfabrikerna, där ömsesidigt förtroende är utslagsgivande.

I de stora fabrikerna är allting kodificeradt och regleradt i detalj. Endast undantagsvis påträffas fabriker, som icke hafva sitt reglemente uppspikadt på ingångsdörren till fabriken; i regel är detta verifieradt och lagfaret af le conseil des prud'hommes, ett slags råd af allmänt aktade, utvalda män, som, utan att äga skiljedomsrätt, utöfva en förmedlande och i många fall afgörande myndighet vid sidan om fredsdomarens.

Som typ för ett franskt fabriksreglemente kan gälla följande:

»Art. 1. Hvarje arbetare, som tager tjänst i fabriken, förbinder sig att taga kännedom om, godkänna, underteckna och iakttaga föreskrifterna i detta reglemente.

Art. 2. Arbetstider och hvilotider — 6.30—12; 1.30—6 — äro uppslagna i alla lokaler. Ingen har rätt att aflägsna sig från sin plats under arbetstiden utan särskild tillåtelse.

Art. 3. Förbudet är: införandet af främlingar i lokalerna; att röka i fabriken och dit medtaga alkoholhaltiga drycker.

Art. 4. Förbudet är för arbetarna att rengöra maskiner i gång; att vidröra remmar och transmissioner (att taga remmar i hand under gång) eller någon maskindel, hvars vidrörande ej är nödvändigt för arbetet; att begagna hissarna eller andra trappor och vägar än de, som uttryckligen stå till deras förfogande.

Art. 5. Alla arbetare, som anlända för sent till fabriken eller ditkomma onyktra eller af någon annan anledning äro ur stånd att arbeta, vägras inträde i fabriken.

Art. 6. Särskild uppsägningstid förekommer icke. Båda parterna hafva full rätt att bryta kontrakt och öfverenskommelser vid dagens slut.

Art. 7. Arbetaren har icke rätt att kräfva ögonblicklig uppgörelse, utan är skyldig afvakta närmaste regelmässiga betalningsdag efter sitt utträde ur fabriken.

Art. 8. De arbetare, som af någon anledning afbryta och upphöra med arbetet, hafva ingen rätt till ersättning för den tid, de ej arbeta; de äro fria att lämna fabriken.

Art. 9. Det är absolut förbudet att röra vid gas-, elektricitets- och eldsvådeapparater (utom i nödfall).

Art. 10. Detta reglemente deponeras hos Conseil des Prud'hommes och affischeras i fabrikslokalerna.

Undertecknad erkänner sig hafva tagit kännedom om detta reglemente, innan han undertecknat det, och hafva erhållit ett exemplar af detsamma.

(Underskrift).»

Med få variationer förekomma reglementen i denna stil öfverallt. Afvikningar gälla hufvudsakligen straffbestämmelser i form af plikt för för sen ankomst o. d. I många fabriker betala arbetarna 10 cent. för 5 minuter, 50 cent. för en half timme osv. I andra betalas lindrig onykterhet, som dock är märkbar, med 75 centimer; en half dags frånvaro kostar arbetaren 75 cent., en hel dag i frans 50. I flere etablissemang äro dessa plikter, som tillföras inuualitets- och andra sparkassor, fördubblade på måndagar och dagar efter helgdagar. Härtill komma plikter, varierande mellan 20—50 cent., för olika slag af mindre förseelser. I många fabriker bildas af arbetsgifvarna speciella fonder af dessa pliktsummor, som sedermera vid årets slut utgå i form af gratifikationer till särskildt skötsamma eller behöfvande arbetare. — Äfven uppsägningsvillkoren växla högst betydligt. Så förekommer i stället för ögonblicklig uppsägelse å endera sidan, hvilket är en absolut regel att arbetsgifvaren öfverallt förbehållit sig i alla disciplinfall, bestämmelser om 8 till 14 dagars uppsägningstid. Sällsynt är ej, att arbetsgifvarna förbinda sig att ej uppsäga sina arbetare efter de första två veckorna, som betraktas som försökstid för nytillträdande, annat än i perioder om tre veckor, hvarvid arbetaren gifvetvis ock förbinder sig att ej taga afsked på andra villkor än dessa. — Äfven reglerna för arbetstiden variera inom olika delar af landet och under olika årstider.

Regeln inom väfverier, där mera komplicerade varor tillverkas, är, att en väfvare icke sköter mer än en väfstol, hvarvid produktionen uppmätas af automatiska mätare. Enstolssystemet gäller hufvudsakligen tillverkningen af mattor, möbiltyger, klädesvaror af ulltyg m. m. Inom bomullsväfverierna däremot förekommer oftast, att samme arbetare svarar för flera, 2, 3, till och med 4 och flera väfstolar: tillverkningen är här ytterst enkel och mindre ansträngande. I stickerifabrikerna tillgår på samma sätt. Utom växlande antal vuxna manliga och kvinnliga medhjälpare hafva både hufvudväfvarn och hufvudspinnaren en eller flere helt unga lärlingar till sitt förfogande, hvilka på detta sätt göra sina första lärospån i yrket.

Lärlingsskapet är i öfrigt föga utveckladt i textilindustrin. Där man tager lärlingar, som icke deltaga i arbetet, i direkt förtjänstsyfte, få de någon kortare tid arbeta för intet; fallet är emellertid ytterst sällsynt. Det vanliga är, att barn ända från 12- och 13-årsåldern deltaga i arbetet mot någon ringa dagspenning,

från 75 cent. och mera, och under sina tidigaste år i fabriken så småningom lära yrket genom praktik.

Lärlingsskapet genomgår för närvarande en kris i Frankrike och har, trots sin utomordentliga vikt för industriens utveckling, under senare år varit stadt i ständig minskning. Det motverkas dels af det ständigt växande behovet af snabb och tidig förtjänst, som gör att föräldrarna tveka att sända barnen i arbete, som intet inbringar. Men äfven från arbetsgifvarnas sida möta numera svårigheter vid antagandet af lärlingar. En af de viktigaste orsakerna till detta förhållande är att söka i den stränga arbetarelagstiftningen, som dels förbjuder underåriga (under 18 år) allt arbete utöfver 10 timmar, och dels gör arbetsgifvaren direkt ansvarig för olycksfall i arbetet: lagarna af 9 april 1898 och 22 mars 1902. En följd af processer just med anledning af minderårigas olycksfall hafva uppkommit, och ofantligt många arbetsgifvare draga sig för att anställa folk, som ej uppnått de 18 åren. En annan lag gör inskrifningsboken för minderåriga obligatorisk — hvilket icke heller synes vara i arbetsgifvarnas smak. Som bekant föreligger en plan att råda bot på lärlingsskapets svårigheter genom att upprätta fortsättningsyrkesskolor i samband med primärundervisningen.

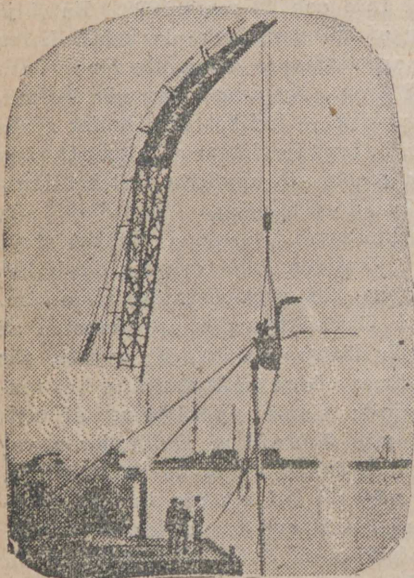
Det är jämväl sällsynt, att verkmästare t. o. m. i mycket stora fabriker genomgått specialskolor. Vanligen leder ovanlig duglighet och större än genomsnittsintelligens till verkmästarebefattningen. Verkmästarens göra består dels i öfversikt under arbetschefen af arbetet, tillsyn till maskinerna, där lättare ordningar uppstå, för hvilka en utbildad mekaniker icke är af nöden (mången gång äro textilfabrikernas verkmästare mekanici); vidare uppsättning af nya väfvar, utdelning af materialet, jämte kontroll af färdiggjorda varor m. m. Antalet arbetare, direkt lydande under en verkmästare, är ytterst variabelt. I fabriker med 50 till ett par hundra arbetare äro de vanligen en till tre, sällan flera; det är icke ovanligt, att en verkmästare har tillsyn öfver olika delar af arbetet i en fabrik: i en ullfabrik t. ex. en öfver ullklassificeringen och tvättnings- och torkningsafdelningarna, medan en annan svarar för spinnmaskinerna eller väfstolarna. Vanligen är det till verkmästaren (contre-maître), arbetsinspektören har att i första hand vända sig för meddelande om anmärkningar på ordningen i fabrikslokalerna. och det är ock han, som har hand om de liggare, i hvilka införas gravare anmärkningar och sådana, som medföra mera omfattande förändringar i maskineri, tvätt- och ventilationsanordningar m. m.

Hamnarbete.

Hamnarbetaren är endast undantagsvis i tjänst hos något visst bolag eller särskild entreprenör af transportarbeten. Bolagen och

entreprenörerna hafva däremot ett antal fast anställda arbetschefer, folk ur arbetarnas egna led, som förskaffat sig en viss auktoritet öfver dem. Det är dessa arbetschefer, som förhandla direkt med arbetarna om lossning och lastning, anställa det antal, som kräves, afskeda dem, som icke hålla öfverenskommelser, verkställa utbetalning af lönerna samt hafva högsta tillsynen i ett och allt öfver själfva utförandet af arbetet. Arbetschefen, som vanligen har lossning eller lastning vid flera fartyg på en gång att svara för, anförtrot ledningen af arbetslagen, hvilkas styrka kan växla från 6 à 8 till 15 à 20 man, åt förmän, som, äfven de, kunna vara anställda i fast tjänst hos bolagen eller entreprenörerna. De deltaga ibland

Flytande pump. (Le Håvre.)

arbetet eller inskränka sig till att lämna handräckning och hjälp, där så kräves, kommendera maskinisterna, varsko arbetarna för kättingar o. d., tillse att varorna ej skadas m. m.

Mellan transportentreprenörerna i Le Håvre och ett stort hamnarbetaresyndikat på platsen afslöts den 1 aug. förra året ett kollektivaf-tal, hvars bestämmelser klart belysa, enligt hvilka grundsatser ett ordnad arbete i franska hamnar försiggår. Några enskildheter ur detta kontrakt, som är afsedt att gälla i tre år, torde här vara på sin plats.

Allt arbete utföres pr timme och halfdag, och ordinarie arbetsdagen är två halfdagar à 4 timmar. Ti-

derna äro fr. o. m. 1 november t. o. m. 31 januari 7.30—11.30 och 1—5; den öfriga tiden på året 7.30—11.30 och 1.30—5.30.

En hvar arbetare, som efter för dagen mottaget engagement utelir utan tvingande skäl eller infinner sig onykter, afskedas af arbetschefen och ersättes genast utan att i så fall hafva rätt till någon ersättning.

Minimilönen är 6 frcs för vuxna arbetare från och med 17 à 18-årsåldern. Öfvertid betalas på morgonen från 5.30—7.30 med 1: 25 frcs pr timme; från 11.30—1.30 med 1: 50 frcs pr timme. — Undantag gäller för lastrumsarbetare, som lossa lös sädeslast (icke inlagd i säckar): sädmätaren, säckanordnaren och säck-

räckaren hafva hvardera 0: 25 fres mer pr timme under veckodagar och 0: 50 fres under sön- och helgdagar. — Blott två timmar före och två timmar efter de ordinarie arbetstimmarna få göras för timbetalning.

De 3 arbetare, som bära sädessäckar uppför landgång till det hjul, hvori säden genom rullning befrias från agnar och dam, innan den ihålles i andra säckar, hafva hvardera 7 francs. Säckmottagare (vid uppkomsten ur lastrummet), vägare (hvarje säck väges vid uppkomsten), säckbindare och stapeluppläggare på kaj hafva 6: 50. Samma pris betalas förmanen för de arbetare, som sköta blockbommarna och den, som dirigerar dess rörelser.

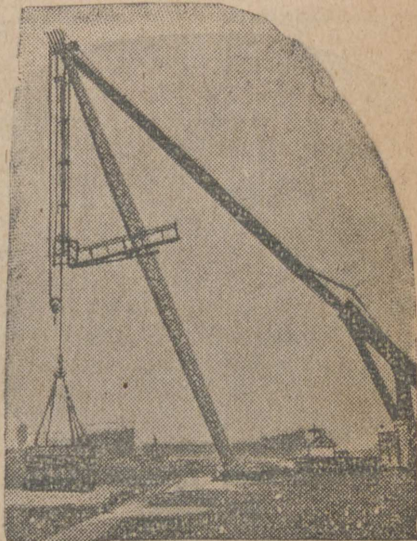
För arbete med lossning af skadad säd är lönen 8 fres. — Lossning af skadad säd i lös last, hvarvid arbetet är särskildt svårt på grund af stanken i lastrummet, medför $\frac{1}{3}$ förhöjning af detta grundpris för lastrumsarbetarna, för såvidt ej två arbetsskift måste insättas för lossning af starkt havererad last. Skadad säcklast betingar 7 fres för alla (utom lastrumsarbete) ombord och på kaj, under förutsättning att de arbeta åtminstone 2 timmar af halfdagens fyra. (Det händer nämligen rätt ofta, att en viss arbetskvantitet utföres på kortare tid än 4 timmar.)

Lossning af starkt dammförande böror betingar 8 fres för lastrumsarbetarna och säckemottagaren. För andra mer än vanligt dammförande varor betalas 7: 50 fres.

Vid lossning af alla slags lösa laster måste arbetarna i hvarje lag under 4 timmar medhinna uppfordring och anordning på kaj eller lastvagn af minst 250 säckar.

Ett reguljärt arbetslag består af: 3 man i lastrummet, sädmätare, säckanordnare och säckräckare, 1 vägare, 1 säckbindare, 1 blockbomsstyrare, 1 bärare. Då 4 vågar användas, tillsättes ytterligare 1 bärare; för flera vågar äro bärarna 4 till 6. På kaj arbetar en bärare för hvarje våg. Hvilket antal vågar äro i verksamhet, får hvarje lag ej hafva mer än 1 förman.

Bärning af säckar under 100 kg. betingar ordinarie grundpris:

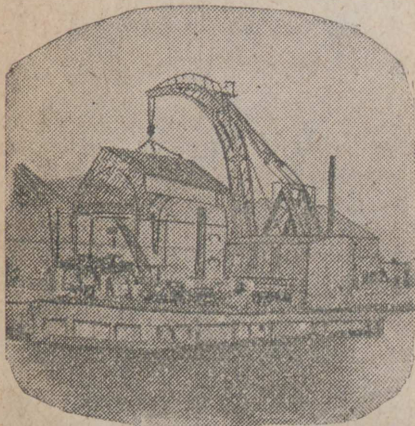
Hydro-elektrisk kran. 120 ton lyftkraft.
(Le Havre.)

6 frcs; 101—105 kg.: 7 frcs. Därutöfver brukas kärra, hvars förare har 6 frcs.

Undantag bilda sockersäckar, som väga 135—150 kg. och betinga 7 frcs på kärra.

Vid lossning af bomullsbalar har den arbetare, som anger platsen för stapling af olika märken och för balar till olika emottagare, 6: 50 frcs. Samma pris betalas för ballastuppläggning med spade; lossning af nitrat, stapeluppläggning af plank eller färgträd, upplag af kaffe, kakao, peppar, koppar- och tennmalm, fiskolja på småfat, ogarfvade, ovikta hudar, d:o i läst last, ben i d:o. Lossning af kopparmalm, smärgel, kamfert, handräckning ombord eller på kaj af råsockersäckar om mer än 105 kg.: 7 frcs. Lossning af nickelast: 9 frcs.

Flytande kran. Lyftkraft 10 ton.
(Le Havre.)

Lastrumsförman har 7 frcs. Arbetschef (som vanligen betalas pr månad) 7:50 frcs. Förmän på däck och på kaj hafva 0:50 frcs förhöjning, om lastrumsförmän ej finnas. För alla fartyg med blandad last betalas tilläggen, blott om arbetet icke utföres på mindre tid än 2 timmar. I annat fall gälla öfverallt 6 frcs (utom för specialiteter) med undantag för arbetschefen.

Arbetschefen har 2 frcs för hvarje öfvertidstimme; 7 frcs pr halfnatt och 14 pr helnatt. Sön- och helgdagar får han 2:50 frcs för öfvertidstimme och 14 frcs om dagen.

Daglönen är 10 frcs. Öfvertid om morgonen 5.30—7.30: 1: 50 frcs pr timme; 11.30—1.30 (resp. 1): 2 frcs pr timme, om kvällen (5.30—7.30) 1:50 frcs pr timme. — Lastrumsarbetare hafva 12 frcs pr dag.

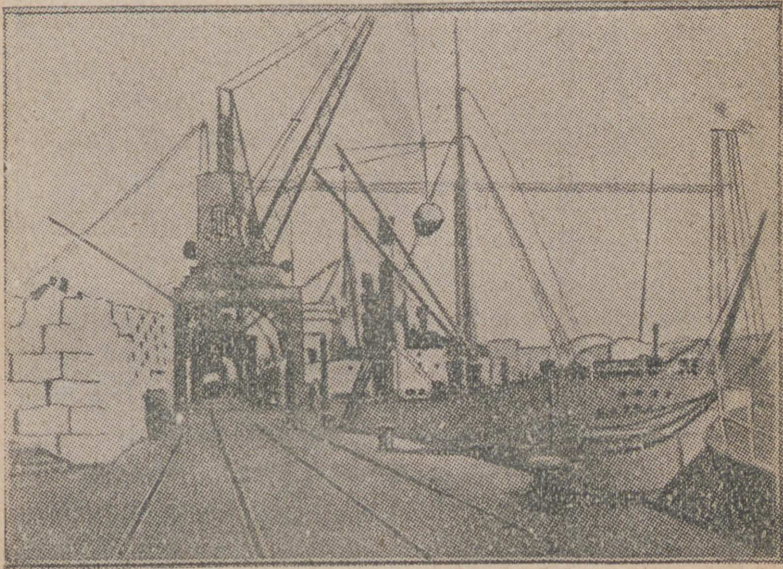
Om för att avsluta en lossning eller lastning öfvertidsarbete fortsättes in på nästa reguljära halfdag, exempelvis från 11.30 och efter 1.30, hvarvid arbetarna hindras engagera sig på ett annat fartyg för halfdagen, betalas 2 supplementstimmar à 1: 50 frcs jämte 3 frcs för den påbörjade halfdagen. Öferskrides denna ej med mer än måltidstimmarna, betalas blott 3 frcs, är öfvertiden blott 1 timme, får arbetaren 1: 50 frcs jämte löfte om arbete nästa halfdag. Om vintern, när middagstiden blott är 1 timme, har arbetaren i dylika fall rätt till 1 timmes middag utan afdrag på halfdagen. —

Afslutas ett fartyg på mindre än 4 timmar, har arbetaren skyldighet göra hvad arbete som helst under den öfverblifna tiden.

Kräfves kvällsarbete utöfver 2 timmar, beräknas nattarbete, som blott kan göras i perioder om 4 timmar, för hvilka full betalning erlägges, huru kort tid arbetet än räcker. För första halfnatten betalas 5, för den andra 6 frcs. Sön- och helgdagsnätter resp. 6 och 8 frcs. Kräfves ytterligare en timme, t. ex. för att ett fartyg skall kunna gå ut med ebban, betalas denna med 2 francs; ytterligare öfvertid beräknas som ny halfnatt.

Om på ett om kvällen inkommet fartyg arbetet behöfver påbörjas genast, beräknas arbetsdagen från kl. 6.30 om morgonen eller

Lossning af pappersmassa i Rouen.

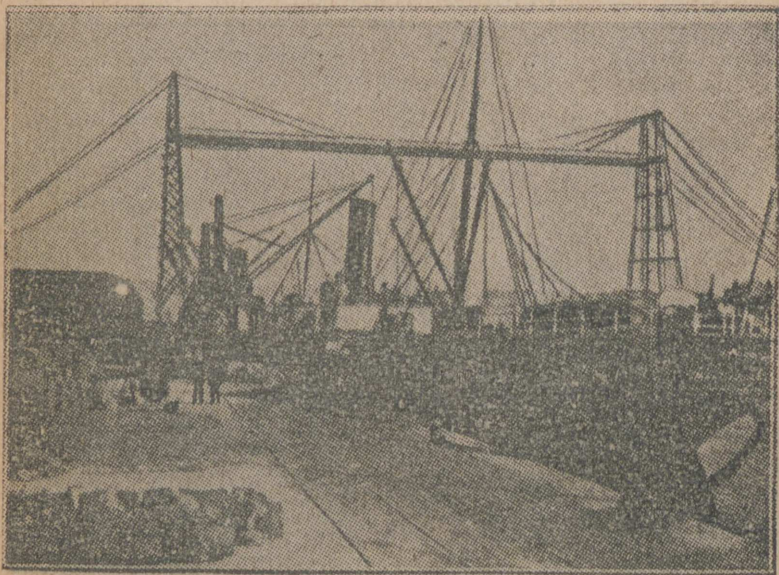
6.30 om kvällen. Blott i detta fall får arbetet börjas vid dessa tider, såvida arbetarna ej garanteras minst 2 timmars arbete med vanlig öfvertidsbetalning.

I hamnen i Rouen äro förhållandena i mångt och mycket annorlunda och i det stora hela mindre väl ordnade. Man skiljer här på kol-, vin- och diverselaster. Arbetstiden för kolbärare är 7—8.30; 9—10.45; 11—12; 1.30—3.30; 4—5.15; 5.30—6.30. Arbetslagen bestå merendels af 6—8 man för kollossning och 10 man för vinfatlossning. Kolarbetare, som med spade inlasta järnvägsvagnar, vandringer o. dyl., har 7: 50 om dagen; pråmlastare 6: 50. Kolbärning i 80 kg:s säckar ersättes med 0: 50 pr timme. Lossning af styckegods betalas i lastrummet med 55 cent. pr timme; tomma

vinfat betinga i lossning 0:40, fulla 0:45 fr. pr timme. Sædeslossning i säckar inbringar 6 frs om dagen, eller 60 cent. i timmen. Går arbetaren efter en half dags arbete eller hinder för fortsatt lossning uppstår, får han 3 frs. Vågarna hafva merendels 7: 50 frs; kolsäcksbärare kunna komma upp i 9:50 frs.

Om lossnings- och lastningsarbetare uppgöra med arbetscheferna om dags- eller halfdagsarbete på reguljär tid före kl. 7 på morgonen, men sedermera gå från arbetet, hafva de ingen rätt till någon ersättning. Städjas de åter kl. 8, 9, 10 osv., betalas för den tid de arbeta efter enkelt grundpris. Öfvertidsarbete efter kl 6 ersättes med $\frac{1}{3}$

Vinkajen i Rouen.

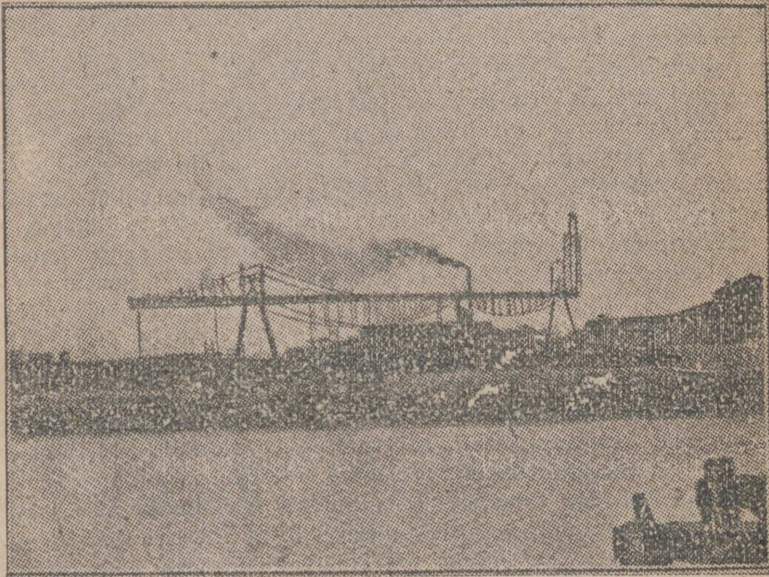
högre lön, eller, som man räknar i Rouen: 2 timmar göra 3. Under samma förutsättning får förmannen räkna 1 timme för 2. — Vid middagstiden utbetalas af arbetschefen vanligen ett förskott från 1 till 2 francs. Resten af daglönen utbetalas efter dagsarbetets slut. Detta betalningssätt visar bättre än alla beskrifningar, hvars andas barn hamnarbetarna äro.

Verkmästare och arbetschefer hafva 45—50 frs i veckan; de senare därjämte ett premium eller en gratifikation af 5 frs för 1,000 ton lossad eller lastad last och 5 frs för hvarje nytt 1,000-tal ton. Liksom i Le Havre är det äfven här arbetschefen, som anställer folket för entreprenörens eller bolagets räkning. Detta gäller äfven åkarna, som i dagslön sällan hafva mer än 5 frs. Betalningen

för åkarna utgår ibland med 1: 75 frcs pr ton bomull, säd, kaffe och fl: 75 à 2 frcs pr ton styckegods.

Från dessa villkor göra de, som gälla för alla slags mekaniker, undantag. De äro ju arbetare af helt annan cert än grof-arbetarna; deras anställning är fast tjänst hos arbetsgifvarna med i vanligaste fall månadslöa som grundpris för arbetet. I de flesta stora hamnar hafva de specialkontrakt uppgjorda mellan arbets-gifvareassociationerna och sina syndikat. I Rouen löper f. n. ett treårigt kontrakt. Grundlönen är 225 frcs pr månad. Öfvertid betalas med 2 frcs första timmen och 1 fre följande timmar. Från

Kolhamnen i Rouen med stora aflastningsbryggan.

kl. 12 på natten beräknas arbetet halfnattsvis och tillkommer ett premium på 2 frcs. — Före ingången af detta kontrakt hade maskinisterna vid lyftkranarna 1 centime pr ton lossadt eller lastadt gods och skola då hafva förtjänt mer än nu. För att uppnå unifikation af lönerna ingicks emellertid den nu gällande öfverenskommelsen. Dessa priser gälla för handelskamrarnas och hamnarnas egna lyftkranar, ångkranar på land och på pontoner, hydrauliska och elektriska kranar. Men äfven enskilda bolag hafva sina kranar, hvilkas maskinister merendels hafva 200 frcs i månaden, men därjämte hyra, ljus och vedbrand, två blusar och en mössa om året. I regel når en lyftkransskötare upp till omkring 400 frcs under den bråda tiden eller när blott fullt af arbete finnes.

Om maskinisterna, som till allra största delen tillhöra fackföre-

ningarna, är ytterligare att tillägga, att de i olikhet med hamnarbetarna hafva ordentligt upprättade sjukkassor, till hvilka de betala 1:50 frc pr månad och ur hvilka de vid sjukdomsfall erhålla 1 frc om dagen, sedan sjukdomen varat tvänne veckor.

För belysande af arbetsintensiteten i franska hamnar hafva några siffror redan anförts. Vi hafva sett, att minimumprestationer, som krävas af ett normalt sammansatt arbetslag, beräknas till uppfordring af 250 säckar lös sädeslast pr halfdag af 4 timmar. Arbetarnas kapacitet är icke oväsentligt större, ty detta kvantum ligger ofta på kaj eller på vagn redan efter 2 å 3 timmar. Säcklasters lossning medför mindre tidspillan, hvarför antalet säckar på den anfingna tiden blir större. Bomullsbalarna och de tunga sockersäckarna äro svårhandterligare; en normal arbetsprestation vid lossning af dessa varor anslås i regel ej till öfver 500 balar eller säckar pr dag, öfvertid oberäknad. På de stora fartygen arbetas vanligen med åtminstone 2 arbetslag pr lastrum på en gång, hvadan lossning i allmänhet går rätt snabbt. Arbetarna kräva ständig tillsyn och pådrifning. Följande exempel på snabblossning, som enligt uppgift ofta förekommer, kunna meddelas: kollast om 2,700 ton lossad på 15 arbetstimmar; en annan kollast 2,647 tons på 11 arbetstimmar; en last trämasseved om 2,550 tons på 31,5 timmar, allt i Rouen.

Kajbygge.

Vid ett stort kajbygge i Bordeaux arbeta grundläggare, murare, stenhuggare, snickare, metallarbetare, okvalificerade grofarbetare, mekanici och maskinister och arbetare i tuber med komprimerad luft. De kallas här tubister. En granitkaj med inlägg af mjukare sten är under uppförande. Verkstäderna ligga vid järnvägsspår och så, att afståndet från spåren till flodstranden icke nödvändiggör allt för långa körslor.

Arbetarnas anställningstid är strax före klockan 7 på morgonen. Arbetet slutar kl. 5. Middagstid 11—12. En arbetare, som inskrifvits för dagen, är skyldig arbeta dagen ut; går han tidigare, har han icke juridisk rätt till någon ersättning. Men af moralisk anständighetskänsla betalar arbetschefen i de flesta fall de timmar han arbetat. Vice versa är arbetschefen skyldig låta en hvar reguljärt anställd arbetare gå i arbetet dagen ut. Finnes skäl att afskeda en arbetare under dagen, har denne rätt till hela dagslönen. Kommer en arbetare försent vid inringningen, får han vänta med sitt inträde i arbetet tills nästa fulla timme slår. Den tid, som på detta sätt afgår, från drages hans dasförtjänst.

Betalningstiden är den 1 och 16 i hvarje månad, och afbetalningar verkställas regelbundet den 7 och 22 för de arbetare, som så önska, på direkt förfrågan af en utbetalare eller vid inställelse å

arbetskontoret. Förut utbetalades hela lönen regelbundet hvarje vecka. Det nu införda systemet befinnes hafva godt inflytande på arbetarnas omsikt. Vid veckobetalningen visade sig svårigheterna att hålla på styfvern större än nu: den längre utsträckta tiden mellan betalningarna tvingar till mera genomförd beräkning af utgifterna, och afbetalningar höra icke till regeln hos de ordentliga och något så när väl rangerade arbetarna.

Allt arbete betalas pr timme. Enligt allmän lag kan i enskild industri ingen tvingas att arbeta öfver 10 timmar. Vid de allmänna och koncessionerade arbetena är denna tid utsträckt till 11 timmar. Efter 11 timmars arbete inträder en löneförhöjning med $\frac{1}{3}$ eller 20 procent af dagslönen för fortsatt arbete.

Stenhuggarna arbeta någon gång på beting och erhålla då 4 frcs pr kvm. Vanligen beräknas 0:70 frc i timmen; daglönen stiger merendels till 7 frcs och arbetskvantiteten är vanligen 1,75 kvm. om dagen. Det gäller då icke huggning i första hand, ej heller finhuggning; blocken anlända till arbetsplatsen något så när tillyxade, och stenhuggarnas arbete här består i borttagande af lager af växlande tjocklek tills styckena få en storlek af cirka 20 till 50×40 till 60 à 70 cm. Den anförda daglönen af 7 frcs öfverstrider medellönen i yrket, som knappast är högre än 5 frcs, om ens det.

Grundläggarna hafva 0:45 frc i timmen för arbete djupt nere i schakten, där fukt och väta försvåra arbetet. De, som arbeta uppe på marken, betalas i allmänhet blott med 0:40 frc i timmen. Dessa äro endast grofarbetare, utan någon som helst yrkesutbildning. Samma är förhållandet med vagnslastarna och därmed jämförliga enkla hjälparbetare, »manoeuvres», som de kallas; de ha gemenligen likaledes 0:40 frc i timmen. Någon viss arbetskvantitet, som affordras dessa kategorier, låter sig svårligen anföras. Arbetschefen eller efter hans befallning förmannen — ty hvarje kategori arbetar här under öfverinseende af en specialförman, som i verkstäderna kallas chef d'atelier — utpekar ett visst för dagen uppmätt arbetskvantum.

Murarna arbeta under kommando af en murarmästare. Murarna stå i ungefär samma förhållande till grofarbetarna vid byggen som lyftkransmaskinisterna till stufvarna på hammkajerna. Murarmästarn anställer vanligen själf sitt folk, som i likhet med honom själf ofta kommit till arbetsplatsen blott för den tid arbetet varar; murarna lifva i mångt och mycket som våra vandringsgesäller. Murarmästarn betalas pr månad och har då cirka 250 frcs, i Paris, där alla löner äro högre än ute i landet, betydligt mera. Murarna arbeta regelbundet 6 dagar à 10 timmar och betalas med 0:70 till 0:65 frc pr timme, allt efter grader af yrkesskicklighet. För jämförelsens skull kan nämnas, att 0:90 frc i Paris är en vanlig timlön för skickliga murare. Murarna äro indelade i 3 klas-

ser: de fullständigt utbildade, de medelskickliga och handtlangarna, hvartill som en fjärde klass räknas halfvuxna springpojkar, som hjälpa till med allt möjligt, hålla verktygen i ordning, hämta vin och tobak, m. m. dylikt. En första klassens murare arbetar hufvudsakligen blott med facadmurning. Han beräknas pr dag medhinna 3 kubikmeter. 1 kbm. svarar mot inlägg af 15 till 20 stenar om 6 à 8 dm., och prestationen pr timme med fyllning, ty stenarna äro oliksidiga, uppgår i regeln till 4 à 5 stenar. Murarna af andra klassen utföra »blockaget» eller murfyllningen; de hafva merendels blott 0:65 frc i timmen. Handtlangarna, som blanda cementen, utvälja och lägga upp stenen osv., ha 0:40 till 0:45 frc pr timme. Murarpojkarna slutligen betalas med 0:30 frc i timmen. Ett slags underingenjör, som kontrollerar arbetet och för detta handskas med instrument, har merendels 350 frcs i månaden. — Till jämförelse kan påpekas att en s. k. »maçon limousinant», d. ä. murare från trakten af Limoges, som är hemvist för stora massor, tillhörande denna yrkeskategori, ofta kan åstadkomma inläggning af 5,000 tegel pr dag. Den gängse produktionen är dock mindre.

Tubisterna, som i vattentäta järnkistor, nedsänkta på flodbotten, förbereda marken för pålning och förrätta annat i djupet behöfligt arbete, arbeta i skift om 8 timmar från kl. 2 till 10, 10 till 6 (nattskift) och 6 till 2. De hafva 0:70 frc i timmen, utom de, som befinna sig i själfva klockan, hvilka hafva 0:05 frc mera pr timme, där blir det nämligen om vintern mycket kallt och om sommaren ytterst hett, när solen steker på metallen.

Metallarbetarna, som arbeta under en verkstadsföreståndare med 3- à 400 frcs i månaden, och som utom lagning och äfven tillverkning af allehanda redskap, spadar, hjulaxlar m. m., hafva att hålla de nämnda tuberna i ordning och nedsänka dessa på sin plats i den mån arbetet framskrider, betalas: fullärd arbetare 0: 80 frc, hjälparbetare 0:50 frc i timmen. Dessa hafva sålunda genomgående bättre löner än

Timmermännen, som vanligen ej komma upp öfver 60 centimer för yrkesskicklig arbetare och 45 centimer för hjälparbetare. Timmermännen, som ock äro snickare, hafva liksom metallarbetarna att laga förefintliga skador och tillverka nytt samt utföra det hufvudsakliga af pålningen. Vid hvarje pålningsmaskin, hvars block numera ytterst sällan uppfordras medelst handkraft, utan med ånga eller vatten, arbeta 3 till 4 arbetare; dessa hafva 0:60 frc. Vanligen medhinner ett arbetslag 8 till 10 pålar pr dag, d. ä. ungefär 1 påle pr timme; pålens längd är då i medeltal 13 meter.

Åkarne äro merendels anställda på månad med en lön motsvarande 5 frcs om dagen. Men det händer ock, att de åtaga sig

arbete på beting mot 130 frcs, hvars utförande vanligen kräfver omkring en månads tid.

Magasinsförvaltarna betalas, egendomligt nog, som de andra arbetarna, pr timme med 45 centimer. Förmannen har däremot blott 42 centimer, men därtill 0:50 frc pr dag för vård af sårade och sjuka arbetare.

Till kajbygget erfordras betydande mängder grus och sand. För framskaffning häraf har en dubbel- och smalspårig grusjärnväg af 7 km:s längd måst anläggas. Lokomotiven äro små och grustågen bestå af 20 vagnar, betydligt mindre än vanliga lastvagonger: de lasta i medeltal blott 2,30 kbm. Antalet tåg pr dag är i medeltal 45 med 900 grusvagnar.

Sanden och gruset upptagas ur slätmark medels en uppforderingsmaskin, hvars konstruktion i allt väsentligt minner om ett mudderverk. Skoflarna vändas vid vandringens höjdpunkt, och sanden eller gruset faller ned i den nedanför trumman på spåret stående grusvagnen: med ett handgrepp af en vef göres ett kort uppehåll i uttrinningen, utan att skoflarnas gång afbrytes, tills den fyllda vagnen medelst en snabbt förspänd häst hunnit rullas undan och en ny, framskjuten medels handspett under hjulen, framskaffas. Uppforderingsverket förflyttar sig själf långsamt fram eller baklänges på skenor, så att ingen skofvel når marken två gånger på samma ställe. — När en vall på detta sätt urgräfts, flyttas det löst på marken utlagda spåret, skenor och slipar, utan någon som helst särtagning, medelst spett. Den arbetsstyrka, som hade denna flyttning om hand, bestod af ett lag af 13 grofarbetare under ledning af en förman: timpenning 0:45 frc.

Ett gruståg om 20 vagnar af nämnd volym lastas på detta sätt på mindre än 11 minuter; själfva inlastningen i vagnen tager i medeltal blott 15 till 20 sekunder. Maskinen är en 40 hk:s ångmaskin, på hvilken skofvelramens lutning och reglering så utföres medelst kättingar i block, att skoflarna bekvämt kunna intaga sin last. Man meddelade mig på arbetsplatsen, att med denna maskin, som var af tyskt fabrikat, men hvaraf liknande nu tillverkas i Juvisy vid Paris, uppforderats och lastats 130,000 kbm. sand från den 21 juli till den 1 november. — Enligt entreprenadkontraktet skall entreprenören hafva 3: 85 frcs pr kbm. sand, och lär icke hafva någon svårighet att täcka sig medelst denna summa för alla omkostnader för sandens anskaffning: järnväg, maskin, arbetslöner.

Lokomotivförarna äro anställda på månad mot en lön af 200 frcs. Men de hafva därjämte en viss procent pr tåg, som i medeltal stiger till 0:75 frc om dagen. Eldarne hafva 0:50 frc pr timme och göra sig genom procenten 50 centimer om dagen. Bromsarna betalas med 4:25 frc om dagen och öka på samma sätt sin inkomst med 20 à 25 centimer. Maskinistförmannen är anställd på månad mot 250 frcs.

Arbetarna vid sanduppforderingsverket hafva, utom timlönen, som är 0:45—0:50 frc, 10, 15 och 20 centimer pr gruståg från och med det 36:e taget på dagen.

Hvad angår materialpriser, kan nämnas, att sandsten kostar 70 frcs kbm. + 10 frcs för huggning. Granit betingar 140 frcs + 15 frcs i slåthuggning pr kvm. — Pålarne, som äro franskt trä, komma på 50 frcs kbm., och nedslagna blir priset pr meter 1:15 frc. — Cement kommer på 42 à 55 frcs pr ton. — Kajbygget beräknas till c:a 23 frcs pr kbm. för entreprenören.

Metallindustri.

Metallindustrien är en af Frankrikes största och viktigaste industrier och en af dem, i hvilka de största kapitalmassorna nedlagts. Senare års framsteg på området bero mindre på ökning af arbetsplatsernas antal än på oupphörlig förbättring af arbetsmetoderna. Undantagas ett par specialiteter: automobiler och precisionsinstrument, är den franska metallindustrien ej af samma mondiala betydelse som den tyska, nordamerikanska och engelska, och har ej heller en nationell betydelse som t. ex. Tysklands för detta land. Där är metallindustrien den förnämsta; i Frankrike är detta fallet med beklädnadsindustrien. Hufvudorsaken därtill är den mindre kol- och järntillgången; bidragande orsaker mindre kraftigt utbildad arbetsorganisation, dyrare arbetskostnader, mindre arbetsintensitet (kortare arbetsdag) samt frånvaron af ett som i Tyskland ordnad kartellväsen. De stora tyska exportpremierna hafva föga motsvarighet i Frankrike. Också är maskinexporten mindre, medan fullt af tyska, amerikanska och engelska maskiner påträffas öfverallt i landet. Ett af den franska metallindustriens mest utmärkande drag är dyr, men i hög grad fulländad produktion. Där mindre vikt ligger på hög kvalitet, har den franske fabrikanten ofta fördel af att importera maskiner för tillverkning af andra maskiner och verktyg. De täta nyheterna på detta område kräfva lägre kvaliteter, hvilkas tillverkning skulle ställa sig för dyr i Frankrike. Stora och mycket grofva maskiner, beräknade för lång hållbarhet, fabriceras däremot med fördel inom landet.

På ett stort antal arbetsplatser gäller ett af de större verkstadsföreningarna antaget allmänt reglemente, som ej utesluter tillämpning af enskilda ordningsföreskrifter. För anställning kräves betyg, som enligt lag blott skall meddela datum för tidigare, anställningar och de göromål, arbetaren förrättat. En naturlig följd af frånvaron af kontrakt och den oftast förekommande timbetalningen är, att uppsägningstid merendels ej förekommer. I de flesta verkstäder kunna parterna skiljas utan att hvarken varsko, formellt uppgifva anledning eller betala skadestånd.

Arbetarna göras merendels ansvariga för verktygen, hvilkas utlämning noga kontrolleras i välordnade fabriker, där mängden gång jetonger afkrävas arbetarna i utbyte mot dyrbarare verktyg. Vanligen återställas alla verktyg vid arbetsveckans slut, hvarvid äfven bitarna af söndriga verktyg återfordras.

På många håll erhåller arbetaren vid inträdet en anteckningsbok, hvori han själf har att införa sitt arbete för dagen och begära verkmästarens kontroll. Vid arbete utom verkstaden ifyllas särskilda formulär, upptagande arbetstid och utfördt arbete. Härvid beräknas vägtid från verkstaden till arbetsplatsen för effektivt arbete. Utföres arbetet på längre än 2 km:s afstånd från verkstaden, får arbetaren 1:50 i ersättning för middagsmål och oftast äfven spårvagnspengar. För arbetet inom staden gälla särskilda tariffer med minimum af 5 frcs om dagen.

Arbetare antages på försök under högst 14 dagar och mot särskildt öfverenskommen lön.

Morgnar, vintern kl. 6.30, sommaren kl. 6, och eftermiddagar kl. 1 à 1.30 stängas portarna, 3 till 5 minuter efter klockslag. Oftast medgifves dock ett andra inträde någon kvart eller halftimme senare. För sen ankomst bestraffas med löneafdrag med en eller ett par timmar, ibland vid upprepad förseelse med uteslutning under en half dag. Arbetare, som under arbetstiden vilja lämna fabriken, måste begära särskildt tillstånd — ofta ett af verkmästaren på underförmannens framställning utfärdadt kort, som aflämnas hos portvakten.

Vid olycksfall, äfven obetydliga, skall arbetaren genast meddela det och låta konstatera det af förman eller kamrater. På denna bestämmelse hålla arbetsgifvarna strängt för att i möjligaste mån undgå de besvärliga diskussionerna om olycksfallets natur och gravitet.

Hvarje arbetare får ett exemplar af och måste genom sin underskrift erkänna sig hafva kännedom om dessa och liknande reglementariska föreskrifters mångfaldiga paragrafer om ankomst, kontroll, uppförande, måltider, förbud, försiktighetsåtgärder, allmän hygien, betalningsvillkor, försäkring mot olycksfall i arbetet, hjälpkassor och, utom bestämmelserna för arbetenas själflva förrättning, äfven de lagar som reglementera arbetet. Särskildt stadgandena om försiktighetsåtgärder äro mycket detaljerade och innehålla förfaringsätt vid generatorer, fasta kraftmaskiner, transmissioner, ånghammare, valsverk, tråddragning, ugnar, gjutning, masugnar, transport, sprängning m. m.

Sprit och vin i större kvantiteter än som krävas för måltiderna äro förbjudna. Tobaksrökning tolereras däremot nästan öfverallt till någon grad.

Arbetarna i en verkstadsafdelning lyda under en verkmästare, som i de stora etablissemangen ofta har en bokhållare vid sin

sida och som själf lyder under en flera verkstadsafdelningar öfvervakande öfververkmästare eller arbetsledare, hvilkens närmaste öfverordnade är arbetschefen. Både i hand- eller grofarbets- och maskinafdelningarna finnas därjämte arbetslagsförmän, äfven där bildning af fasta arbetslag ej kan förekomma. Dessa förmän deltaga själfva i arbetet och äro endast särskildt dugliga och utvalda arbetare. Vanligen är det blott smeder, gjutare, montörer och ajustörer, som arbeta i bestämda lag om 10 à 12 man; antalet växlar välförståendes efter omständigheterna.

De sistnämnda kategorierna och några andra, som uppritarna — att skilja från ritarna, som sitta på kontoret —, äro ofta i någon mån yrkesutbildade arbetare. De hafva vanligen genomgått någon eller några kurser, äfven af teoretiska slag. — De flesta verkmästarna men få af arbetarna äro specialister, och de senare sättas därför ofta till än den ena än den andra sysslan.

Vanligen förekommer ett ordnadt lärlingsskap blott i några få kategorier; oftast sker yrkesutbildningen vid själfva fabriken, där de unga först efter ett par år få deltaga i själfva fabrikationen. Sällsynt är ej att 16—17-åringar sköta lättare maskiner, som skruf-, spik-, fil-, fräs- och slipningsmaskiner. Mången ung man, som vill avancera fort, genomgår en fackskola jämsides med arbetet i fabriken. Ett allmänt, för hela landet gällande lärlingsskap af skråkaraktär finnes ej i metallindustrien. Vid många verkstäder äro arbetsgifvarna ohägade anställa underärigt folk, ty lagbestämmelserna, som kringskära minderårigas arbete, äro stränga — och kunna för resten ej tänkas för stränga. Så tillåtas de unga ej deltaga i arbetet vid mas- och stålugnar, vid gjutning m. m.; och vid handräkningsarbete, som bärning och skjutning af spårvagnar, föreskrifver lagen bördornas maximaltyngd.

Vid flera etablissement hafva lärlingarna någon lön under första halfåret; under det 2:a hafva de 30 frcs, under det 3:e och 4:e resp. 40 och 50 frcs pr månad. — Ett kontrakt bestämmer skadestånd i händelse lärlingen ej går sin tid ut.

Arbetersyndikaten hafva utan framgång sökt fastställa vissa proportioner mellan antalet fullärda arbetare och lärlingar.

Arbetstiden är i regel 10 timmar. I många verkstäder och fabriker har veckan på 60 timmar reducerats till 54 timmar, och fabriker finnas, där man ökat timlönerna, så att denna korta, men för arbetarna betydelsefulla afknappning i arbetstiden icke medför minskad förtjänst. Där belysningsanordningarna, otillräckliga på ett stort antal arbetsplatser, där man kunde förmoda att en arbetsinspektör aldrig satt sin fot, äro tillfyllest, arbetas om vintern från kl. 8 till 12 och half 2 till 7. Där arbetstiden är så ordnad, beviljas oftast ingen särskild frukost- eller eftermiddagsrast, utan tillåtas arbetarna blott att utan att stoppa maskinerna och på stående fot förtära bröd och en klunk vin. I de stora verkstäderna, där mycket ar-

bete förrättas under bar himmel och ofta under förutsättning af större kroppslig ansträngning än i modernt upplysta och förut uppvärmda maskinsalar, arbetas merendels från kl. 6—8; 8.30—11; 1—6. Under eftermiddagen tages äfven här en reglementerad rast på stående fot. Bruket i dessa och liknande afseenden växlar betydligt. På de flesta håll försäkras dock att alltjämt strängare ordningsföreskrifter äro af nöden, så affattade att de ej lämna spelrum för tvetydiga utläggningar. Men därjämte tillägges ofta: »Vi eftersträfva ingalunda att 'korporalisera' våra arbetare på preussermanér — det skulle för resten vara omöjligt med den karaktär den franske arbetaren har». — Det behöfver blott påpekas, att arbetare vid masugnarnas gjutafdelning, vid stålugnarna m. fl. äro pliktiga inrätta sina måltider efter bränning och gjutning och när det så kräfvades intaga dem på arbetsplatsen.

Kontrollsystemen växla. I de större verkstäderna finnes ofta en särskildt anställd markör, som antecknar ankomsttiderna. Merendels sker detta hos portvakten. Systemet är bristfälligt. I stora, välordnade etablissement har man kontrollur. Arbetaren anländer, tar från en tafla sin nummernärkta nyckel, inför den i kontrolluret och aftrycker genom en vridning sitt nummer på en pappersremsa, hvarefter nyckeln upphänges på en annan tafla. All möjlighet till diskussion är härmed utesluten. Taflan anger ock de frånvarande. De obesatta platserna utmärkas på taflan med en särskild, på resp. krokur upphängd nummernärkt plåt.

Ackordsarbete förekommer på vissa områden af fransk metallindustri. Man älskar ej en viss minimitid fastställd för utförande af en viss arbetskvantitet. Praxis får afgöra detta. Befinnes en arbetares prestation afgjordt för liten, förflyttas han eller afskedas. Arbetarna själfva föredraga timbetalning framför styckebetalning. En genomgående grundsats är likväl att seriearbete betalas pr styck, hvaremot sådant arbete, som ej resulterar i förfärdigande på maskin eller för hand af determinerade maskindelar i massa, betalas pr tid. Så är styckebetalning nästan enarådande i automobil-, velociped-, vapen-, verktygs- och arbetsmaskinfabrikerna, m. a. o. i den egentliga transformations- och konstruktionsmetallurgien, däremot icke i smedjor, masugns-, gjut- och stålverk, valsverk m. fl. Själfallet är för öfrigt att båda beräkningssätten tillämpas inom samma fabrik, beroende på arten af arbete med å ena sidan råmaterialens beredning och å den andra dess utformning.

Hjälp- och grofarbetare betalas i regel med timpenningar från 40 till 60 centimes, sällan mera.

Vi hafva antecknat timlönerna för följande specialiteter:

Handarbetare: modellerare 70—77,5 centimer, snickare 40—67,5 uppritare 67,5—80, järnpannearbetare 50—62,5, kopparpannearbetare 52,5—70, nitare 40—52,5 samt maskinuppsättare och ajustörer 70—90 centimer.

Maskinarbetare: svarfvare 45—90, hyflare 55—62,5, borrarare 40—60, upprymmare 50—70, slätborrare 55—70 och urfräsare 42,5 centimeter.

Bland oftast förekommande dagslöner kunna vidare följande antecknas:

Låssmeder (styck) 6: 50—9: 50 francs om dagen, knifsmeder (styck) 5: 75—6: 75, bleckplåtarbetare 6: 50—9: 50, ångpanneslagare 5: 75—6: 75, svarfvare, hyflare (styck) 5: 25—9: 25, smeder, första arbetare 8—12, automobilmontörer, velocipedmontörer, vapenmontörer, lokomotivmontörer och maskinmontörer 8—11 francs om dagen.

Maskindelar: män 5: 50—8 och kvinnor 4: 50 francs om dagen.

Förste gjutare och förste masugnsarbetare 13—15 francs om dagen.

Maskingravyr (kvinnor, styck) 2: 50—3 francs om dagen.

Underförmån 50 francs i veckan, verkinästare 250—300 francs i månaden.

Öfvertidsarbete betalas i allmänhet med 50 procents förhöjning; dito för sön- och helgdagsarbete.

Den ringare kontorspersonalens ställning är oftast sämre än arbetarnas, till stor del beroende på de anspråk i fråga om klädsel man har på den förra.

Aflöningen sker efter flera olika system. I de smärre etablissemangen utbetalas lönen hvar vecka. I automobilfabriker afslutas kontona den 25 i månaden, och lönen utbetalas den sista, hvarvid tvänne afbetalningar, den 10 och 20, beviljas. I flera af de allra största verkstäderna är betalningsdagen söndagen efter den 8 i månaden för föregående månad; äfven här beviljas afbetalningar. Räkningarna utdelas en eller två dagar i förväg för kontroll och anmärkningar af arbetarna; vid själfva utbetalningen mottagas inga reklamationer. — En allmän tendens är att så mycket som möjligt utsträcka tiden mellan betalningsdagarna.

Arbetareundervisning och yrkesutbildning.

Orsakerna till det förfall, hvori arbetareundervisningen och yrkesutbildningen i Frankrike råkat, äro af mångahanda art. För att finna dem är det ej tillfyllest att undersöka det franska arbetets ekonomiska villkor, utan hänsyn måste ock tagas till de politiska och sociala förhållanden, som ledt därtill, att flertalet franska arbetare ej tillgodogöra sig teknisk undervisning och utbildning. Man kan ej säga att bristen härutinnan beror på frånvaro af intresse hos arbetsgifvarna. Snarare synes det ringa antalet lärlingar och lärlingskapets ofullkomlighet i Frankrike vara en följd af likgiltighet hos de unga själfva, som skola blifva arbetare. En bristfällig och felaktig första uppfostran gör ock att de allra flesta vilja blifva arbetare genast och direkt och utan föregående förvärf af de special-

kunskaper, som äro högst nödvändiga för en verkligt dugande arbetare i en mångfald yrken. Erfallet är således i första hand en följd af psykologiska orsaker.

Men otvifvelaktigt är äfven att franska staten gjort föga för den tekniska undervisningen i landet. Om de män, som grundat folkskole- eller primärundervisningen i Frankrike, och bland dem särskildt Jules Ferry, haft tanken på att göra folkskolan till en handverksskola eller förena den med yrkesundervisning, så hafva den gamle statsmannens efterföljare hindrats att förverkliga denna tanke af de alltför stora utgifter, som kräfts för att inrätta verkstäder i alla folkskolor. Jules Ferrys afsikter hafva därjämte blifvit förvanskade. I Frankrikes folkskolor meddelas nu i det allra närmaste blott boklig undervisning. Först på allra sista tiden lämnas i folkskolans högre klasser en praktisk undervisning, som de unga kunna utnyttja i ett yrke.

Man måste således gå tillbaka till förhållandena i folkskolan och finner då, att denna icke väcker de ungas håg för de yrken de skola utöfva — i motsats till hvad som sker hos oss och i Tyskland. Vid utträdet ur folkskolan har intet gifvit de unga smak och tycke för teknisk yrkesutbildning och öppnat deras sinnen för dennas vikt. Och de få, som på grund af naturlig fallenhet eller uppfostran i hemmet fått smak härför, äro hänvisade till en allt för dyr, svåråtkomlig och begränsad undervisning.

Hvad franska staten gjort för att utbilda arbetare i de olika yrkena inskränker sig till inrättandet af s. k. handelsskolor, hvori ungefärligen samma undervisning som i folkskolorna meddelas i något utvecklade form. På yrkesutbildningens lott faller blott någon handledning i bokföring och handelskorrespondens samt framställning af en och annan praktisk fråga rörande affärlifvet i största allmänhet. Häri ligger felet. Ty tydligt är, att handelsundervisningen ingalunda är den nödvändigaste, då köpmannens utveckling beror afgjordt mer på affärspraktik än på någon som helst undervisning. Eget nog är dock detta slags yrkesundervisning mest utbildad i Frankrike.

Det finnes tekniska yrkesskolor, som väl förtjäna sitt rykte. I dem får man grundlig teoretisk och praktisk undervisning i olika yrken. Men denna undervisning är egentligen icke afsedd för arbetare, utan för arbetschefer, verkmästare, förmän och på ett eller annat sätt privilegierade arbetare i särskild ställning utom arbetarnes eget led. Denna undervisning är därjämte dyrbar, och vanliga arbetare hafva ytterst sällan råd att föra sina barn till dessa skolor; mestadels är det folk ur borgarklassen, som betjäna sig af dem. Andra skolor än dessa, »Ecoles d'arts et métiers» i Paris, Châlons-sur-Marne, Aix i Provence m. fl., där egentlig yrkesundervisning meddelas, äger franska staten ej. De utbilda på sin höjd 1,500 till 2,000 verkmästare och förmän pr år. Men ehuruval de på

sitt sätt göra landets industri stora tjänster, inses lätt att utbildningen af ett antal verkmästare icke förslår för att hålla Frankrikes industri uppe i konkurrensen med andra länders.

Franska statens tekniska undervisning är således rätt begränsad, och det antal af på sin höjd 20,000 barn om året, som betjäna sig af den, är själfvallet alldeles otillräckligt. Högst stå åkerbruks- eller landtbruksskolorna. De motsvara förträffligt sitt ändamål. Deras organisation liksom alla institutioners på detta område är mycket fullkomnad, och teori och praxis tillgodoses här i väl afvägda proportioner. De franska landtbruksskolornas högre utveckling beror icke blott i allmänhet på landtbrukets dominerande ställning i landet, utan särskildt därpå, att den stora massan franska landtbrukare äro små egendomsägare, som i sina barns väl förstådda intresse kräfvat tillräcklig yrkesmässig utveckling.

Men kan man säga, att officiell teknisk arbetareundervisning icke existerar i Frankrike utom i landtbruk, så få dock ej de skolor förbigås, som skapats af enskild företagsamhet, af kommuner och departement. Det finnes ett visst antal enskilda, kommunala och departementala yrkesskolor, som samt och synnerligen äro förträffligt organiserade, ja, flera äro verkliga mönsteranstalter. Men de äro isolerade, nästan sporadiska och framkallade af den yttersta nödvändigheten.

I Paris pågå talrika aftonkurser, inrättade af en hel mängd föreningar med teknisk undervisning till syfte. De flesta meddela kostnadsfri undervisning. Äfvenledes finnes ett litet antal mycket goda specialskolor, men deras ställning är sådan, att de blott mottaga lärjungar, som bestått i en merendels rätt kräfvande inträdets-täflan.

Det är icke undervisningen i dessa skolor, som är underhållig eller otillräcklig, utan hvad som brister är deras antal och utrymme. Ett ofta afsevärdt antal sökande måste årligen afvisas. Och ehuru dessa skolor ursprungligen äro afsedda för egentliga arbetare, utbildade de mestadels blott verkmästare och ateljéchefer. Följden är att grundligt yrkesutbildade arbetare äro sällsynta i Frankrike. Men ehuru de ständigt efterfrågas af arbetsgifvarna och trots det denna efterfrågan alljämt är större än tillgången, synas skolorna ifråga icke utvidgas eller ökas i antal i någon större mån, i hvarje fall ej så att de motsvara behovet. Sedan några år tillbaka hafva upprepade varningsrop höjts för faran, som ligger i detta stillastående. I ett nyligen utgifvet arbete förklarar så f. d. handelsministern Cruppi, att frågan om yrkesundervisningen är af primär betydelse för Frankrike och borde utgöra föremål för politikernas allra främsta omsorger.

Ställningen förvärras ytterligare af de ofullkomliga lärlingslagarna. Hithörande lagar äro af år 1855. De fordra ej den yrkesutbildning, som är lärlingsskapet uppgift, ty de gifva icke arbets-

gifvaren medel i händerna att som auktoritet göra sig åtylld af arbetarna. Härtill kommer att de små arbetsgifvarna och stora klasser bland arbetarna själfva äro föga hågade att själfva bidra till lärlingsskapets utveckling. I de industrier, där yrkesundervisningen står högst, exempelvis bland typograferna, är antalet lärlingar strängt begränsadt af fackförbunden. Dessa å sin sida hafva upprättat icke så få yrkeskurser, men de förslå ej hvarken till kvalitet eller kvantitet.

Lärlingsskapet i Frankrike synes undergå en visserligen långsam, men fullt skönjbar förändring från egentligt lärlingsskap i verkstäder, fabriker och ateljéer till yrkesskoleundervisning. Denna förändring, som betingas af å ena sidan statens, departementens och kommunernas, m. a. o. det offentligas ansträngningar att finna medel till upprättandet af yrkesskolor, och å den andra af de ständigt ökade svårigheter och hinder för ett i den gamla stilen pågående lärlingsskap, som möta från både arbetarnas och arbetsgifvarnas sida, är förvisso icke ofördelaktigt i och för sig. Hvad man skulle kunna anföra däremot är hufvudsakligen att lärlingsskapet, dvs. yrkesundervisningen på själfva arbetsplatsen bättre än någon skolundervisning är i stånd att utveckla de blifvande yrkesarbetarnas företagsamhet.

Tyskland.

Arbetsledning och yrkesutbildning.

Det myckna talet om militarism och preusseri i Tyskland skulle ju kunna gifva anledning till den förmodan, att en sträng disciplin här vore rådande i verkstäderna såväl som på andra områden, men däraf kunde icke märkas något spår. Något särskildt öfvervakande af hvarje arbetare, som uppgifves vara vanligt i amerikanska verkstäder, förekommer ej i den tyska maskinindustrien. Man fordrar här, att arbetaren passar tiden och är på sin arbetsplats så länge arbetstiden varar, men för öfrigt går det på det hela taget lugnt och gemytligt till i verkstäderna. Där särskildt ansträngande arbete kräfves, såsom i smedjor, plåtslagerier och andra dylika verkstäder, där ugnar och eld användes samt kroppsarbete förekommer i större utsträckning, är i regel öldruckning samt på sina håll äf-

ven tobaksrökning tillåten under arbetet. Äfven ordnas det så, att arbetarna kunna få pusta ut mellan de svarare pärserna.

Att arbetaren icke ligger på latsidan, därför sörjes det förmedelst ett rationellt aflöningsystem — ackord —, som håller hans intresse vid makt. Det allmänt tillämpade lärlingsväsendet och den därmed följande yrkesutbildningen utgör ju äfven en kraftig häfstång för höjandet af arbetarens intresse för sitt arbete. Ackordssatserna beräknas mycket omsorgsfullt, innan ackordsarbete utlämnas. Vid många verkstäder har jag sett särskilda kontorsafdelningar inrättade för verkställandet af hithörande beräkningar. Om föregående erfarenhet ej gifver tillräcklig ledning för bestämmandet af ett ackord på en ny sak, så låter man en »Vorarbeiter» arbeta någon tid på prof, hvarefter ackordet sättes definitivt och ändras icke, förrän arbetsmetoden samtidigt ändras.

Beträffande utbildningen af verkmästare så har man i Tyskland den åsikten, att verkmästareegenskaper icke kunna inläras, utan måste vara medfödda. Visserligen finnas verkmästareskolor, s. k. »Hüttenschulen», men man fäster mindre vikt vid examina, af lagda vid dylika skolor än vid den praktiska utbildningen och anlagen för att »föra befäl». En arbetare, som är i besittning af dessa egenskaper, tager sig fram till ledareställning äfven utan att genomgå tekniska utbildningskurser. Den tekniska sakkunskapen vid verkstäderna ligger hos ingenjörerna, och vid deras utbildning sparar man icke på den vetenskaplighet, som på ett så glänsande sätt drifvit den tyska industrien framåt, förbi andra länders, som tidigare haft försteg på grund af större naturtillgångar m. fl. orsaker. Den högsta ledningen af verkstäderna utöfvas af »Betriebsingenjörer» eller »Betriebsdirektörer», på hvilka ställas de högsta anspråk i afseende på fackutbildning. Största hänsyn till fackkunskapen tagas äfven vid besättandet af de högsta posterna inom den administrativa och affärsledningen.

Lärlingsväsendet inom de till byggnadsfacket hörande yrkesgrupperna omhänderhafves af handtverkmästarna och kontrolleras af särskilda handtverks- eller yrkesföreningar — s. k. »Innungen».

Till närmare belysande af ifrågavarande lärlingsväsen vill jag anföra ett kort utdrag af »Innungsstatuterna» rörande denna sak.

Öfvervakandet af lärlingarnas lämpliga sysselsättning, deras besök i yrkesskolorna samt efterlevandets i öfrigt af de i detta hänseende uppgjorda bestämmelserna åligger de af Handelskammaren för detta uppdrag utsedda personerna.

I och för utbildandet af yrkesskickliga gesäller åligger det hvarje medlem af »der Innung» såsom en hederssak att anställa i sin tjänst ett mot omfånget af hans företag svarande antal lärlingar. Om arbetsgifvaren tillfälligtvis icke kan lämna full sysselsättning åt sina lärlingar, så äro öfriga föreningsmedlemmar, som hafva ar-

bete, förpliktigade att under tiden gifva anställning åt nämnda lärlingar. Förmedlandet af dylik anställning sker genom ordföranden i utskottet för gesäll- och lärlingsväsende.

Föreningsmedlemmarna äga att antaga lärlingar endast mot skriftligt lärlingsaftal samt att efter förloppet af en viss pröfvotid anmäla dem till föreningens lärlingsregister. Formulär till aftal tillhandahållas af föreningen. Uraktlåtenhet gent emot dessa föreskrifter kunna af styrelsen beläggas med bötesstraff intill 10 rmk. S. k. »praktikanter» böra i regel icke lämnas sysselsättning hos yrkesmästare, tillhörande föreningen.

Lärotidens varaktighet får i aftalet utan särskildt medgifvande af lärlingsutskottet icke sättas lägre än 3 år, ej heller får utan enahanda medgifvande någon del af den sålunda fastställda lärotiden efterskänkas.

Efter genomgången lärotid och godkänd yrkesskicklighet, hvilken pröfvas medelst utförandet af ett gesällarbete, utfärdas ett gesällbref.

Pröfvotiden före definitivt antagande af lärling uppgår vanligen till 4 veckor. I München erhålla lärlingar i ifrågavarande yrken följande löner:

under 1:sta året 10—15 pf. pr timme, 2:dra året 15—25, 3:dje året 25—40.

Äfver »Mästarebref» kunna utfärdas till gesäller efter vidare utbildning i byggnadsyrkesskola.

Verkstads- och metallindustrien.

Af alla tecken att döma synes industrien i Tyskland nu vara på god väg att hämta sig efter de dåliga konjunkturer, som togo sin början under år 1907. Beställningar hafva åter börjat komma in till verkstäderna något villigare, och tillverkningen af maskiner är ju en gradmätare på lifaktigheten inom landets industri i sin helhet. Det uppgifves emellertid, att prisen fortfarande hålla sig nere på den miniminivå, dit de pressades under lågkonjunkturen, beroende på de betydliga lager osålda maskiner, hvarmed många verkstäder ännu ligga inne.

Före senaste lågkonjunktur ägde ett oerhördt uppsving rum under fyra à fem års tid; verkstäderna utvidgade sig och gjorde tillbyggnader i stor stil, hvarvid amerikanska förebilder mestadels synas hafva blifvit följda. De nya verkstäderna äro inrymda i luftiga och ljusa byggnader, uppförda med väggar och tak till större delen af glas, så att de i många fall få utseendet af jättestora fotografiateljéer. De förr brukliga axelledningarna och remtransmissionerna hafva fått vika för elektrisk kraftöfverföring. Införandet af det s. k. »snabbsvarfstålet» har medfört större skärhastighet och

kraftförbrukning hos verktygsmaskinerna, som därjämte blifvit omkonstruerade betydligt gröfre och starkare än sina föregångare för att kunna motstå de ökade påfrestningarna af den höga hastigheten och de djupare skären.

På arbetarnas rena »kroppskraft» ställas numera allt mindre anspråk, enär automatiska anordningar mer och mer blifvit införda, och det framför allt sörjes för goda och snabbverkande transport-

Lohnperiode vom 2 3/5 bis 5/6 07

No 704

Name:

Kenneth Meyers

TAG	Vormittag		Nachmittag		Abwesend		Total
	Kommt	Geht	Kommt	Geht	Geht	Kommt	
DO	5 59	12 06	12 58	6 00			
FR	5 58	12 04	1 02	6 02	9 08	10 03	
SA	7 01	12 05	12 55	9 02			
SO							
MO	6 02	12 02	2 30	6 03	6 56	10 51	
DI	5 59	12 04	1 08	6 02			
MI	5 59	12 00	12 56	6 03			
DO	6 00	12 00	12 57	6 07			
FR	5 53	12 05	12 53	6 11			
SA	6 09	12 06	1 00	5 00			
SO							
MO	5 58	12 03	12 56	6 16			
DI			1 03	6 05			
MI	5 50	<i>Styckplock</i>		6 03			

Kontrollkort för verkstadsarbetare.

Aflöningsformen är i regel styckackord, och afräkningen sker sålunda, att arbetaren har en ackordsbok, i hvilken ackordsuppdragen inskrifvas af verkmästaren; arbetaren skriver själf in dag för dag huru lång tid han arbetat på respektive ackord. Dessa böcker ligga förvarade i öppna fack på något centralt ställe i verkstaden, så att verkmästaren eller underverkmästaren när som helst kunna verkställa kontroll. Stundom användas i stället för böcker särskilda ackordskort för hvarje uppdrag. Det gamla systemet med tidskrifvare, som gå omkring i verkstaden vissa dagar och in-

anordningar i verkstäden. Arbetarna behöfva därför numera icke såsom förr slita ut sig med bärandet af tunga bördor, däremot måste högre fordringar ställas på intelligens och passlighet. Arbetstiden har stigit i värde; för den skull lägges mycket an på tidkontrollen, och söker man på allt sätt undvika att splittra den yrkesskicklige arbetarens tid med sådant, som icke direkt hör till hans egentliga göromål.

Slipping af verktyg samt hämtning och transporter inom verkstaden ombesörjes för den skull af särskildt manskap, som ständigt är sysselsatt med dylika göromål. Tidningsläsning får icke förekomma under arbetstiden, och endast i mycket enstaka fall tillåtes öldrinking. I många verkstäder tillhandahålles kaffe, té och läskedrycker, som arbetaren får låta hämta genom springpojkar, så att han icke onödigtvis behöfver lämna sin arbetsplats.

hämta muntliga rapporter från hvarje särskild arbetare, ser man mera sällan tillämpadt.

Aflöning efter tid förekommer hufvudsakligen för icke yrkesarbetare. För tidkontrollen användas vanligen s. k. »Rochesterur» med kontrollkort för hvarje arbetare. Kontrollkorten förvaras i två registerskåp, det ena uppsatt hos portvakten vid hufvudingången; det andra skåpet jämte uret finnes inne i själfva verkstaden.

Arbetaren skall vara vid sin arbetsplats i verkstaden, när arbetstiden börjar, och därför måste kontrollkortet här afstämplas medels kontrolluret. Fabrikspipan blåser första gången fem minuter före och andra gången på klockslaget, då arbetet börjar, hvarvid portvakten låser igen alla under hans uppsikt stående registerskåp. En arbetare, som kommer för sent, kan sålunda icke komma åt sitt kort vid fabriksporten, förrän efter tillsägelse hos portvakten, som har att anteckna hvarje sådan begäran. Under arbetstiden sitta alla närvarande arbetares kort i verkstadens registerskåp, och de frånvarandes kort sitta i det hos portvakten befintliga skåpet. Verkmästaren kan sålunda lätt kontrollera, hvilka arbetare, som äro borta, utan att behöfva springa omkring i verkstaden. Bilden å föregående sida visar utseendet af ett fullstämpladt kontrollkort, hvarur erhålles respektive arbetares arbetstid.

Byggnadsbranschen.

Aflöning.

De yrkeslärda byggnadsarbetarna arbeta t. ex. i München hufvudsakligen på ackord och förtjäna därvid i genomsnitt 50 proc. utöfver timlönen. Antalet murare i en ackordkolonn kunna uppgå till 20—25 man under ledning af en »Vorarbeiter». Förmannen kallas »Polierer», och kan en sådan leda intill 100 man. Vid större byggnadsföretag anställas en byggnadsingenjör såsom arbetschef. »Polierer» äro praktiskt utbildade — de hafva först arbetat som lärlingar och blifvit gesäller, skaffa sig därefter den behöfliga teoretiska utbildningen i »Baugewerkschulen» (byggnadsyrkesskolor). Murarepolierern står vanligen öfver de öfriga yrkesgruppernas Polierer vid samma arbetsplats. En skicklig Polierer kan komma upp till en årsinkomst af 3,500 rmk, eljest äro hans lönevillkor vanligen 45 rmk pr vecka samt tantieme på arbetsgifvarens nettointkomst.

Arbetare, som hafva mycket långvariga ackord, erhålla för hvarje vecka sin aflöning i form af »förskott», som beräknas efter normallönen med tillägg af 4 pf pr timme. Afräkning och slutlikvid uppgöres, när ackordet är fullbordadt. Genomsnittsförtjänsten i München är pr år: för en murare 1,800—2,000 rmk, för en handlangare cirka 1,300 rmk.

För yrkeslärda arbetare träffas ackordsaftal direkt med arbetsgivaren.

För handtlangare gälla i Berlin nedanstående ackordtariffer:

Bärning af 1,000 tegel inklusive erforderligt murbruk till en höjd af högst 0,55 m. öfver marken 2,50 rmk; tillägg för hvarje meter därutöfver 0,25 rmk; tillägg pr våningshöjd minst 1 rmk; tillägg för vindsvåning, om stenen skall aflämnas ofvanför taklisten, 1,50 rmk.

För den händelse teglets upplagsplats ligger på större afstånd än 25 m. från nedersta stegen betalas följande tillägg pr 1,000 tegel: för 25—30 meter 0,30 rmk, för mer än 30 m. 0,50.

Vid murning med naturlig sten betalas pr kub.-m. murverk för transport af kalksten jämte erforderligt murbruk 1 rmk., dito endast för murbrukstransport 0,50 rmk.

För bärning af taktegel betalas samma ackordspris som för murtegel.

En »Hauptpolierer» förtjänar i Berlin 52—56 rmk pr vecka; en »vice Polierer» cirka 40 rmk.

Arbetsprestation.

Vid jordschaktning i lätt terräng afverkas pr man och 9 timmars arbetsdag vanligen 5—6 kub.-m. Är marken hård, så att hacka måste användas, så utschaktas cirka 2½ kub.-m. pr man och dag.

Beträffande tegelmurning så torde först och främst böra påpekas, att den normala dimensionen å tysk tegelsten är 25×12×6,5 cm.

I Berlin var det förr brukligt att föreskrifva såsom minimiprestation, att en murare skulle lägga in 550 tegel pr 10 timmars arbetsdag. Denna föreskrift har emellertid öfvergifvits; man anser att 550—700 stenar nu för tiden i genomsnitt inläggas på 9 timmars arbetsdag. Vid uppförandet af jämntjock mur, utan fönsteröppningar, kan en god murare inlägga 900—1,000 tegel per dag.

I Leipzig erhöill jag en del upplysningar i föreliggande sak hos en entreprenörfirma Neumann, som för närvarande har i uppdrag att utföra byggnadsarbeten för den storartade ombyggnaden af Centralstationen därstädes. Firman föreskrifver i sina arbetsaftal, att för erhållandet af den i kollektivaftalet bestämda normallönen skall en murare vid uppförandet af slätmur inlägga 1,000 tegel per dag, motsvarande 2½ kub.-m. mur. Vid nämnda bygge uppgår mur-tjockleken ända till 1¼ meter. Då pelare och fasadmurar uppföras, blir prestationen betydligt reducerad: i sistnämnda fall inläggas ungefär 600 tegel pr man och dag. Liknande uppgifter erhöill jag af firman Heilmann & Littman i München, äfvensom vid ett bygge i Barmen, Westfalen. Det påstods t. o. m., att 1,200 te-

gel, motsvarande 3 kub.-m. murverk pr man och dag, kunde inläggas i gynnsamma fall.

Murtjockleken i boningshus är vanligen 78 cm. i källarvåningen, 65 cm. i bottenvåningen, 52 cm. i 1:a och 2:a våningen samt 38 cm. (1½ sten) i öfversta våningen.

Afputsning af släta murytor utföres vanligen på ackord. I München betalas cirka 3 pf. pr m. muryta för bestrykning med bruk 2 gånger. Det uppgafs, att en arbetare kunde förtjäna ända till 8 mark pr dag på dylikt arbete, motsvarande en arbetsprestation af 9 timmar eller 30 kvadratmeter pr timme.

Vid inläggning af golf med vanliga golfplankor, 12 cm. breda och 3½ cm. tjocka, kan en s. k. »Bodenleger» medhinna 50 kvadratmeter per dag. Då det gäller parkettgolf, inlägger han 8—10 kvadratmeter per dag. Sådana arbetare förtjäna vanligen 6 mk pr dag.

I genomsnitt kan en byggnadsarbetare i Bayern påräkna arbete cirka 250 dagar om året. De större entreprenörfirmorna hafva ju lättare än de mindre att anskaffa arbete hela året om, och arbetarna söka sig därför helst anställning hos sådana firmor. De mindre firmorna måste bjuda högre löner för att få folk.

Hamnförhållandena i Duisburg och Ruhrort.

Hamnområdet i Duisburg och Ruhrort erbjuder ofantligt mycket af intresse, beläget såsom det är i brännpunkten för trafiken inom Tysklands industricentrum, Rhenlandet och Westfalen. Stenkolsgrufvorna utgöra grundvalen för industriens och därmed sammanhängande näringsgrenars starka utveckling i dessa trakter. Exempelvis uppfordrades 1907 ur stenkolsgrufvorna inom grufdistrikten Dortmund och Rhenpreussen i rundt tal 83 millioner ton stenkol. Dessa äro af en kvalitet, som synnerligt väl lämpar sig för framställning af masugnskoks, hvilket i sin ordning dragit järnindustrien till dessa trakter. Befolkningens täthet är, som bekant, här en bland de högsta i Europa. Tackjärnstillverkningen uppgick inom detta område till cirka 5½ millioner ton år 1907.

Utskeppningen af kol, järn och industriprodukter äger rum till stor del från de vid Rhenfloden belägna hamnplatserna. Duisburg och Ruhrort, hvilka på samma gång utgöra importhamnar för massartiklarna järnmalm, trävaror, spannmål m. m.

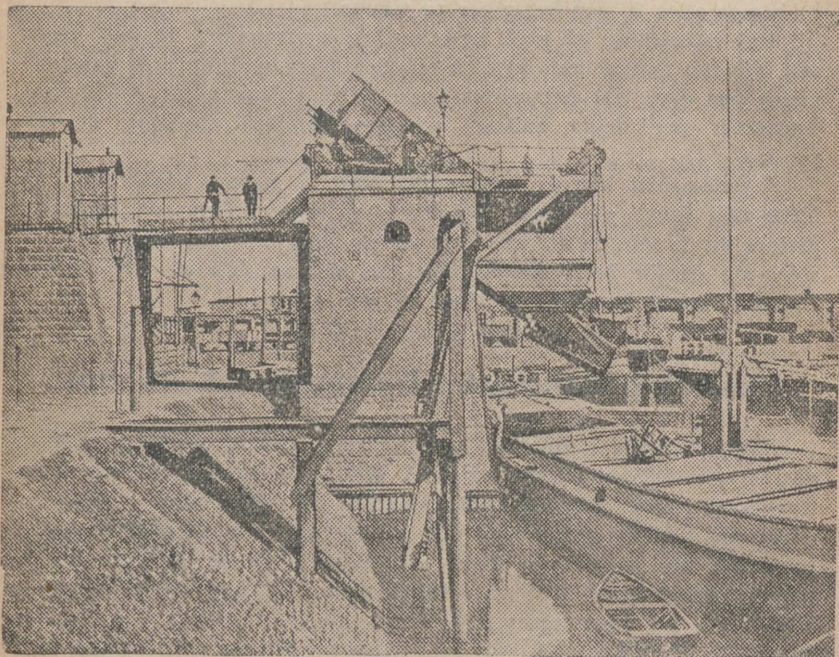
Stenkolen anlända per järnväg från grufdistrikten, och för deras transport användas järnvägsvagnar af plåt. Vagnens sidovägg och gafvelväggar äro försedda med uppfällbara luckor. Hela vagnlasten nedtippas på en gång i fartyget medels en tippinrättning.

När vagnen kommer ut på tippbron, tager denna öfverbalansen, och man måste medels broms reglera stjälpningen, så att den icke

sker för hastigt. Yttre gafvelväggen på vagnen lossas och faller upp, samtidigt som tippens långsamt nedfälls. Vagnens innehåll glider ned i pråmen, hvarigenom vikten lättas så mycket, att vikten af den fällbara bron tager öfverhand och återför vagnen till horisontalt läge. Rörelsen måste hela tiden modereras medels friktionsbroms, för att den inte skall blifva för häftig.

Dyliga tippinrättningar anordnas äfven med såväl hydraulisk som elektrisk kraft. De elektriska tipparna äro de modernaste

Mekanisk koltippare.

och arbeta med största hastigheten, de äro äfven förenade med anordning för snabb vägning af kolvagnen.

Vid de observationer, förf. anställde, åtgick i genomsnitt endast en half minut för tippning af en kolvagn samt återförandet af densamma till horisontalt läge. Vagnarna lasta från 10 till 20 ton per st., eller i genomsnitt cirka 15 ton. Det fordras ju någon tid för vagnens vägning samt in- och utväxlingen vid tippspåren, men för att minska denna tid anordnas 2 vändskifvor med hvar sitt stickspår till tippens, så att medan en vagn tippas, så väges samtidigt den nästföljande vagnen och göres klar för inväxling. Stort mer än 2 minuter behöfva ej förflyta mellan två på hvarandra följande tippningar. Antagas vagnslasterna i genomsnitt till 15 ton, så bör

utan svårighet en utskeppningskapacitet af 400 ton per timme kunna uppnås per koltipp.

En del tippar äro försedda med kolbehållare, rymmande intill 70 ton. Då fartyget behöfver förhalas under inlastningen, så tippas kolvagnarna under tiden i behållaren, som därefter på en gång tömmes ned i fartyget, hvarigenom ingen tid behöfver förspillas. Den elektriska energiförbrukningen uppgår till cirka 0,6 kw. tim. per tippning, motsvarande en strömkostnad af cirka 5 pfennig per kolvagn eller en tredjedels pfennig per ton kol.

För omlastning från fartyg till järnvägsvagn befalas efter ackord per vagn om 10 ton 2,50 rmk för lättare spannmål (t. ex. hafre) och 3,00 rmk för tyngre (t. ex. hvete). Cirka 30 vagnar kunna lastas per 10 timmars arbetsdag. Härtill erfordras ett arbetslag om 8—10 man, nämligen 2—4 man i fartyget, 2 man för fyllning af säckarna, 3 man för inlastning i vagnen samt 1 man för elevators manövrering. När elevators arbetar automatiskt, så är omlastningskvantiteten per tim. tämligen oberoende af manskapet, som är nödsakadt flytta undan spannmålssäckarna, allt eftersom de fyllas. Elevators måste stoppas vid inväxling af ny järnvägsvagn, hvarigenom kapaciteten nedsättes något.

Spannmålsarbetarna förtjäna i genomsnitt 6—7 rmk per dag, eller 1,800—2,000 rmk per år. Lagerarbetarna, som äro sysselsatta med omskyffling af den i magasinet upplagda spannmålen, erhålla 4 rmk per dag med 33 proc. tillägg för öfvertidsarbete.

Österrike-Ungern.

Ny lag har i Österrike kommit till stånd i januari 1910 reglerande arbetstid, butikstängning, löntagares rättsliga ställning till arbetsgivare etc. Allmän söndags- och helgdagshvila är föreskrifven. Undantag göras för vissa industrier och näringsgrenar, t. ex. kemiskt-tekniska och metallurgiska verk, framställning af och handel med lifsmedel etc.

Beträffande den enskilde arbetaren, så bestämmer den nya lagen, att han är berättigad erhålla en oafbruten hvilotid af i regel minst 11 timmar pr dygn. För kuskar skall hvilotiden utgöra minst 10 tim. i ett streck. Kontor och butiker för betjänandet af allmänheten

skola hållas stängda från kl. 8 e. m. till kl. 5 f. m. påföljande dag; Butiker för handel med lifsmedel kunna få hållas öppna till kl. 9 e. m. En middagsrast är föreskrifven för arbetare och handelsbiträden; och skall densamma utgöra minst 1 timme eller 1½ timme, beroende på arbetsförhållandena.

Tillfälliga undantag från lagen kunna medgifvas af ortsmyndigheterna, om trängande skäl föreligga, hvilket emellertid måste i förväg anmälas.

Verkstads- och metallindustrien.

Allmängiltiga kollektivaftal mellan arbetsgifvarnas och arbetarnas organisationer existera icke inom ofvannämnda fack i Österrike-Ungern, utan står det hvarje arbetsgifvare fritt att träffa aftal antingen med hvarje enskild arbetare eller med hela sin arbetarepersonal. Det förstnämnda sättet praktiseras i regel vid större verkstäder; mindre verkstäder hafva ofta kollektivaftal med hela personalen. För åstadkommandet af likartade aftal vid de verkstäder, som tillhöra de förstnämnda arbetsgifvareorganisationerna, hafva aftalen i fråga tillkommit genom förmedling af organisationen; jag meddelar följande öfversättning af ett dylikt aftal, uppgjort för en verkstad i Wien, hvars specialitet är tillverkning af verktygsmaskiner. Med mindre variationer i detaljerna användes samma aftalsformulär vid åtskilliga andra verkstäder, hvadan detsamma torde gifva en ungefärlig föreställning om arbetsförhållanden i allmänhet inom österrikiska verkstäder.

I. Arbetstid.

1) Den normala arbetstiden utgör 54 timmar pr vecka på följande sätt:

2) Måndag kl. 8—12 f. m. samt kl. 1—6 e. m. Tisdag t. o. m. fredag kl. 7—12 f. m. samt kl. 1—6 e. m. Lördag kl. 7—12 utan måltidsrast.

3) Öfvertid räknas först sedan ofvannämnda normala arbetstid öfverskridits, så att för den händelse någon arbetare börjar senare än det klockslag, som i mom. 2 angifves, och denna försening icke förorsakats af arbetsgifvaren, så får icke öfvertid räknas förrän efter fullbordadt dagsverk.

4) Tiden från kl. 9 e. m. till kl. 5 f. m. räknas såsom »nattarbete».

5) Arbeta under »mindre helgdagar» ersättes såsom arbete å hvardagar.

6) Julafton och nyårsafton arbetas från kl. 7 f. m. till kl. 12 middag med en half timmes frukostrast och utgår betalning för dessa dagar med samma belopp som för normalt dagsverk.

De arbetare, som arbeta mot timlön under eftermiddagen å nyss-nämnda helgdagsaftnar eller under »större helgdagar», erhålla ersättning såsom för öfvertidsarbete.

7) Vid öfvertidsarbete, som öfverstiger 1 timme, instickes en extra måltidsrast på 20 minuter.

8) Arbetet inställes på 1 maj, om framställning därom göres af hela arbetarepersonalen.

II. Aflöning.

1) Arbetare, som icke kunna göra rätt för nedanstående löner, kunna ej sysselsättas vid verkstaden.

Timlön gällande:
T. o. m. F. o. m.
28/2 1911 1/3 1911
heller heller

a) Yrkeslärda arbetare, för såvidt de sysselsättas i det yrke, hvori de blifvit utlärda, nämligen: Filare och svarfvare under 1:a året efter fullbordad lärotid	38	38
D:o efter utgången af 1:a »gesällåret»	40	40
b) Kvalificerade »Hilfsarbetare»	40	40
c) »Hilfsarbetare»	34	34
D:o efter 3 månaders anställning	36	36

2) Samtliga de arbetare, som varit i firmans tjänst under hela den tid, hvarunder förut bestående arbetsaftal varit gällande, nämligen f. o. m. den 25 juli 1907 t. o. m. den 1 mars 1910, och därunder icke fått något lönetillägg, erhålla nu ett tillägg af 2 heller per timme.

Firman förbehåller sig rätt att på förslag af arbetsledningen medgifva löneförbättringar utöfver de i detta aftal angifna bestämmelserna.

3) För öfvertidsarbete utbetalas såväl till ackordsarbetare som till timlön-arbetare ett tillägg af 25 proc. å grundlönen.

4) För nattarbete betalas ett tillägg af 50 proc. å grundlönen.

5) För söndagsarbete, i den mån, som detta lagligen tillåtes, betalas ett tillägg af 50 proc. å grundlönen.

III. Ackordsarbete.

1) Vid ackordsarbete är grundlönen garanterad.

2) Ackordspriset tillkännagifves för arbetaren före arbetets påbörjande.

3) Arbetaren äger rätt att hos verkmästaren genomse ackordspris-beräkningarna.

4) Ackordsprisen meddelas arbetaren i detalj, men endast slutsumman får läggas till grund för afräkningen. Sammanräkning får ske endast för sådana arbetsprestationer, som verkligen höra tillsammans.

5) Så långt som driftförhållandena det medgifva, får ackordsarbetaren icke afbrytas i sitt arbete.

IV. Montagearbete.

1) För arbete utom verkstadsområdet, men inom Wiens stadsområde, betalas ett tillägg af 20 heller per timme jämte ersättning för resekostnader.

2) För montagearbete vid mera aflägsna arbetsplatser träffas överenskommelse i hvarje särskildt fall.

V. Allmänna bestämmelser.

1) Arbetarna hafva rätt att bland sig utse (2) förtroendemän i och för eventuellt erforderliga underhandlingar med arbetsgifvaren. Före tillsättandet af sådan förtroendenämnd utse arbetarna dubbelt så många kandidater, och äger arbetsgifvaren bland dessa utsluta (resp. godkänna) halfva antalet.

Såsom förtroendemän äro endast sådana arbetare valbara, som under minst 2 års tid oafbrutet varit i firmans tjänst och uppnått 24 års ålder.

Dessa förtroendemän hafva att i likhet med öfriga arbetare ställa sig verkstadens ordningsföreskrifter till efterrättelse och åtnjuta i öfrigt ingen som helst undantagsställning.

Förtroendemännen äga icke föra någon talan i afseende å antagandet eller afskedandet af arbetare eller tjänstemän, ej heller rörande bestämmandet af ackordsarbete för enskilda arbetare.

2) Arbetaren tillförsäkras ett humant bemötande från arbetsbefällets sida, och åligger det honom själf att iakttaga ett sådant uppförande, att inga ordningsstörande uppträden i verkstaden förorsakas.

3) Erforderliga verktyg ställas i möjligast vidsträckt mån till arbetarens förfogande.

Byggnadsverksamheten.

Arbetsledning och förmanskap.

Ledningen af ett byggnadsarbete måste såväl i Österrike som i Ungern läggas i händerna på en legitimerad byggmästare,

som aflagt examen inför »Prüfungskommission». För tillträde till sådan examen erlägges en afgift af 160 ö. kr., som icke återbetalas i händelse af kuggning. En viss tid måste förflyta, innan en kuggad kandidat kan få pålägga förnyad examen. Examen, aflagd i utlandet, gäller icke i ifrågavarande länder. Pröfningen omfattar dels en kortfattad muntlig examen, dels ett ganska vidlyftigt ritningsprof, omfattande utarbetandet af ett mindre byggnadsprojekt inklusive hållfasthetsberäkningar, konstruktion af byggnadsställningar samt kostnadsberäkningar, arbetsbeskrifning och materialförteckning. Äfven appvärmningsanordningar måste ingå i projektet.

Såsom ställföreträdare för byggmästaren, då denne är förhindrad vara närvarande på arbetsplatsen, anställs en »Bauführer». Representant för arkitekten-konstruktören kallas »Bauleiter», hvilken vanligen är samma person, som biträdt med projektets utarbetande. Hans uppgift vid bygget är att vara kontrollant å byggherrens vägnar, sålunda samma arrangemang som hos oss hemma i Sverige.

Byggnadsordningen är olika i olika städer; för erhållande af »byggnadslof» fordras samma formaliteter som hos oss. För erhållande af tillstånd att rivra ett gammalt hus måste i Budapest bl. a. inlämnas fullständiga ritningar i 2 ex. öfver detsamma jämte plan och beskrifning öfver rifningsarbetet.

Trätrappor få icke anbringas i nya hus i Budapest, ej heller träbjälkar i trossbottnar. Cloissonväggar af trä få endast användas i vindsvåning eller källare. Brandmur vettande mot grannens tomt är obligatorisk, om afståndet dit understiger 1½ meter. Gårdsarealen måste i regel utgöra minst 15 proc. af hela byggnadstomten.

Under byggmästaren eller »Bauführern» står »Hauptpolierern», en förman, motsvarande verkästare hos oss. Han måste vara hemmastadd i de flesta olika yrken, som förekomma vid ett bygge, och förstå sig på ritningar, men behöver icke nödvändigtvis hafva genomgått teknisk skola. Vid större byggnadsarbeten finnas därjämte »unterpolierer» anställda inom de särskilda yrkesgrupperna; eljes leder man sig vid mindre byggen med »Vorarbeiter» eller »basar», som själfva deltaga i arbetet. En »Vorarbeiter» leder 5 à 6 man och aflönas i Wien med 65—75 heller pr timme. I Budapest kommer en Vorarbeiter upp till en inkomst af cirka 80 heller pr timme. En »Unterpolierer» erhåller 35—50 österrikiska kr. pr vecka, och en »Hauptpolierer» 50—70 kr.

För utförandet af jordschaktningsarbeten anställas ofta s. k. »italienarepartier» under ledning af en »Capo» eller »Vorarbeiter». Dessa arbetare äro kringvandrande. »Vorarbeitern» söker upp arbetsplatserna och åtager sig att skaffa folk. Ett sådant »parti» kan

bestå af 10—40 man, som alla arbeta pr timme. Vorarbeitern får 45—60 heller, de öfriga i genomsnitt 40 heller. För öfrigt tillämpas för dessa arbetare samma regler rörande arbetstid, övertid m. m., som gälla för andra arbetare. Italienarna fordra alltid, att ett kök inrättas på byggnadsplatsen för deras matlagning. Kokerskan betalas af arbetsgifvaren.

Arbetarna anställas vanligen vid byggnadsplatsen af »Hauptpolierern», som håller ordning på folket och inlämnar timlistor till kontoret. Han skall äfven mottaga all materiel och insända motagnings- och afsändningssedlarna till kontoret hvarje lördag. Vid större byggnadsarbeten har han en skrifvare till hjälp.

I Budapest måste alla yrkeslärda arbetare först gå till arbetsgifvarnas »Nachweis-byrå» och låta inregistrera sig, innan de få anställning. De erhålla därvid ett legitimationskort, som måste företes vid ansökan om arbete på arbetsplatsen. Handtlångare eller grofarbetare anställas direkt på arbetsplatsen utan nämnda formalitet. I Ungern såväl som i Österrike måste hvarje arbetare vid anställning öfverlämna sin »arbetsbok» (motsvarande prästbetyg i Sverige), som anger ålder, hemort etc., äfvensom förutvarande anställning och arbetsbetyg. Då arbetaren lämnar sin anställning, stämpas i allmänhet hela orlofssedeln in med ett stämpelformulär, till hvilket arbetsgifvaren fogar endast några få ord jämte sin underskrift. Lagen förbjuder inskrifvandet af något ofördelaktigt omdöme öfver arbetaren.

Arbetsprestation.

Vid gasverket i Wien besågs ett grundläggningsarbete för nya retortugnar, koltransportanordningar m. m. Marken utgjordes där af gammal flodbotten (svämmsand) och var mycket lätt att skotta utan användning af hacka. Pr man och dag utschaktas här 5 à 6 kub.-meter; för hvarje 6 fots ökning af djupet erfordras ytterligare en man. Liknande uppgift erhöj jag vid ett nybyggnadsarbete vid Margaretengürtel, afsedt för ett större affärshus. Borttransportering af gruset kostade vid sistnämnda ställe 1: 90 österrikiska kr. per hästlass = 0,5 kub.-meter.

Vid schaktning i hårdt grus afverkar ett italienarparti 2—3 kub.-meter per man och dag.

Andra yrken.

Inom samtliga sockerfabriker arbetas under kampanjen 12 timmar pr dag; många af dessa fabriker arbeta kontinuerligt dygnet om med dag- och nattsift. Under den öfriga delen af året varierar arbetstiden mellan 10—10½ timmar pr dag.

Inom väfveri- och spinnerifabriker råder i regel 10

timmars arbetstid; i många fabriker är emellertid arbetstiden för närvarande nedsatt till 9 timmar.

Inom beklädnadsbranschen föreligga uppgifter från fabriker för tillverkning af underkläder. Vid dylika fabriker med dag- och nattskift är arbetstiden inklusive måltidsraster 12 timmar pr skift, samt 11 timmar vid fabriker med endast dagdrift. Rastetiden varierar mellan 1—1½ timme.

Inom träförädlingsindustrien arbetas dagligen 11 timmar.

Vid lervarufabriker är den effektiva arbetstiden 9½ timmar pr dag.

Arbetstiden vid malt- och cikoriafabriker uppgår till 10 timmar pr dag effektivt.

Inom bryggeriindustrien är den effektiva arbetstiden pr vecka följande:

För mälteriarbetare 56—72 timmar, arbetare i kokhusen 72, tappning och buteljering 60, tunnbindare, fatrensare och transportarbetare 60 timmar.

Arbetarna inom glasindustrien äro indelade i 2 hufvudgrupper: »Glasmacher = gasblåsare, samt »Hilfsarbetare» = slipare, gravörer, glasmålare etc. Sistnämnda arbetarekategori betraktas såsom handverkare, äro i regel yrkesutbildade såsom handtverkslärlingar och hafva erhållit gesällbref. Glasblåsarna bry sig i allmänhet icke om denna formalitet; yrket i fråga är en specialitet inom vissa familjer. Familjefadern biträdes i arbetet af de öfriga familjemedlemmarna, hvarför »utbölingar» endast med svårighet kunna komma in i skräet, och yrkeshemligheterna stanna sålunda inom en trängre krets.

Glasblåsaren arbetar på styckackord, håller sig själf med verktyg och aflönar sina egna biträden. Arbetstiden per vecka uppgår inklusive måltidsraster till i regel 54 timmar och öfverstiger aldrig 66 timmar. Lagen föreskrifver måltidsraster om sammanlagdt minst 2 timmar per skift för de arbetare, som arbeta vid ugnarna. Tidpunkterna för rasternas hållande äro emellertid varierande, beroende på driftförhållandena; behandlingen af en smälta tager nämligen rätt lång tid, och arbetet kan icke afbrytas midt under pågående process. Glasblåsarens yrke är ett af de mest ansträngande, som öfver hufvud taget finnes; det har därför visat sig nödvändigt att göra »basen» inom ett arbetslag (den s. k. »Glasmachern») i viss mån till arbetsgifvare för att hålla hans intresse uppe.

Efterarbetning af finare glasvaror utföres hufvudsakligen i ackordsarbete af ofvannämnda »Hilfsarbetare», som hafva regelbundna tider och arbeta öfver hufvud taget under liknande förhållanden som fabriksarbetare vid annan masstillverkning.

Schweiz.

Byggnadsyrket.

Några ord om ett större vattenbyggnadsföretag i Laufenburg vid Rhenfloden nära tyska gränsen.

Undervattensarbetet med nedläggning af bropelare utföres med tillhjälp af stora dykareklockor — s. k. »Caissons» (på svenska »kasuner») — med hvilka man på denna arbetsplats nedgått till i maximum 15 meter från vattenytan ned till kasunens underkant. I kasunen, som är byggd af plåt, måste därför inpressas luft af ett motsvarande tryck för att hålla undan vattnet. En del byggnadsarbeten på mindre djup hafva utförts inom fonddammar, som hållas läns medels pumpning.

Vid denna arbetsplats anställas endast arbetare öfver 18 års ålder. Timmermän och smeder äro af tysk och schweizisk nationalitet. Murarna och grofarbetarna utgöras hufvudsakligen af italienare. För arbetet i kasunerna under vattnet användas uteslutande italienare. På denna afdelning arbetas dygnet om med skiftombyte kl. 6 f. m. och kl. 6 e. m. Måltidsrast hålles kl. 12—1 såväl dag som natt. Aflöningsformen är timlön; undervattensarbetarna erhålla 5 pf. mera pr timme än öfriga arbetare af motsvarande yrkeskategori. Dag- och nattskiftet arbeta 11 timmar vardera; nattskiftet erhåller emellertid betalning efter 12 timmar pr dygn. Växling mellan dag- och nattskift äger rum för hvarje vecka.

För elektrisk belysning i kasunerna samt för drifvande af kompressorer, pumpar m. m., har ett tillfälligt maskinhus blifvit uppbyggt. Kraften erhålles hufvudsakligen genom elektrisk kraftöfverföring från en i grannskapet belägen transformation, hvarjämte ånganläggning finnes såsom reserv.

Bergborrning verkställes medels pneumatiska bormaskiner, och användes hufvudsakligen en borrhålsdiameter om 37 mm. Berget består af gneis och är tämligen förvittradt.

Arbetsprestation och arbetstid.

Afverknigen kan beräknas på grundval af följande uppgifter: Med en 1-mans bormaskin kunna 25—35 längdmeter hål borraras i berget per 10 timmars arbetsdag, och beräknar man i genomsnitt 60 längdmeter borrhål för bortsprängning af 100 kub.-meter berg. Här af följer, att hvarje borrhare kan pr dag göra i ordning

borrhål, motsvarande en afverkning af 50 m³ berg. Härjämte erfordras naturligtvis manskap för spättning och bortforsling af sprängstenen, ett arbete, som utföres af grofarbetare — s. k. handtlangare —, hvilka i genomsnitt kunna bortforsla cirka 2,5 m³ sten pr man och dag till ett afstånd af 300 meter från sprängplatsen.

För stenens borttransportering användas Decauvillevagnar om 0,5 kub.-m. kapacitet. Vid betongjutningen användes icke slagen sten utan helt enkelt rullstensgrus, taget direkt ur grustag, liggande i närheten af arbetsplatsen. Under gynnsamma förhållanden kan en betonblandningsmaskin afverka intill 100 kub.-meter betong pr dag. Oberäknadt timmermän för utförandet af betongformarna, erfordras i arbetslaget c:a 20 man, hvilka alltså kunna gjuta intill 5 kub.-meter per man och dag.

Uppförandet af murverk i sprängsten i block, varierande i storlek från 0,2 till 0,8 m³, utföres af murare, som i genomsnitt inlägga 2—2,5 m³ murverk per man och dag. Arbetskontrollen verkställs närmast af »basar», som här benämnas »Polierer», hvilka själfva arbeta med i arbetslaget. Vid murningsarbete kan arbetslaget uppgå till 20 man under ledning af en »polierer»; grofarbetarna indelas i lag, uppgående ända till 50 man, under en enda »polierer». I kasunerna kunna arbetslagen uppgå till 24 man.

Hela arbetsstyrkan på platsen står under ledning af två verkmästare, af hvilka den ene tjänstgör på dagen och den andre under natten. Vid detta speciella arbete hade verkmästarna att öfvervaka det tekniska utförandet af arbetet samt att i öfrigt upprätthålla ordningen. Någon vidare teknisk utbildning erfordras icke, enär byggnadsarbetets öfverensstämmelse med konstruktionsritningarna kontrolleras af ingenjören jämte ett par biträdande ingenjörer.

Arbetstiden för de arbetare, som icke arbeta under vattnet, varar från kl. 7 f. m. till 6 e. m. med 1 timmes middagsrast kl. 12—1. 10 å 15 minuters rast hålles äfven under förmiddagen och eftermiddagen, så att den effektiva arbetstiden håller sig omkring 9½ timmar pr dag. Lördagarna slutas kl. 5 e. m. Undervattensarbetarna arbeta hvarannan söndag, dock utan något tillägg för öfvertid.

Aflöning.

Intet ackordsarbete förekommer här, utan aflöningen utgår efter tidsberäkning, som utföres af en särskild tidskrifvare. Nummerbrickor användas enligt gammalt känt system för kontrollen af arbetarnas ankomst till och utgång från arbetsplatsen.

Hvarannan lördag utbetalas aflöningen för 14 dagar i taget, räknade t. o. m. näst föregående onsdag.

Murarna erhålla i genomsnitt 53 pf. per timme — högst 55 pf.

Timmermän förtjäna i genomsnitt 55 pf. och handtlångarna (grof-
arbetarna) 39 pf. Smederna erhålla i genomsnitt 45 pf.

Arbetsprestation inom byggnadsfacket.

När man kommer in på spörsmålet rörande den arbetskvantitet, som arbetaren presterar för den bestämda timlönen, blifva byggmästarna i hög grad fundersamma och tvehågsna i sina svar. Man får veta, att byggnadsarbetet går så in i hvartannat, att det är ytterst svårt att afgöra, huru mycket hvarje arbetare har utfört: en noggrann kontrollering af arbetskvantiteten skulle för öfrigt medföra afsevärda kostnader, och man får därför nöja sig med en mycket approximativ uppskattning. Under sådana förbehåll hafva följande uppgifter erhållits:

Utschaktning af hårdt grus, hvarvid hacka måste användas, 3 å 4 kub.-meter per man och dag, inklusive lastning på skottkärra och bortforsling till kortare afstånd. Oftast användes hästtransport, hvarvid kärran köres ned i utschaktningen och lastas af samma folk, som verkställer grundgräfningen. Kostnaden för sådan utschaktning rör sig inom gränserna 1.20—1.60 frcs pr kub.-meter. Bergsprängning uppgifves kosta 7—8 frcs per kub.-m.

En murare lägger in i genomsnitt 550 normaltegel per dag, motsvarande $1\frac{1}{3}$ kub.-m. murverk. Vid murning med sandsten kan ungefär samma volym murverk uppföras per man och dag inklusive tilltuktning af stenen. Vid användning af sandsten till vanligt husbygge slås stenen sönder i stycken af ungefär samma storlek som tegelstenar.

Minsta arbetsprestation per man och dag anses vara 1 kub.-m. murverk, och betalas en sådan murare med cirka 65 cent. per timme i Zürich. Kan han icke komma upp till denna standard, så får han söka sig annat arbete. Många murare komma upp till $1\frac{1}{2}$ kub.-m. pr dag.

Inläggning af golf verkställes med en prestation af 12—15 kvadratmeter per man och dag.

Målning på nytt trä med 3 gånger strykning 8—10 kvadratmeter per man och dag.

Afputsning af murverk minst 10 kvadratmeter per man och dag.

Kvinnlig arbetskraft användes inom byggnadsyrket i ytterst ringa grad, hufvudsakligen vid rengöringsarbete.

Verkstads- och metallindustrien.

Inom ifrågavarande fack är det betydligt svårare att erhålla sakliga upplysningar än inom exempelvis byggnadsyrket. Detta har i främsta rummet sin grund därut, att tillverkningsprodukterna

och verkstäderna äro af ett mångskiftande slag. Arbetsprestationen per man och dag kan endast i några enstaka fall definieras, exempelvis vid insättning af nitar i ett större plåtslageriarbete. Arbetsprestationen vid svarfning och hyfling i järn och metall beräknas enligt den bearbetade ytan i kvadratmeter eller kvadratcentimeter, men, såsom man lätteligen kan inse, är den hastighet, hvarmed en metallyta kan bearbetas, variabel inom mycket vida gränser, beroende på föremålets storlek och form samt på beskaftenheten af de använda verktygsmaskinerna.

Yrkesutbildning.

Läringskurser finnas på de större verkstäderna. Escher Wyss & komp. har för närvarande 116 st. lärningar på en total arbetarestyrka om cirka 1,500 man. Hos Gebr. Sulzer voro 340 st. lärningar anställda vid Winterthurverkstäderna, hvilkas sammanlagda arbetarestyrka för närvarande uppgår till cirka 3,400 man.

Aflöningen till lärning utgör pr timme:

	Escher Wyss & Cie	Gebr. Sulzer
Under 1:a året	10 cent.	12 cent.
» 2:a »	15 »	14 »
» 3:e »	18 »	16 »
» 4:e »	22 »	19 »

Arbetsgifvaren utbetalar till lärningar 90 proc. af den för hvarje aflöningsperiod intjänade penningesumman. 10 proc. får inestå till lärotidens slut, hvarefter det sålunda hopsparaade kapitalet jämte 5 proc. ränta utbetalas till lärningen.

Lärotiden är för de flesta arbetarekategorierna inom denna grupp 4 år. Skulle lärningen på grund af sjukdom, militärtjänst eller annan giltig anledning hafva försummat mer än en tjugonedel af den i läringskontraktet angifna lärotiden, så har arbetsgifvaren rätt att fordra lärningens kvarblifvande i tjänsten motsvarande tid utöfver kontraktstidens utgång. En sådan åtgärd måste arbetsgifvaren meddela lärningens förmyndare före kontraktstidens utgång.

Läringskursen kan för öfrigt af den ena parten afbrytas, om den andra parten, trots gjorda föreställningar, icke uppfyller sina ingångna förpliktelser. Arbetsgifvarens rätt till sådant förfarande inträder, om lärningens kroppskrafter eller intelligens visa sig icke motsvara yrkets fordringar. I detta fall utbetalas den inestående delen af aflöningen, då lärningen lämnar sin anställning. Visar lärningen olydnad mot förman, försummelse, lättja, oredlighet eller på annat sätt bryter mot ordningsreglerna inom verkstaden, så riskerar han att blifva afskedad med förlust af den hos arbets-

gifvaren innestående besparingen, hvilken i sådant fall vanligen tillfaller arbetarnas understöds- eller sjukkasse.

Lärling måste iakttaga diskretion rörande fabrikationshemligheter och får icke utan tillstånd medföra ritningar eller kopior utom verkstadens område. Han måste vissa timmar i veckan deltaga i yrkesskolekurser och erhåller med hänsyn härtill ledighet från verkstadsarbetet. Hos Gebr. Sulzer har man inrättat särskild utbildningsskola för firmans egen räkning. Eljes finnas i Schweiz godt om offentliga skolor af dessa slag, s. k. »Fortbildungsschulen».

Om lärlingen visar särskild duglighet, så kan han redan efter första läroåret blifva tilldelad ackordsarbete, hvarigenom hans inkomst kan blifva afsevärdt större, än ofvan angifvits.

Efter fullbordad lärotid erhåller lärlingen ett gesällbrev »Lehrbrief», undertecknadt af vederbörande lärlingskommission samt arbetsgifvaren, alldeles enligt samma mönster som förhållandet är med gesällbrevet inom byggnadsyrket.

Arbetsledning.

Vid de större verkstäderna hafva verkmästarna numera fått så mycket skrifarbete att hålla ordning på, så att de icke i detalj kunna öfvervaka verkstadsarbetet, deras göromål äro till öfvervägande del af administrativ karaktär. De taga emot beställningar från affärskontoret och fördela dessa inom sina respektive afdelningar med hjälp af tryckta formulär, som ifyllas. Råmaterial måste anskaffas och vara till hands i rätt tid m. m. dylikt. På många håll måste verkmästaren numera hafva åtskilliga skrifbiträden för sådant arbete. För verkstadens tillsyn har man i de större verkstadsafdelningarna underverkmästare, som hafva 20—50 man under sin uppsikt. Största antalet arbetare per underverkmästare förekommer inom montageverkstäderna och gjuterierna, där arbetet fördelas på gruppäckord. De arbetare, som arbeta tillsammans på ackordet, bilda en »kolonn» under ledning af en »bas», som kallas »Vorarbeiter» eller »Kolonnenführer».

Minsta antalet arbetare per verkmästare förekommer i de afdelningar, där automatiska skrufvarfvar användas. Arbetarna äro här i regel icke »yrkesutbildade» i vanlig mening och behöfva därför ganska mycket tillsyn, för att maskinerna skola kunna bringas upp till full afverknings.

Det är ganska vanligt, att kostnadsberäkningar och bestämning af ackordsatser verkställas inom en särskild kontorsafdelning, under chefskap af »Betriebsdirektorn», alldeles oberoende af verkmästarna.

Arbetarna anställas vanligen af Betriebsdirektorn, som för detta

ändamål erhåller rapporter från verkmästarna, så snart brist på folk uppstår.

Arbetslöner.

Vid mekaniska verkstäder i Schweiz arbetas hufvudsakligen på styckackord. Det arbete, som betalas efter timlön, är handtlangnings- och transportarbete äfvensom modellsnickeri.

Enligt uppgift från en af de större verkstäderna förtjäna gjutare därstädes i genomsnitt cirka 2,300 frcs per år eller 77 centimes per timme (= 55 öre). Svarfvere komma upp till knappt denna inkomst. Montörer i uppsättningsverkstaden förtjäna i genomsnitt 2,000 frcs per år, eller per timme 68 centimes (= 49 öre). För handtlangare och grofarbetare varierar timlönen mellan 45—58 cent. (= 32—42 öre).

I gjuteriet vid en af de verkstäder, som besöktes, har man sedan längre tid tillbaka tillämpat ett aflöningsystem, enligt hvilket »Vorarbeitern» så att säga göres till arbetsgifvare. Under hans ledning står ett större antal hjälparbetare, som på aflöningsdagen erhålla sin aflönning från »Vorarbeitern». Det sätt, hvarpå penningarna fördelas, afgöres af arbetarna själfva genom öfverenskommelse inom gruppen. Detta system förutsätter, att de, som arbeta i samma »kolonn» (eller grupp), skola vara ganska goda vänner, och framför allt »Vorarbeitern» skall åtnjuta de öfriga arbetarnas förtroende.

Systemet har icke alltid visat sig tillfredsställande, oenighet uppkommer tid efter annan, när pengarna skola delas, och firman har i flera fall på begäran af hjälparbetarna måst öfvergå till att aflöna dessa direkt från aflöningskontoret.

Kollektivaftal rörande löneförhållandena existera icke mellan arbetsgifvareförbundet inom denna bransch och fackföreningarna. Huru stor del af arbetarenumerären vid de mekaniska verkstäderna, som äro anslutna till fackföreningarna, kunde man icke uppgifva, då någon uppgift häröfver icke affordras arbetarna.

I jämförelse med ofvannämnda lönesatser vill jag nämna de löner, som enligt uppgift betalas vid ett par mera kända stockholmsverkstäder:

Smeder och gjutare cirka 60 öre per timme*), filare och verktygsarbetare 57—66 öre. Maskinarbetare 54—69 öre. Grofarbetare cirka 42 öre.

*) Inclusive ackord.

England.

Kolgrufvorna.

De engelska och skotska kolgrufvorna sysselsätta stora arbetarskaror. I de sistnämnda finner man rätt stor procent utländsk arbetskraft (polacker m. fl.). I Durhams och Northumberland's grufdistrikt arbetade enligt sista årsredogörelsen resp. 83,932 och 90,119 personer under jordytan och resp. 23,351 och 21,994 öfver.

Arbetstiden är för dessa arbetare genom lag bestämd till 8 timmar. Arbetet pågår i två skift, ett dag- och ett nattskift. Dag- och nattskiftet betalas lika, men arbetarna öfvan jord ha tre procent lägre lön än de, som arbeta under jordytan.

Betalningen beräknas pr skift eller enligt ackord, det senare öfvervägande inom vissa specialarbeten, såsom för kolhuggning. För det 30-tal olika slags arbetare, som sysselsättas i kolgrufvorna, är förtjänsten gifvetvis olika. För alla finns vid skiftarbete ett grundpris jämte ett tilläggspris, som växlar efter marknadsläget, i regel hvar 3:e månad, sålunda, att för de tre närmaste månaderna procenten bestämes af förliknings- eller skiljenämnden. Reglementet för skiljenämnden mellan Skottlands kolgrufägare och skottiska grufarbetareförbundet stipulerar, att 1888 års grundpris icke må reduceras med mera än $31\frac{1}{4}$ procent och icke höjas med mer än 75 procent. För Durhams- och Northumberlandsdistriktet är grundpriset för t. ex. kolhuggare 4 sh. 2 pence pr skift. Tilläggsprocenten utgjorde i februari 1909 45 procent, i jan. 1910 $38\frac{1}{4}$ procent, i september samma år $33\frac{3}{4}$ procent. Dagsförtjänsten för kolhuggare med betalning pr skift, utgjorde då alltså 5 shilling 7 pence eller i svenskt mynt kr. 5: 03.

Kolhuggarna arbeta dock merendels på ackord. Ackordsprisen uppgöras efter arbetsplatsens beskaffenhet, svårigheten att hugga osv., af förlikningsnämnden. Grufägaren bestämmer, hvilketdera betalningssättet skall förekomma. Något olika uppgifter föreligga i fråga om sättet att öfvergå från den ena till den andra metoden. I Newcastle sades härom, att arbetsgifvaren ägde göra ändring när som helst, och till närmare förklaring af detta uttryck gjordes en jämförelse med kontorsarbetet, där en tjänsteman kunde åläggas utföra arbete af olika slag. I vissa regler för förlikningsnämnden innehåller en paragraf det stadgandet, att grufägaren äger bestäm-

ma betalningssättet, men ändring däri skall ej äga rum, förrän anmälan (om prisbestämning för ackordet) skett hos förlikningsnämnden. Såvidt kunnat utrönas, sätts ackordsprisen så, att dagsförtjänsten i regel ej varierar med mer än cirka en shilling, såvida ej särskilda omständigheter tillkomma. För att största möjliga rättvisa skall skipas, sker hvar 3:e månad lottdragning om arbetsplats för kolhuggning.

För nu nämnda distrikt, men endast för detta, tillkommer för de gifta arbetarna en förmån, som arbetsgifvarna betraktade såsom nog så betungande, men såsom häfdvunnen icke så lätt att borttaga, nämligen fria husrum och fritt kol.

Angående arbetsprestationen föreligger ju inom denna bransch större möjlighet än inom de flesta andra att angifva siffror, dock knappast för jämförelse de enskilda arbetarna emellan. Totalsumman utgjorde för år 1909 för 12 månaders arbete i Durhamdistriktet för arbetare under jordytan 363 ton och för samtliga arbetare 286 ton. För Northumberlanddistriktet voro siffrorna resp. 338 och 272.

För antalet lärlingar finns ingen begränsning. Ej heller gifves någon viss regel för antalet förmän. Dessa åtnjuta veckoaflöning. Underförmän deltaga understundom i arbetet, såsom med timring o. d. Antalet underförmän syntes dock vara ganska stort, t. ex. en för hvarje antal af 14 à 16 kolhuggare.

Arbetet i och vid grufvorna är ett strängt arbete. Äfven arbetsledningen medgaf, att när grufarbetarna arbeta, arbeta de hårdt. Det ges exempel äfven på reducerad arbetsprestation, t. o. m. så stor som från 20 till 3 ton, en annan form för strejk.

Alla arbetare äro fackföreningsmedlemmar. Detta gäller åtminstone de ofta nämnda Durham- och Northumberlanddistrikten. Om en arbetare på två veckor ej arbetar åtminstone 10 dagar, kan han ej påräkna att i händelse af afsked bli försvarad af sin fackförening.

Skeppsbyggeri.

Endast i Newcastle sysselsättas 60,000 man inom skeppsbyggeribranschen, däraf ungefär hälften vid skeppsvarfven och hälften vid maskinfabrikationen. I Glasgow besöktes ett skeppsvarf, som för tillfället sysselsatte 1,450 män men brukade ha ett arbetareantal af öfver 3,000.

Arbetstiden var här 54 timmar i veckan, $9\frac{3}{4}$ timmar veckans 5 första dagar och $4\frac{1}{4}$ timmar på lördagen. Vid maskinverkstäderna i Newcastle utgör arbetstiden 53 timmar, resp. $9\frac{1}{2}$ och $5\frac{1}{2}$ timmar.

Med förekomsten af ackord förhåller det sig rätt olika. I Glasgow hade så godt som alla yrkeslärda arbetare ackord, under det med grufarbetarna detta endast undantagsvis var fallet. I Newcastle arbetade såväl träarbetare som verkstadsarbetare merendels

mot timlön, äfven om ackord någon gång förekom. För en del verksstadsarbetare hade man försökt att tillämpa ett bonussystem efter amerikanskt mönster.

Öfverallt inom denna bransch betonades med mycken styrka, att ackordssystemet var bäst. Arbetarna funno det fördelaktigast för sig, och arbetsgifvarna förklarade rent ut, att de ej visste, huru de eljes skulle kunna reda sig. Man kunde aldrig få fram samma arbetsprestation mot daglön som vid ackordsarbete, ehuru ackordsarbetare ofta, särskildt nitare och diktare, tack vare den goda förtjänsten under 3 à 4 dagar, firade den öfriga delen af veckan. En arbetsgifvare demonstrerade med siffror, hvilket inflytande ett i hastigare tempo utfördt arbete hade på firmans dryga förvaltningskostnader.

Veckoafflöningen vid timarbete ställer sig för närvarande med ett par exempel på följande sätt: snickare och timmermän 36 à 37½ shillings, målare 40½, montörer 35, smeder 36 shillings. Ackordsförtjänsten pr dag har uppgifvits i vissa fall, särskildt för nitning, kunna uppgå till 25 shill. eller mera.

I fråga om arbetsledningen inom denna bransch har inhämtats, att man i allmänhet följer den principen, att hvarje afdelning (departement) har sin hufvudförman. Vid förutnämnda skeppsvarf i Glasgow räknades 14 à 15 sådana afdelningar, utom maskinverkstäderna med sina olika afdelningar och följaktligen lika många hufvudförmän. Underförmän finnas ock, beroende på arten af specialarbeten m. m. För vissa arbeten uttages en duglig och pålitlig arbetare till tillfällig förman för att efter arbetets fullbordande återgå till sin arbetsplats.

Den sistnämnda åtgärden, säkerligen mycket praktisk, syntes rätt ovanlig i det i fråga om arbetsmetoder och principer så konservativa England. Tillfälle gafs ej att undersöka, om principen vunnit allmännare tillämpning på andra ställen, men detta skeppsvarf var äfven i andra afseenden en mönstergillt ordnad affär, som vore värd att efterlikna.

Mellan arbetsgifvarnas förening, omfattande hela den brittiska skeppsbyggeriindustrien (The Shipbuilding Employers' Federation) och arbetarnas 19 fackförbund (Shipyard Trade Unions) gäller ett aftal, upprättadt i mars 1909, ur hvilket må anföras några bestämmelser angående prisförändringar under aftalstiden, därest industriens allmänna villkor det påkalla. Aftalet stipulerar sålunda, att intet steg må tagas för ändring i lönerna, förrän 6 kalendermånader förflutit från närmast föregående ändring. Ingen ansökan om förändring får göras, förrän en förberedande konferens mellan organisationerna ägt rum i afsikt att diskutera det allmänna läget m. fl. bestämmelser, hvarjämte uttryckligen stadgas, att ingen förändring får gå utöfver följande belopp, nämligen för ackordsarbeten 5 % och vid tidberäkning 1 shilling pr vecka eller ¼ penny pr timme.

Byggnadsbranschen.

Inom Storbritannien kan man särskilja tre olika typer af byggnadsarbeten. I Skottland och norra England är regel såväl vid offentliga som enskilda byggnaders uppförande, att särskilda entreprenadkontrakt uppgöras med de olika yrkesidkarna. En byggherre inbjuder i allmänhet 5 å 6 firmor att räkna på ett arbete. För offentliga arbetens utförande hafva myndigheterna en lista på stadens entreprenörer, och en hvar yrkesidkare har rättighet att anmäla sig för att där bli antecknad. Mera sällan förekommer här, att ett arbete utlämnas i sin helhet till en enda entreprenör. Detta är emellertid fallet i London och södra England, där det är en allmän regel, att en enda firma, s. k. general contractor, åtager sig samtliga detaljer af en byggnad och själf utför alla detaljarbeten. Detta är den andra typen, sålunda högst olika den förut nämnda. Man finner alltså i London ej så många själfständiga yrkesidkare utom för reparationsarbeten o. d. Anledningen härtill är den, att här så många offentliga arbeten under tidernas lopp förekommit, hvilka i allmänhet öfverlämnats åt en enda man eller firma, som funnit för sig fördelaktigast att själf utföra alla arbeten. Den tredje typen förekommer i Lancashire, Yorkshire och öfverhufvud i mellersta delen af landet och kan karaktäriseras som ett mellanting mellan de två förstnämnda. Här är nämligen det vanliga, att en firma åtager sig byggnadsarbetet i dess helhet för att sedan öfverlåta specialarbetena åt underentreprenörer i de olika facken.

Ackordsarbete förekommer inom byggnadsbranschen i ytterst ringa utsträckning. I Skottland kan man knappast upptäcka ett spår däraf och finner, att det i vissa aftal t. o. m. är förbjudet. Söderut finner man det tillämpadt i snickerifabriker, bland plåtslagare, målare (för tapetuppsättning i spekulationsbyggnader, knappast vid omsorgsfullare arbeten) och för golfläggare, hvilka i London äro ett slags underentreprenörer. Äfven här i Sverige praktiseras ju högst olika i detta afseende, och det är ganska anmärkningsvärdt, att åsikterna härom växla så högst betydligt. I England finns det industrigrenar, där man anser sig icke kunna undvara ackordssystemet, såsom exempelvis inom skeppsbyggeriet, under det man inom just byggnadsindustrien — liksom i Amerika f. ö. — ställer sig så likgiltig därför.

Arbetstidens längd beror på årstiden. I Skottland är ordinarie arbetstid för t. ex. träarbetare under tiden 16 febr.—31 okt. 9 timmar veckans 5 första dagar och på lördag 5 timmar, summa 50 timmar, 1—15 nov. och 1—15 febr. $8\frac{1}{2}$ eller 47 timmar pr vecka, 16 nov.—8 dec. samt 9—31 jan. 8 timmar och 44 pr vecka, 9 dec.—8 jan. $7\frac{1}{2}$ eller 41 timmar, pr vecka. Murarne ha något olika data, men växlar tiden mellan 9 och 7 timmar med högst $50\frac{1}{2}$ och lägst $39\frac{1}{2}$ ordinarie arbetstimmar pr vecka. I London är arbetstiden för sommaren, som

räknas omfatta 39 veckor, 50 timmar (9 och 5 timmar) och för vinterns 13 veckor 44 timmar (8 och 5). Arbetarne i nattskift åtnjuta en penny mer i timmen än för dagskift. Öfvertidsprocenten är i London 25 proc. intill kl. 8 e. m., kl. 8—10 e. m. 50 proc., efter kl. 10 samt för söndagsarbete 100 procent. På andra ställen är öfvertidsprocenten ej lägre än 50. Samma växling förekommer som bekant äfven här i Sverige.

Aflöningen varierar ju äfven. F. n. är timpenningen i Glasgow för murare $8\frac{1}{2}$ pence (= 64 öre eller nästan på pricken lika med i Stockholm, där den f. n. är och några år varit 65 öre), för träarbetare 9 pence, dito för målare och rörledningsarbetare, för grof-arbetare 6 pence = 45 öre, också nästan på öret densamma som i Stockholm.

Aftalen reglera alldeles som våra och nästan efter samma grunder resekostnader för arbete utom staden osv. De innehålla äfven lärlingsbestämmelser, högst varierande f. ö. Lärotiden växlar i allmänhet mellan 4 och 7 år och antalet lärlingar är ofta regleradt, men efter mycket växlande grunder. Aftalet med träarbetarna i Glasgow föreskrifver alltså en lärling på tre gesäller eller del däraf, 4 lärlingar på 12 och 1 för hvarje 4-tal gesäller därutöfver.

I London har man knappast några lärlingar. Det är för mycket besvär. De läras i allmänhet upp i norra och mellersta England. Ingen lärlingslag finns, men man har sökt att i aftalen ordna en del bestämmelser i afsikt att få en kontinuerlig undervisning och uppfostran möjlig. Man söker så mycket som möjligt kopiera de tyska förhållandena. Arbetsgifvarna klagade här, såsom nästan öfverallt, öfver bristande håg hos ungdomen för en ordentlig undervisning, i all synnerhet för den teoretiska.

Med arbetsledningen ställer det sig gifvetvis olika, beroende äfven på ofvannämnda olika typer. I Skottland och norra England kan man som en genomgående princip säga, att regeln är en förman för hvarje särskildt arbete. Han åtnjuter en penny pr timme mer än vanliga arbetare och deltar själf i arbetet. Vid Londontypens användning finner man en hufvudförman, som leder och fördelar arbetet utan att själf personligen deltaga däri, och som till sitt biträde har underförmän, utvalda bland arbetarna, »leading hands», med uppsikt öfver ett arbetslag och åtnjutande $\frac{1}{2}$ eller hel penny i timmen mer än de vanliga arbetarna.

Aftalen föreskrifva bl. a. äfven regler för afsked. Londonaftalen stipulera sålunda en timmes notis, innan en arbetare skall gå sin väg. En paragraf af ett aftal i Glasgow har följande lydelse: »En hvar arbetsgifvare skall gifva åtminstone två timmars notis till en hvar arbetare (som varit anställd minst två dagar), innan den sistnämnde är afskedad, så att han må ställa sina verktyg i ordning, men arbetaren är berättigad blott till så stor del af den nämnda tiden, som är erforderlig för verktygens iordningsställande».

Att angifva en mans arbetsprestation i siffror är ju alltid vanskligt. I London har en mycket erfaren man lämnat följande uppgift om en tegelmurares arbete pr dag (teglens storlek $9 \times 4\frac{1}{2} \times 3$ eller $3\frac{1}{4}$ eller $3\frac{1}{2}$ tum) 500—1,000 st. pr dag, i exceptionella fall £—3,000, i allmänhet 1,000 st.

Hamnarbete.

Den ordinarie arbetstiden för dagskift är i regel från kl. 6 f. m. till kl. 6 e. m. I Newcastle räknas öfvertid från kl. 5 e. m. Tiden kl. 6 e. m. till och med kl. 6 f. m. räknas som nattskift.

I fråga om ackordssystemet tillämpas olika principer. I Newcastle tillämpas ackordsprislista, ungefär lika specificerad som i Stockholm. I Glasgow betalas arbetarna pr timme. Timpenningen är här 7 pence (= 53 öre), för öfvertid 8 pence. För kollastning nat-tetid betalas 10 pence (= 75 öre) pr timme.

Antalet man i ett lag är olika. Rätt vanligt är ett lag om 7 man ombord och 2 vid kranen. 5 man utgöra ibland ett lag; och under stundom finner man 15 man i laget med kran eller 16 utan, vid lastning resp. 19 och 20, och kanske än oftare arbeta 13 man i ett lag. Vid de båtar, som gå på Indien, arbeta i regel 14 man i samma lag med kran. Allt efter förhållandena finner man en förman för ett lag eller en förman leda två lag.

Lossnings- och lastningsarbete måste ju ofta forceras till det yttersta. En stufverifirma i Glasgow hade lastningen om hand vid 11 ångare, som alla afgingo samma dag.

Arbetsprestationens kvantitet står gifvetvis i närmaste förhållande till godsets kvalitet. Från Newcastle har antecknats följande beräkningar såsom medeltal: ett lag om 9 man (7 ombord och två vid kranen) lossar eller lastar 10 ton i timmen; två lag af samma storlek, arbetande under en och samme förman, beräknas lossa eller lasta af ordinärt styckegods 200 à 300 ton pr dag.

Från Glasgow föreliggande följande anteckningar: vid lastning af 3,000 ton styckegods å en Amerikaångare sysselsattes ett lag i 8 timmar, sju lag i 16, tre i 11 och fyra lag i 3 timmar (lagens storlek här 15 à 16 man). Ett annat exempel: fem dylika lag lastade under tiden 6 f. m.—7 e. m. 600 à 700 ton styckegods jämte passagerarnas resgods. Som ett medeltal för lossning eller lastning af 1,000 tons död vikt ansågs att åtta lag om 15—16 man behöfva 13 timmar.

För lastning af 2,517 ton kol åtgingo i ett visst fall för 40 man 42 timmar. Vid lastning af hela järnvägsvagnar kol beräknas för 5 man och en kran 6 timmar för en summa af 500 ton.

Kommunala arbetare.

Spårvägspersonalen i en sådan stad som Glasgow har i medeltal 54 timmars arbetstid pr vecka. Aflöningen växlar mellan 24

och 31 shill. i veckan. För öfvertid betalas 25 proc. Förarne erhålla en premie af 26 shill., därest under en period af 26 veckor ingen kollision eller annan olyckshändelse inträffat. Personalen åtnjuter 5 fridagar efter 6 månaders oafbruten tjänstgöring, däremot ingen sjukersättning samt half aflöning vid olycksfall. För alla gälla samma villkor.

Andra arbetare i kommunens tjänst, ehuru tillhörande samma fack, äro mycket olika ställda i afseende på förmåner. Af de i stadens tjänst anställda 100 st. måleriarbetarne innehafva de, som sysselsättas vid konstgallerierna och museerna, den högsta vecko-aflöningen eller 40 shill., andra däremot, såsom de vid stadens allmänna arbeten anställda, ej mer än 23 shill. pr vecka. Måleriarbetare vid stadens sjukhus ha 36 shill., de vid gas- och elektricitetsverken sysselsatte hafva timpenning, växlande mellan 7 och 9½ pence. Den ordinarie arbetstiden växlar likaledes, är högst 56 timmar, lägst 50, utom för parkmålarne, som om sommaren ha 54 och om vintern 46 arbetstimmar, allt pr vecka. Sjukhusmålarne hafva ingen ersättning för öfvertid, de vid gas- och elektricitetsverken 50 proc., en annan grupp 25 proc. Semestern varierar från ingen alls (gas- och elektricitetsverkens målare) upp till 14 dagar (sjukhus- och museimålare). Lika skiftande äro bestämmelserna angående sjukdoms- och olycksfallsersättning.

Af de i stadens tjänst anställda 4,000 grofarbetarne är högsta antalet eller nära 1,000 sysselsatta vid spårvägarna, näst högsta antalet eller något mer än 700 vid gasverket osv. Äfven här finner man en högst brokig tafla af siffror och öfriga villkor. Arbetstiden är högst 58, lägst 45 timmar pr vecka. Årsanställda arbetare åtnjuta fr. o. m. 54 pund sterl. och 12 shill. (= 980 kr.) till 59 p. st., 16 shill. (= 1,075 kr.) samt fri bostad. Veckoaflöningen är högst 32 shill., för t. ex. sjukhusdrängar mellan 15 och 25½ shill. och understiger i vissa fall nämnda låga siffra, 15 shillings. Timaflönade grofarbetare hafva högst 6 pence (= 45 öre), men för vissa grupper går aflöningen ner till 4 pence och understiger stundom t. o. m. denna låga siffra. De grofarbetare, som hafva regelbundet nattarbete (vid gatuarbeten o. d.), hafva ½ penny (= 3¼ öre), extra i timmen.

Staden har inga aftal med arbetarna, utan antagas dessa af vederbörande afdelningschefer inom kommunalförvaltningen.

Skrädderi och herrkonfektion.

Inom herreskrädderibranschen finner man två olika metoder. Den äldre metoden kan kortast uttryckas så: en man och ett job. Förfärdigandet af t. ex. en rock utlämnas till en man på ackord med en beräknad tid af 22 timmar. En timme beräknas därvid som 40 minuters arbetstid. För extraarbete beräknas ökad tid, t. ex.

för en extrå ficka $1\frac{1}{2}$ timme, hvarigenom den anslagna tiden för ett plagg kan gå upp till 30 timmar. För ett par byxor beräknas 10 timmar, och, då särskild noggrannhet fordras, 12 timmar.

Det moderna systemet karaktäriseras af praktisk arbetsfördelning. Här förekommer ej ackord, utan alla arbete så mycket pr dag som möjligt. I förstnämnda fallet varierar den för den beräknade tiden anslagna timpenningen mellan $4\frac{1}{2}$ penny (= 32 öre) på sådana platser som t. ex. Hull, Yorkshire, och 7 pence (= 53 öre) i London. Vid den senare metodens användning varierar daglönen mellan 6 shilling i småstäderna och 12 shill. i London. De kvinnliga arbetarna åtnjuta veckoaflöning, i London 18 à 20 shill.

Hemarbete förekommer i stor skala och med tillämpning af bägge metoderna. På verkstäderna utöfvas förmansskapet af tillskärarna. Deras aflöning växlar mellan 2 och 6 pund sterling i veckan och kan understundom uppgå ända till 9 p. st.

Ett väsentligt antal af arbetarna inom denna bransch äro organiserade, men många stå utanför arbetarnas fackföreningar. Yrkesarbetarna hafva att uthärda en mördande konkurrens från ryska och polska judar, som i stort antal slagit sig på skradderiarbete i London. De arbete för nästan hvilken betalning som helst, ända ned till $2\frac{1}{2}$ shilling för en kavaj. Detta gör, att kostymer säljas i en del butiker för så lågt pris som 21 shill. 35 shill. är ett ganska vanligt pris för en kostym i dessa affärer och betyder, att de utförts af underbetalda arbetare. På senaste tid hafva dessa arbetare bildat judiska fackföreningar, hvilka emellertid icke för sig uppställt samma principer som de engelska fackföreningarna och icke heller utöfva samma disciplin som dessa.

Öfvertidsarbete förekommer mera sällan för de organiserade arbetarna, knappast annat än vid förfärdigande af begravningskläder och därmed jämförlig brådska.

Inom herrkonfektionen existerar ej samma systemskillnad. Här förekommer maskineri i större utsträckning och uteslutande ackordsarbete. Ackordsprisen äro så kalkylerade, att en medelgod arbetare på 48 timmars arbetsvecka skall vara i stånd att förtjäna ej mindre än 2 p. st. Detta har varit de ledande principerna vid upprättandet af ackordsprislister. En skicklig och flitig arbetare kan med denna beräkning komma upp till en veckoförtjänst af 3 p. st.

Prislistorna äro i allmänhet anslagna i verkstadslokalerna. De äro särdeles omfattande, då ju här tillskåras kläder icke blott för England, utan i stor utsträckning äfven för Västafrika, Sydamerika osv. Klädespersedlarna sys sedan i verkstäder på andra orter eller i hemmen. I dessa verkstäder tillämpas den ofvan anförda moderna metoden med den mest praktiska arbetsfördelning. Hemarbetet utlämnas i regel till entreprenörer, hvilka i sin tur anlita underentreprenörer.

Lärotiden i detta yrke är i allmänhet 5 år. Yrkesskolor förekomma icke, åtminstone har jag icke för detta fack funnit några sådana.

Bageri- och konditoribranschen.

I öfersikten af engelska arbetsförhållanden medtages denna bransch förnämligast af den anledningen, att man här mer än i något annat fack i England har sört för ett ordnad undervisningsväsen. Det är i annat sammanhang förut nämnt, att man söker i möjligaste mån kopiera tyska lärlingsförhållanden. Detta gäller särskildt byggnadsfacken. I brist på ett ordnad lärlingsväsende har man i London upprättat ett polytekniskt institut för bageri- och konditoriyrket. Bageriidkarnas landsförening bidrager till utgifternas bestridande med 500 p. st. årligen.

Skolan mottager såväl nybörjare som mer försigkomna lärjungar och har en dagafdelning, hufvudsakligast afsedd för bageriidkares söner och andra, hvilka utbildas till mästare eller arbetsledare i öfrigt, samt en billigare aftonskola, där undervisningen är lämpad för egentliga lärlingar.

Skolan förfogar öfver utmärkta lärarekrafter och efter läsarets slut anställes examen med eleverna. I kursen för brödbakning meddelas undervisning om mjöl- och jästfabrikation, ugnar, maskineri, bageriaritmetik osv., vidare kemi, fysik, bakteriologi, teckning och modellering. Utom denna ordinarie undervisning hållas af framstående vetenskapsmän och ledande personer inom branschen mera fristående föreläsningar, hvarjämte i kursen ingår besök i kvarnar, bagerier, jästdestillerier och andra platser af intresse för yrket. Motsvarande gäller äfven konditoriafdelningen.

Arbetstiden inom bagerierna varierar mellan 54 och 60 timmar i veckan. I London förekommer mest nattarbete. I parlamentet har förslag varit uppe att begränsa arbetstiden till 48 timmar. Arbetsgifvarna inom branschen hafva ej ställt sig absolut afvisande häremot, men yrka med bestämdhet på fastställande af en viss arbetsprestation för erhållande af viss veckoaflöning. Verkställda undersökningar gifva vid handen, att i ett bageri, där två, tre eller flere man äro anställda, och där arbetet utföres handverksmässigt, bör på hvarje man med 54 timmars arbetstid beräknas 9 säckar om hvardera 280 skålpund. Det medgifves, att i ett mycket litet bageri, där blott en enda man sysselsättes, skulle detta bli ett nog så styft arbete, men där bättre arrangemang och arbetsfördelning kan göras, bör uppgiften blifva jämförelsevis lätt. Där maskin användes, beräknas med samma tid 12 säckar af nämnda storlek pr man.

Ett aftal inom branschen för Birmingham, som trädde i kraft sistlidne december månad, innehåller följande hufvudsakliga bestäm-

melser: arbetstid 54 timmar pr vecka, semester 2 veckor på året, minimilön för en förman med två män under sig 32 shilling pr vecka, och då antalet arbetare är större 35 sh., för förste man 30 sh., andre man 28, alla öfriga, öfver 23 år, 26 sh., arbetare i åldern 21—23 år 24 sh., allt pr vecka. Öfvertid betalas för förman med $7\frac{1}{2}$ penny, förste man $6\frac{1}{2}$, alla öfriga 6 pence, allt pr timme.

Slutord.

Jag besökte äfven sådana industristäder som Sheffield och Manchester för att hämta stoff till denna framställning. I den förstnämnda af dessa städer kom jag på mina ströftåg bl. a. till en redan på 1600-talet grundad fabrik. Där som öfverallt eljest fick jag bekräftelse på huru olika arbetsintensiteten och arbetsprestationen kan vara. Mycket beror ju på ledningen, på metoderna osv., men egentligen hänger det på hvilket arbetarematerial man äger.

Min förvåning blef ej ringa, när jag fick se, att för pennknifvar ännu tillämpades en 1824 upprättad och samma år tryckt prislista. Tekniken har tydligen utvecklats i samma mån som penningvärdet har sjunkit. Kanske skulle man kunna göra den iakttagelsen äfven på andra arbetsområden.

Nord-Amerikas Förenta stater.

Lossning och lastning i Newyorks hamn.

Vid lossning och lastning i Newyorks hamn förekommer intet ackordsarbete. Allt arbete utföres på tid. Denna regel gäller f. ö. på en hel mängd arbetsområden. Timpenningen utgör 30 cents med 50 proc. förhöjning för öfvertidsarbete på söckendagar och för nattarbete. För söndagsarbete, äfvensom arbete på helgdagar, inkl. 4 juli, betalas 100 proc. förhöjning, alltså 60 cents pr timme.

Den ordinarie arbetstiden utgör inom detta fack 10 timmar, förlagda emellan kl. 7 f. m. och 6 e. m. med 1 timmes middagsrast kl. 12—1. Framdeles skall uppvisas, hurusom arbetstiden på en mängd andra områden, t. e. inom byggnadsbranschen, utgör 8 timmar.

Nu är att märka, att för italienska stufveriarbetare förekommer lägre timpenning. Det finns dockor, där uteslutande sådan arbets-

kraft användes. Skandinaviska, tyska och irländska stufveriarbetare arbeta ej tillsammans med italienare, äfven om de skulle tillhöra samma union (fackförening).

Nationaliteten sätter starkt sin prägel på Amerikas arbetsförhållanden. När för tre år sedan stufveriarbetarna strejkade för uppnående af bl. a. högre timlön, fanns det godt om strejkbrytare bland den italienska befolkningen, som inom parentes sagdt här är synnerligt talrik. Resultatet af arbetsnedläggelsen blef icke heller det åsyftade i annan mån, än att öfvertidsbetalningen för sön- och helgdagsarbete höjdes till den ofvan nämnda siffran. I öfrigt blef timpenningen oförändrad.

Sammanhållningen på arbetaresidan inom detta fack synes icke vara särdeles stark ens bland de nationaliteter, som pläga känna större samhörighet. Det har meddelats, att det för stufveriarbetarna finns 2 eller 3 olika unioner, som bekämpa hvarandra. Inom andra fack är det helt annorlunda, men därom mera i annat sammanhang. Arbetet bedrifves i arbetslag om 24, 28 à 30 man. I en docka med 6 arbetslag äro anställda 6 förmän, 3 i dockan och 3 på fartyget samt 1 öfverförmän. Den sistnämnde åtnjuter en dagaflöning af 6½ dollar, de öfriga förmännen ha lägst 3½, högst 5½ dollar pr dag.

Att den strängaste ordning råder på arbetsplatserna, därom kan man med egna ögon förvissa sig och f. ö. erhålla bekräftelse af såväl arbetare som arbetsledare. Särskilda ordningsregler finnas ej uppspikade, men en hvar vet sin plikt, och den, som i något afseende åsidosätter densamma, får gå sin väg. Befälet har aldrig uttalat något det ringaste beklagande öfver bristande disciplin, och arbetarna själfva medgifva visserligen att arbetet är tungt, särskildt i sommarhettan, men finna det alldeles naturligt, att de icke i onödan få räta ryggen eller samtala under pågående arbete eller till arbetsplatsen införa öl och whisky. Is till dricksvattnet tillhandahålles af förvaltningen.

I dockorna arbetas ganska olika. En arbetsledare omnämde de olika principer, som följdes, och erfarenheterna från sin mångåriga verksamhet, och här skall så noggrant som möjligt återgifvas hans ord. På många ställen, sade han, bedrifves arbetet med oskäligen procent öfvertids- och nattarbete, så att arbetsförtjänsten går upp till 25 à 30 dollar i veckan. Detta är fullständigt ödeläggande för arbetarna, som i förtid bli förstörda och utslitna. Men det är äfven i hög grad oekonomiskt, i det min erfarenhet säger, att sedan arbetaren under ordinarie arbetstid fullgjort sitt prestandum, kan han på 3 timmar icke åstadkomma mer arbete än under 1 timme af den rätta arbetstiden. Och därför är det min öfvertygelse, tillade han, att det är bättre både för arbetarna och oss att i regel använda blott den ordinarie arbetstiden, äfven om veckoförtjänsten stannar vid 15 dollar eller däromkring.

En atlanterbåt, som kom in på måndagen med 5,000 ton last

stycke gods, skulle återvända på torsdagen samma vecka med 2,000 ton last (förutom de 700 passagerarnas resgods), hvarjämte äfven skulle inlastas 1,700 ton kol. Gifvetvis måste här öfvertid tillgripas för den till cirka 225 man uppgående ordinarie arbetsstyrkan. Det arbetades oafbrutet till kl. 12 midnatt och delvis samtidigt med lossning, lastning och kollastning. På ordinarie arbetstid inlastades af hvarje arbetslag — här bestod ett lag af 24 man — tydligtvis under mycket svåra förhållanden, 315 ton kol. Arbetschefen beräknade med hvarje lika stort arbetslag kunna lossa och lasta af den egentliga lasten 1,000 kub.-fot pr timme. Särskildt för lossningen kommer det ju an, om godset är af mycket blandad beskaffenhet. Eller en annan beräkning: med 9 arbetslag lossas 5,200 ton last på 35 timmar och med samma arbetsstyrka lastas samma antal ton på 34 timmar.

I Stockholm arbetas ju mest på ockord. En på detaljer synnerligt rik ackordsprislista finns i det mellan arbetsgifvare och arbetare ingångna arbets- och löneafstal. En af de största arbetscheferna för stufveriarbetet i Stockholm meddelar, att sedan höga ackordspris kommit till giltighet, finns ingen skäligen anledning att klaga öfver arbetsintensiteten och arbetsprestationen i Stockholms hamnar, medan arbetsförhållandena där förut — med tillämpning endast af timpenningssystemet — voro ytterst otillfredsställande.

Enligt samma källa utgjorde förtjänsten vid lossning af två stycke godslastade båtar utom förskottsvis utbetalade 50 öre pr man och timme resp. 44 och 59 öre, alltså en timpenning af 94 öre och 1 kr. 9 öre.

I Stockholm förd statistik ger vid handen, att inom södra kåren, bestående af 550 ordinarie medlemmar, hvilken ombesörjer lossning och lastning af de s. k. transportbåtarna samt de reguljära ångarna på längre linjer, där det nästan uteslutande arbetas på ackord, är genomsnittsförtjänsten för cement kr. 1:11. för spannmål 92 öre, för stenkol 92 öre samt för stycke gods 77 öre, allt pr timme. Detta oaktadt är genomsnittsförtjänsten pr månad ej högre än 125 kr. pr man, hvaraf ju måste framgå antingen att arbetet icke är regelbundet eller att arbetarna icke äro regelbundna i sitt arbete. Inom norra kåren — 105 ordinarie medlemmar — som ombesörjer lossning och lastning af reguljära ångare samt passagerareångare, där det uteslutande arbetas på timpenning à 53 öre, går genomsnittsförtjänsten pr man upp till 140 kr. pr månad.

För att nu endast beröra den sidan af saken, kan det starkt sättas i fråga, hvilketdera är bäst, att i Newyork förtjäna 60 dollar i månaden eller 140 kr. i Stockholm. Ett är säkert: man kan icke påstå, att en dollar här är lika mycket som kr. 3:70 i Sverige och man kan lika litet säga, att dollarn här är lika med 1 krona i Sverige.

Brobyggnader.

Några ord om ett just nu (aug. 1910) pågående brobyggnadsarbete i Newyorks grannskap.

Arbetet utföres på entreprenad af en contractor-firma. Entreprenadarbeten utlämnas på enahanda sätt som i Sverige genom införande af förseglade anbud och pröfning af de inkomna anbuden. Icke alltid erhåller den arbetet, som ingifvit det lägsta anbudet.

Bron är afsedd för järnvägs- och spårvagnstrafik, är 8- å 900 fot lång och skall kosta cirka 320,000 dollar. Entreprenören får enligt sitt kontrakt 26 cents pr fot för pålningen och bekostar pålarna själf. För betongen har han 14 dollar pr kub.-yard (en kub.-yard = 27 kub.-fot) osv. Bron bygges på fem pelare i storlek 20×80 fot, och pålarna afhuggas 26 fot under lågvatten.

Hur bedrifves nu arbetet här? Arbetstiden är här 8 timmar, nämligen kl. 8—12 och kl. 1—5. (Middagstiden är emellertid här, hvarest arbetarna äro hänvisade till sin matsäck, inskränkt till ½ timme, i gengäld hvaremot arbetet slutar kl. half 5 e. m.)

Högsta ledningen tillkommer superintendenten. För det tekniska ansvarar cheffingenjören (aflöning c:a 40 dollar i veckan) med två assistenter (lön 15 å 18 dollar pr vecka). Vidare finnes på platsen en time- och book-keeper. För arbetsstyrkan, hvilken under hittills pågående pålningsarbete endast uppgår till 40 å 45 man, äro engagerade ej mindre än 7 förmän, som äfven ha den betecknande benämningen pushers (= pådrifvare). Dessa arbeta själfva, tillhöra liksom arbetarna fackföreningen och ha en dagaflöning, som med blott 50 cents öfverstiger arbetarnas. Arbetarna, som uteslutande arbeta för timpenning, ha 3:50 pr dag, förmännen alltså 4 dollar. Under hvarje förman arbeta alltså endast 6 å 8 man, under det att det vid liknande arbeten kan förekomma, att en förman har ända till 2- å 300 man under sin uppsikt. I detta sammanhang nämndes dock, att detta mest är händelsen vid procentarbeten, dvs. då kunden betalar arbetarnas timlön + viss procent till arbetsgifvaren.

Det finns icke någon regel för antalet förmän i förhållande till antalet arbetare, men däremot kan man alldeles bestämdt skönja en genomgående princip, den nämligen, att hvarje arbetare skall vara öfvervakad. Sedan får arbetets natur afgöra, huru många arbetare skola ställas under en och samma förman.

Gifvetvis är förmännens ställning i många fall rätt svår. Det var också en sådan, som vid ett tillfälle sade, att det var bättre att vara arbetare än att vara förman och arbeta så strängt och ha superintendenten öfver sig med blott 50 cents betalning utöfver gällande daglön.

Och arbetsprestationen här? Med en maskin och ett arbetslag

af 6 man jämte maskinisten och förmannen drivas i medeltal 40 à 50 pålar om dagen. Bottnen är här mycket hård, och pålarna drivas 12 à 15 fot i marken. Som ofvan nämndes, har contractorn 26 cents pr fot och skall själf hålla pålarna.

När cementarbetet tog sin början, intogs oorganiseradt folk — italienare, hvilkas dagaflöning för samma arbetstid endast är doll. 1:75. Dessa oorganiserade arbetare anses arbeta hårdare än de högre stående union-arbetarna. En sådan sade, att »vi union-män åtminstone något ögonblick kunna räta ryggen och tänka, men det få ej italienarna».

En ångmaskin kräfvär ett arbetslag om 25 man, som på en arbetsdag beräknas göra 150 à 175 kubikyards (en kub.-yard = 27 kub.-fot).

De första 22 foten af pelaren bestå af oklädd beton, därefter komma 14 à 15 fot beton, klädd med granit, som på förhand är huggen och märkt. Inmurningen af graniten utföres af murare med tillhjälp af handtlangare. Murarna ha 5 dollar om dagen, handtlangarna 3. Murareförmannen, själf deltagande i arbetet, har 5:50 à 6 doll. pr dag.

Järnarbetet utföres, förstås, af järnarbetare, som ha en stark union. Maskinisterna ha två olika unioner, men de organiserade järnarbetarna arbeta endast tillsammans med maskinister, tillhörande den erkända unionen. Järnarbetarna åtnjuta samma dagaflöning som murarna, 5 dollar om dagen. (Järnarbetare å de mekaniska verkstäderna ha betydligt mindre). Förmännen ha 5:50 pr dag. Det är en ofta förekommande regel, att förmannens lön är 50 cents mer än motsvarande arbetares. Det finns till och med fackföreningsstadgar, som föreskrifva, att ingen får antaga förmansplats med mindre än 50 cents aflöning öfver daglönen.

Järnarbetarna arbeta 4 i hvarje lag med nitning. Denna sker medels komprimerad luft. Ett sådant arbetslag beräknas drifva cirka 350 nitar om dagen, förutom att de uppsätta sina egna ställningar.

När den stora Queenborough Bridge mellan Newyork (Manhattan) och Long Island byggdes, den nyaste och dyrbaraste (20 mill. dollar) af de väldiga broar, som äro byggda öfver East River, så måste man gräfv sig ner till bergbottnen. Bron, som byggdes under åren 1900—1908, är cirka 5,000 fot lång och 139 à 140 fot öfver högvatten, hvilat på sex stora pelare, hvilka med beton äro byggda på bergbottnen. Detta arbete tog, ensamt det, 4 à 5 år. Metoden är alldeles densamma som den, hvilken kommer till användning vid grundgräfning för de väldiga skyskrappare, som på senare tid blifvit uppförda. Äfven här måste man gå ner ända till 90 fot under jorden för att nå berggrund.

Till jämförelse med det ofvan sagda må nämnas, att vid gatu- och spårvagnslinjereparationsarbeten, där uteslutande italienska ar-

betare användas, är arbetstiden 10 timmar och dagaflöningen endast 1:75 pr dag.

Vid de många och stora tunnelarbeten, som här utföras för nybyggnad eller fortsättning af förutvarande underjordiska spårvägar, synes man uteslutande betjäna sig af negrer. Detta gäller ej mindre schaktningsarbetet än formarna för cementen. Aflöningen för dessa med 10 timmars arbetsdag är 1:50 å 1:75.

Samma arbetstid och samma dagaflöning tillämpas här i östern vid järnvägsbyggen, och endast italienare äro därmed sysselsatta. I västern lär detta arbete betalas mer, och där förekommer äfven ackordsarbete.

Byggnadsbranschen.

Den vidtomfattande verksamhet, som inbegripes i ofvannämnda uttryck, byggnadsbranschen, har varit föremål för studier i en hel del amerikanska städer, framför allt i de båda största, Newyork och Chicago. Huru storartad byggnadsverksamheten är i Chicago, framgår af byggnadskontorets uppgift, att värdet af nya byggnader under tiden 1 juni 1909—1 juni 1910 uppgår till 94 millioner dollars. Under år 1909 tillverkades och förbrukades på samma ställe 880 millioner tegel.

Tegeltillverkningen kontrolleras i Chicago nästan helt och hållet af ett enda bolag, Illinois Brick C:o, som härom året lade under sig ej mindre än 46 tegelbruk. Af dessa nedlades dock omedelbart 15 å 16, under det andra mera välbelägna blefvo utvidgade. Af den nämnda årstillverkningen kom cirka 600 millioner på detta bolag. Tegelpriset förefaller billigt, omkring 6 dollars pr 1,000, fritt levererad på byggnadsplatsen. Dimensionen är dock mindre än den, som brukas både i Stockholm och södra Sverige.

Ehuru det naturligtvis i en sådan storstad som denna finnes ett stort antal bygmästare, är det egentligen blott en 5 å 6 firmor, som åtaga sig uppförandet af de s. k. skyskraparna, för hvilka dessa städer äro världsberömda. Dylika väldiga byggnadsföretag utföras gifvetvis aldrig på spekulation, utan endast på entreprenad.

Entreprenader.

Den brådska, som utmärker lifvet i Amerika, kommer äfven till uttryck i fråga om den tid, som lämnas för ingifvande af entreprenadanbud. Chefen för en af ofvannämnda större byggnadsfirmor berättade, att de 5 firmor, som anmodades räkna på nybyggnadsarbetet för gasbolaget, icke fingo mer än 4 timmar på sig. Han talade äfven om, att det icke kunde bli någon hvila på dessa två dygn: han själf och hans kompanjoner och kontorspersonalen för öfrigt kunde under

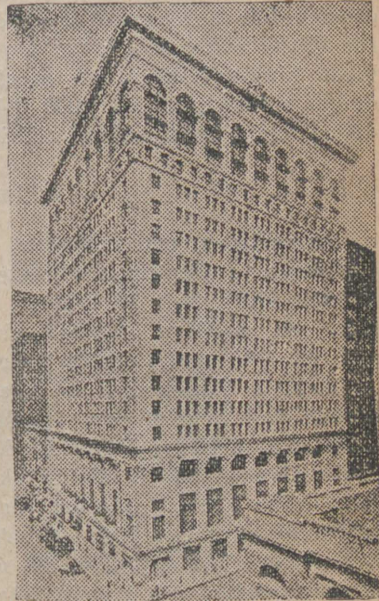

den tiden ej lämna kontoret. Just som anbuden inlämnats, kom en firmas representant och återkallade sitt anbud, emedan man gjort en liten felräkning på 400,000 dollars. Min sagesman var den, som för sin firmas räkning erhöll arbetet, hvarom kontraherades cirka 24 timmar efter anbudstidens utgång. En timme därefter satt ordföranden i bolaget på tåget med Europa som mål. I detta fall kom sig brådskan af denna anledning, men äfven annars kan det hända, att arkitekten så sent fått allt sitt arbete färdigt, att det blir en orimligt kort tid för kostnadsberäkning och ingifvande af anbud.

Några detaljer från detta arbetes utförande äro synnerligen intressanta, och jag skall senare återkomma därtill.

I detta sammanhang må framhållas, att dylika stora arbeten merendels utlämnas i sin helhet till en enda entreprenör, under det vid mindre arbeten det synes vara mera vanligt, att kontrakt ingås med de olika yrkesutöfvarna. Vid de förstnämnda större arbetena gör entreprenören sedan kontrakt i sin ordning med en del underentreprenörer, såsom för rörlednings-, plåtslageri- och målningensarbetena eller de s. k. verkstadsyrkena. Grundläggningsarbetet utföres merendels af byggmästarefirman och i öfrigt är att märka, att yrkesfördelningen icke är densamma som i Sverige. I Newyork träffade jag sålunda flera firmor, som hade snickeri- och målareverkstad på en gång, hvilka åtogo sig det finare träarbetet (dekorering) i förening med målning. Äfvenså har jag träffat målaremästare, som jämte målningensarbetet åtaga sig allt glasmästeriarbete, ehuru naturligtvis äfven glasmästeriet är ett särskildt yrke.

Med takläggningen är det en särskild historia. Plåttak förekommer sällan. A boningshus med sluttande tak användes skiffer, tegelpannor eller spån, på de flata taken användes spån eller merendels papp. På de stora affärshusen äro taken flata eller med en sluttning af högst 30 graders vinkel. Här lägges tak på följande sätt: först ihåligt tegel, därpå 3 å 4 tum beton, på denna 5 å 6 olika lager af tjärpapper, som mellan hvarje lager bestrykas med tjära, och på toppen af det hela lägges tjära och ett tjockt lager af groft grus. Det finns bolag, som endast syssla med läggandet af sådana tak,

Skyskrapare i Chicago.

och bruka de lämna 10 års garanti. Priset ställer sig billigt: 5 cents pr kv.-fot. Hvert 5:e år sopas gruset bort och massan betrykes med tjära, hvarefter nytt grus pålägges. Vid sådan omstrykning lämnas 5 års garanti och priset är 1½ cent, vid större ytor 1 cent pr kv.-fot. Det finns sådana tak, 40 år gamla, har man sagt mig.

Hvad förut nämnts om entreprenader gäller äfven offentliga arbeten, utom att tiden för anbuds ingifvande aldrig kan sättas så kort som af en privatman. Här som i Sverige stipuleras vanligen plikt för hvarje dag arbetets fullbordande blir försenadt, dock med den skillnaden, att bestämmelsen är olaglig, såvida ej kontraktet samtidigt föreskrifver en extra godtgörelse för hvarje dag i förväg, som arbetet blir fullbordadt före den stipulerade dagen. Synpunkten för denna stipulering är, att parterna skola vara likställda. Men lagen hindrar icke t. ex. en sådan bestämmelse, att entreprenören åtager sig en plikt af 1,000 dollar pr dag mot en godtgörelse af 1 dollar, blott något belopp blifvit fixerad.

Timarbete.

Arbetstiden, den ordinarie, är öfverallt 8 timmar, på lördagen 4 timmar. I Chicago nedbragtes arbetstiden inom byggnadsyrkena, hvilken förut varit 10 timmar, efter en strejk år 1886 till 9 timmar, och fastslogs dessutom vid den träffade uppgörelsen, att den f. o. m. 1888 skulle utgöra 8 timmar.

Ackord förekommer icke, endast timbetalning. Det enda undantag från regeln, som jag kunnat påträffa, är tapetuppsättning inom målareyrket. Dessutom har någon sagt mig, att styckarbete skulle förekomma på mindre platser, där ingen fackförening finnes. Icke heller har jag någonstädes funnit någon önskan om systemets införande, hvarken bland arbetsgifvare eller arbetare. Allraminst har någon gjort gällande, att man därigenom skulle erhålla större arbetsintensitet och arbetsprestation än vid timbetalning. Nog har jag vid något enstaka tillfälle äfven här hört klagas såväl af arbetsgifvare, som utomstående tredje män, att det särskildt vid reparationsarbeten, där arbetet icke kan öfvervakas, kan förekomma, att arbetet bedrifves lamt och långsamt eller t. o. m. att arbetstiden användes till annat än utförande af åtaget arbete, men detta hör till undantagen. Regeln är, att hvarje arbetare är strängt öfvervakad i arbetet och att ingen gräns är satt för arbetsmängden samt att arbetsledningen kan fördra nästan hvad som helst. Eller man kan uttrycka saken så: det ligger i luften, att enhvar skall anstränga sig till det yttersta, äfven om det icke talas så mycket därom. I Newyork lär det vara förbjudet för en förman (som själf är medlem af fackföreningen) att under pågående arbete säga till en medlem af byggnadsträarbetarefackföreningen: »hurry up» (skynda på), men det är alls icke förbjudet för förmannen att afskeda den arbetare, som ej skyndar på.

Timpenningens storlek växlar på olika platser. År 1904 utgjorde denna inom Förenta staterna i medeltal

för stentmurare	40—50 cents
» tegelmurare	35—45 »
» byggnadsträarbetare	35—50 »
» rörledningsarbetare	45—55 »
» målare	22—35 »
» takläggare	35—45 »
» grofarbetare	15—20 »

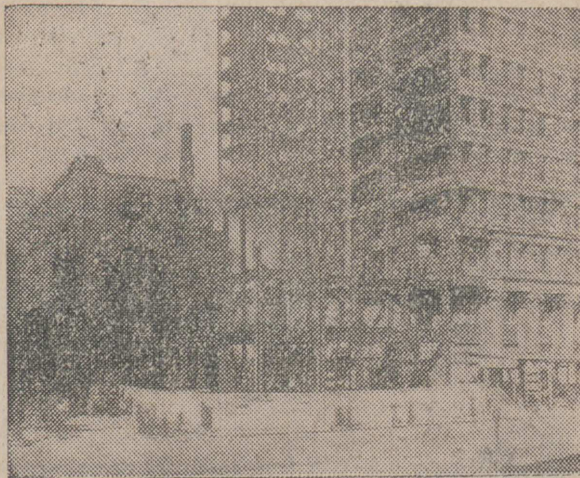
Skyskrapare under byggnad i Newyork. (Aug. 1910.)

Sedan den tiden äro gifvetvis många ändringar gjorda. Murarnas timpenning är i. n. i Newyork 62 cents, i Chicago $67\frac{1}{2}$ och torde sällan understiga 60 cents. Byggnadsträarbetare ha i Newyork för arbete inomhus 50 cents, utomhus $62\frac{1}{2}$ cents, i Chicago är timpenningen $62\frac{1}{2}$ cents, men blott 15 svenska mil därifrån, i Rockford, liksom på många andra platser, är den 40 cents. Cement- och grundläggningsarbetare liksom handtlångere ha både i Newyork och Chicago — det är här fråga om de organiserade grofarbetarna, »unionmen», som uteslutande användas — $37\frac{1}{2}$ cents pr timme, men timpenningen är på sina ställen för dessa arbetare ej

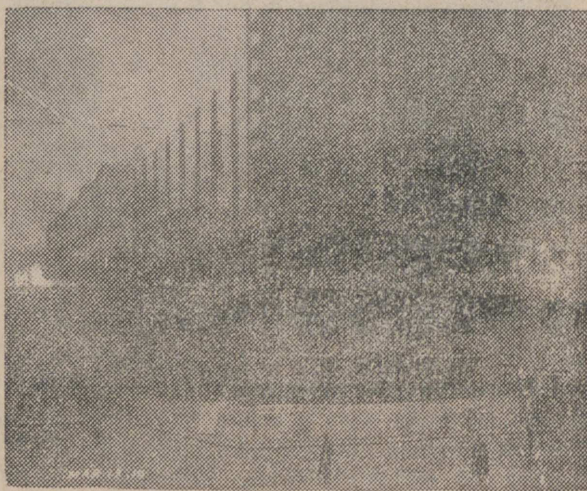

mer än 22 cents. En del cementarbetare i Chicago ha dock 60 cents.

Nu nämnda löner äro minimilöner. Ingenting hindrar, att en

Gasbolagets byggnad den 9 Mars 1910.

Gasbolagets byggnad den 15 Mars 1910.

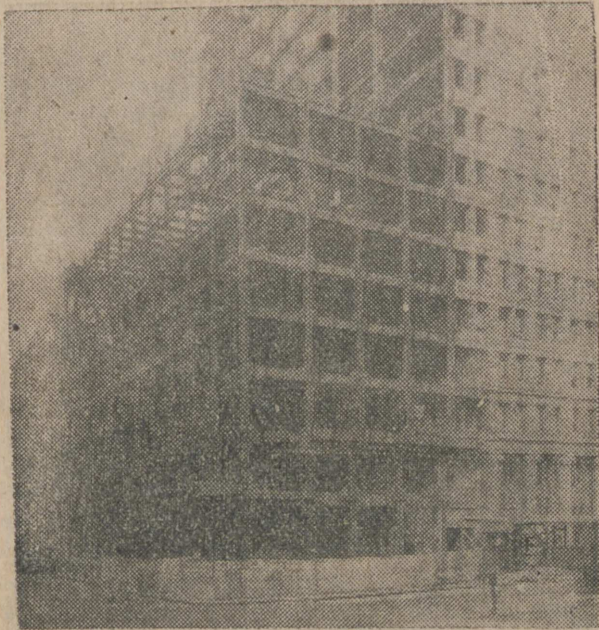
särskildt duglig och skicklig arbetare erhåller ytterligare 5 à 10 cent pr timme.

Såsom allmän regel gäller — någonting motsvarande våra riks-aftalsbestämmelser finns ej — att öfvertid betalas med 50 proc. för-

höjning i vanliga fall samt med 100 proc. förhöjning sön- och helgdagar (dåri inberäknad 4 juli). När det arbetas i skift — sådant arbete förekommer äfven inom byggnadsbranschen, både 2 och 3 skift — är timpenningen densamma för de olika skiften.

Vid de stora byggnadsföretagen har superintendenten (= verkmästaren) 2 eller 3 assistenter vid sin sida. Vid sådana arbetsplatser plåga förmännen, som ha månadsaflöning, icke personligen deltaga i arbetet. Antalet förmän och antalet arbetare under hvarje förman växlar högst betydligt efter omständigheterna. En förman kan haf-

Gasbolagets byggnad den 22 Mars 1910.

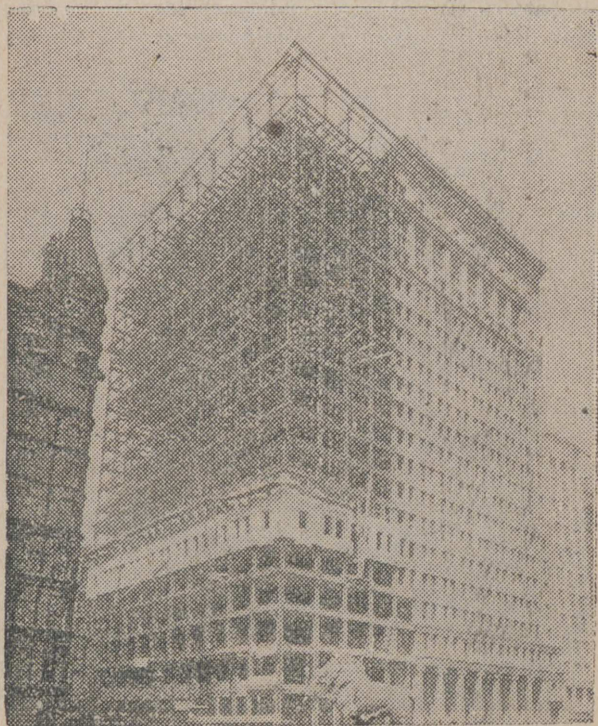
va 100 å 150 arbetare under sig, men det händer också, att han har blott 10 å 12 under sin uppsikt.

Vanligtvis är det superintendenten, som antager och afskedar arbetare, men ofta är denna rätt öfverflyttad på förmännen.

Med hvilken fart en af dessa skyskrapare uppföres, därpå är den förut nämnda gasverksbolagets nybyggnad ett slående exempel. Byggnaden utfördes i två afdelningar. En 6-våningsbyggnad, inrymande kontorslokal för 1,100 man, stod kvar, medan första delen byggdes. Så inreddes denna provisoriskt, så att kontorspersonalen kunde inflytta, 6-våningshuset refs för att lämna rum för den andra afdelningen. Man hade 103 fot till berggrunden. Den 28 febr. i år

sänktes den första betonpelaren, den 1 mars hade man 7 pelare färdiga, den 9 mars alla pelare och golfbjälkarna inlagda, järnkonstruktionen till de tre första våningarna uppsatt och var då sysselsatt med kolonnerna till 4:e våningen, den 22 mars hade man hunnit till 9:e våningen, och den 15 april var hela den 22 våningar höga stålkonstruktionen färdig. Sistnämnda dag ser man å fotografien — bygg-

Gasbolagets byggnad den 15 April 1910.

naden fotograferades de ofvannämnda dagarna och flera därtill — hurusom tegelmurningen då äfven var i full gång.

Stålkonstruktionen — denna fabriceras för entreprenörens räkning i olika verkstäder fraktas till byggnadsplatsen och uppsättes af entreprenören själf — vägde vid här beskrifna byggnad 10,040 ton. För värmeledningen inlades 4 ångpannor om hvardera 600 hästkrafter.

Arbetsprestation.

Tegelmurningen vid en sådan byggnad är högeligen intressant att åse. Här finns en ny patenterad byggnadsställning i bruk.

Den hänger i ställinor och sträcker sig längs hela fasaden. En enda man manövrerar hela ställningen med murare och materialier, så att muraren hela tiden kan arbeta i samma ställning och på samma höjd.

Tegel och murbruk hissas upp. Murbruket tillverkas på arbetsplatsen. Murbruksfabriker, flera gånger startade, betala sig ej. Till de första 5 å 6 våningarna går hissen med en hastighet af 800 å 1,000 fot i minuten, för de följande 6 å 7 våningarna är hastigheten 1,600 fot i minuten, och för de högsta våningarna användes högsta fart för hissarna, 2,000 å 2,200 fot i minuten. En större arbetsgivare har meddelat mig, att han med en modern hissinrättning på en arbetsdag tar upp till 10:e våningen 64,000 tegel jämte nöligt murbruk, alltså 8,000 tegel jämte tillhörande bruk pr timme.

Huru många tegel pr dag kan en murare lägga? är en fråga, som jag helt naturligt sökt att få besvarad. Sammanfattningen af svaren lyder så: en murare bör inlägga från 1,000 till 3,000 tegel pr dag, beroende på sådana omständigheter som väggens tjocklek, huruvida väggen är rak, har hörn m. m. I detta sammanhang vill jag änyo erinra om, att den tegelsort, som här användes, är en annan än i Sverige, mindre och lätthandterligare. Storleken är $3\frac{1}{4} \times 4 \times 8\frac{1}{2}$ eng. tum.

Förhållandet mellan antalet murare och handtlångare kan äfven uttryckas i siffror. Inberäknadt all sådan arbetskraft, brukstillverkning, lastning och lossning vid hissarna samt forsling till murarna på ställningen kalkylerar en arbetsgivare här, att för 2 murare erfordras 3 handtlångare eller, som vi i Sverige säga, murarbetsmän.

Hvilken skillnad det kan vara äfven mellan amerikanska arbetare i fråga om duglighet och arbetsprestation, därå har jag erhållit några uppgifter, som synas mig i hög grad förtjäna omnämmande. En Chicagofirma, som utfört och utför stora arbeten äfven på andra platser i Illinois, och andra stater, där arbetsprisen förhålla sig till Chicagoprisen på följande sätt (den först nämnda siffran är Chicagoprisen, den sistnämnda de på ifrågavarande arbetsplatser gällande timlönerna): Järnställningssättare 65 och 50, murare 67½ och 60, träarbetare 62½ och 40, grofarbetare 37½ och 22, har meddelat mig, att detta till trots och trots reseersättning och bekostande af logis för en kostnad af 5 dollar pr vecka och man, lönar det sig att sända arbetare från Chicago dit, framför att engagera arbetare på arbetsplatsen. Än mera förvånade mig denna uppgift, då han med nej besvarade min ytterligare fråga, om detta ägde sin giltighet blott beträffande hans egen vana och uppöfvade arbetarestam. Det gäller nästau hvilka arbetare som helst, som bruka arbeta här i Chicago, sade han.

I det föregående har jag haft tillfälle att orda om den tekniska färdighet, hvarmed de stora byggnaderna här i Amerika utföras. Än mera underbara saker får man se och höra, t. ex. hur en dylik

skyskrapare, då grunden skall förstärkas, kan lyftas 18 tum högt, eller då helt nyligen en 6-våningsbyggnad flyttades till ett annat kvarter och sattes på ett 43 fot lägre plan än det förut stått, under det 600 personer arbetade i huset, för hvilkas lif byggnadsfirman alltså stod i ansvar.

Specialisering.

General Contractors, dvs. sådana byggnadsfirmor, som åtaga sig hela byggnadsföretag, besvara olika den frågan, i hvilken omfattning de själfva utföra arbetet och huru mycket de utlämna till underkontraktörer. Byggnadsfirman Thompson & Starret i Newyork, hvilken ensamt under förra året utförde byggnadsarbeten till 20 milj. dollars värde, förklarade, att de själfva utföra allt arbete, för så vidt underentreprenörens kostnadsförslag icke skulle befinnas tillfredsställande. Understundom utför en General Contractor intet arbete, utan låter allt utföras af specialfirmor. Det mest vanliga synes vara, att han själf utför grundläggnings- och murningsarbetet samt gör kontrakt med entreprenörer för öfriga fack. Vid svåra grundläggningsarbeten utlämnas merendels äfven dessa till specialister. Därvid händer det, att en firma åtager sig gräfning- och schaktningensarbetet, en annan borring och sprängning, en annan betonarbetet i gårdar och källare, en annan åter den armerade betonen osv.

Öfver hufvud taget är specialiseringen mycket stor. Där den är genomförd till sina yttersta konsekvenser — och detta är icke sällan —, kan det hända, att General-Contractorn afslutar ända till inemot 50 specialkontrakt med specialister i de olika facken. Äfven för träarbetet brukar det i dylika fall bli minst 5 olika entreprenörer: en för groftimmerarbetet, en för det egentliga byggnadssnickeriets, en för finsnickeriets, en för golfläggningen och en för trapparbetet osv. Regeln är omkring 25 olika specialkontrakt i hvarje nybyggnad. Motiveringen härtill är den, att ingen kan vara skicklig i mer än en enda bransch. En vanlig byggnadssnickare kan ej förtjäna sin dagspenning, om han skall sättas till att inlägga golf osv.

Denna specialisering förekommer blott i de stora städerna, i de mindre städerna förekommer den icke, åtminstone ej i samma utsträckning. Att amerikanerna lägga stor vikt därvid, är redan förut framhållet (i samband med en Chicagofirmas metod att äfven för arbeten å andra platser engagera Chicagoarbetare), och det är ett faktum, att de själfva häri finna en af orsakerna, hvarför de stå framom Europa i fråga om tidsvinst och kvantitet vid arbetens utförande.

En annan orsak finna de i de praktiska hjälpmaskiner, som öf-

verallt komma till användning, och en tredje i den omständigheten, att allting, från det största till det minsta, är så väl organiseradt.

General-Contractorn har sina representanter, som öfvervaka de olika arbetena. Hvarje underentreprenör har sin superintendent, öfverförman och underförman, som tillse, att arbetet går med tillbörlig kraft och snabbhet. Den late eller försumlige afskedas på stående fot. För materialerna ansvarar en särskild man, ingen behöfver vänta på materialer, allt går som ett maskineri. Den enskilde är som en kugge i detta maskineri.

Organisationsförhållanden m. m.

Egentligen är det endast byggnadsarbetarna, som här i Amerika äga starka fackföreningar. Det finns ju många flera unioner och en landsorganisation — American Federation of Labor —, men praktiskt sedt räknar man blott med byggnadsyrkena. Dessa äro så mycket starkare. Nästan öfverallt i staterna, åtminstone i de större städerna, kunna endast fackföreningsmedlemmar arbeta vid ett byggnadsföretag. Af de större städerna är det endast Boston, Detroit, Duluth, Los Angeles samt Montreal (Kanada), som ha »open shops», dvs. sådana arbetsplatser, där det är likgiltigt, huruvida arbetarna äro organiserade eller icke. Som bekant, äro unionerna verkliga fackföreningar och ha hvarken direkt eller indirekt med politiken att skaffa. Socialisterna äro mycket fåtaliga. I New Britain, en stad med 45,000 invånare, mest arbetare, sades mig deras antal ej uppgå till mer än ett dussin.

På arbetsgifvaresidan finns ingen landsorganisation. Jo, på papperet existerar en arbetsgifvareförening inom byggnadsyrkena, men den har ingen praktisk betydelse. Däremot finnas lokala yrkesföreningar på vissa ställen, såsom i Newyork, förenade till ett lokalt förbund för hela byggnadsbranschen. Dit höra ej mindre än 32 yrkesföreningar. Det är dock icke på många ställen, jag funnit organisationen så genomförd, icke ens i Chicago.

Någon likformighet i aftalen existerar följaktligen icke. En hel del äro författade af fackföreningen och föreläggas arbetsgifvaren för underskrift. Ser man t. ex. på det aftal, som för närvarande är gällande för målarfacket i Chicago med dess förstäder, så söker man förgäfvets i de 14 paragraferna efter någon enda punkt till arbetsgifvarnas förmån. Och i de bifogade arbetsreglerna — med 17 paragrafer — äro intagna till väsentlig del rent inre fackföreningsangelägenheter. Exempelvis må anföras par. 14, som lyder: »Hvarje medlem, som öfverlåter eller utlånar sitt arbetskort till någon annan, skall böta ej mindre än 10 dollar eller ock uteslutas».

Detta till trots har jag icke hört några klagomål på arbetsgifvaresidan, och det anses ej som en fördel att ha »open shop». Men ur

synpunkten att kunna utöfva inflytande på aftalen bedrifves f. n. inom detta fack en liflig organisationsrörelse bland arbetsgifvarna.

Om det alltså på detta och flera andra områden råder ett kaotiskt virrvarr och så lösliga arbetsförhållanden, att t. ex. lönespörsmål kunna resas när som helst, så är det å andra sidan på många ställen väl sörjdt för att ordnade arbetsförhållanden skola råda. För detta ändamål är i allmänhet aftaladt, att för undvikande af stréjk och lockout skall en förliknings- och skiljenämnd tillsättas, hvars utslag skall vara bindande för båda parterna. Först konstituera sig parternas representanter som förlikningsnämnd, och, om dessa icke kunna enas, tillkallas den opartiske ledamoten, som i sådant fall afkunnar skiljedom.

I öfrigt variera stadgandena angående förliknings- och skiljenämnden högst betydligt. I vissa fall är till denna skiljenämnd öfverlåtet att afgöra äfven sådana intressefrågor som lönespörsmål m. m. Detta är t. ex. förhållandet i aftalet mellan Chicagos byggmästareförening och resp. fackföreningar. Detta aftal löper ett år i sänder mellan 1 maj och 30 april efterföljande år, men i januari eller februari måste, alltså medan det gamla aftalet är i kraft, de eventuella nya bestämmelserna stipuleras.

Af de aftal, hvarom jag haft tillfälle att taga kännedom, är intet så fullständigt som det senast nämnda och intet synes mig i så hög grad som detta fylla de kraf, som ur allmän och samhällelig synpunkt böra uppställas på ett arbetsaftal. Bl. a. stadgar detta aftal bestämda principer som en absolut basis för de regler, efter hvilka skiljenämnden har att döma. Följande må därom anföras:

- 1) Ingen begränsning får göras i den arbetsmängd, en man skall utföra under sin arbetsdag.
- 2) Ingen restriktion får ske beträffande användandet af materiel. All materiel må användas, oafsedt hvar eller af hvem det är tillverkadt, fängelsearbete undantaget.
- 3) Ingen skall äga rätt till samtal med arbetare under arbetstiden. Ingen skall äga rätt att ge order till arbetarna under arbetstiden på byggnaden eller arbetet, utom arbetsgifvaren eller hans förman.
- 4) Ordförandena eller deras ombud, vederbörligen legitimerade, skola äga tillåtelse att besöka arbetsplatserna under arbetstiden för att samtala med arbetsgifvaren, stewarten (= arbetarnas förtroendemän på arbetsplatsen) eller arbetarna, men må på intet sätt hindra arbetets fortgång.
- 5) Användandet af lärlingar skall icke förhindras. Lärlingar skola alltid stå under arbetsgifvarens kontroll, men endast enligt reglerna för skiljenämnden.
- 6) Arbetare äga frihet att arbeta för hvem de vilja, men skola under alla omständigheter begära och erhålla en aflöning, som öfverensstämmer med bestämmelserna af skiljenämnden i denna

bransch. Företräde gifves åt dem, som äro inbegripna i detta aftal.

7) Arbetsgifvare äga frihet att antaga och afskeda arbetare såsom de anse lämpligt, och alla arbetare skola under alla omständigheter åtnjuta den fulla aflöning, hvarom öfverenskommits i denna bransch. Företräde gifves åt arbetare, inbegripna i detta aftal.

8) Förmannen skall vara arbetsgifvarens ombud (agent), äfvenså vara medlem af fackföreningen och skall endast vara underkastad skiljenämndens jurisdiktion.

Sådana klara principer antogos å ömse sidor efter strejk och lock-out, som pågingo f. o. m. 6 febr. t. o. m. 27 juli år 1900, och de hafva sedan icke förändrats. Däremot äro timlöner och andra aftalsbestämmelser af mindre konstant natur.

Lärlingsförhållanden.

Knappast någonting är så ägnadt att sätta sin prägel på de amerikanska arbets- och arbetareförhållandena som nationaliteten. Det kan ju näppeligen vara annorlunda i ett land, som är befolkadt af, snart sagt, jordens alla nationer, så mycket mindre, som folkströmmen dit fortfarande är mycket stark. Det är mer än en, som tror, att om 2 eller 3 generationer skola Amerikas storstäder uteslutande bestå af negrer, judar, italienare och polacker, hvilka fyra folkstammar redan nu äro mycket talrika och föröka sig särdeles och anmärkningsvärdt starkt.

Jag har hört många arbetsgifvare se framtiden an ganska dystert ur synpunkten att erhålla yrkesbildadt och yrkeskunnigt folk. Inom flera fack representeras dessa af invandrade och invandrande tyskar, skandinaver och möjligen irländare, men hur skall det gå, frågar man, om invandringsströmmen från dessa länder skulle sina. Det är svårt att lära upp folk, det är sällan en lärpojke stannar mer än ett, högst två år, i slöjdskolorna gå de, tills de tröttna — ungefär så har mängden uttalat sig i hithörande ämne.

Emellertid förhåller det sig icke så öfverallt. Det finns platser, där förhållandena ordnats på ett sätt, som af ömse parter betecknas såsom fullt tillfredsställande.

Vederbörligt kontrakt ingås och undertecknas af lärlingens målsman, hvarjämte ytterligare en person tecknar borgen för kontraktets fullgörande. Lärlingen är under hela lärotiden ställd under skiljenämndens kontroll och jurisdiktion.

Bland vedertagna bestämmelser må följande här anföras.

En arbetsgifvare har rätt att taga en yngling på försök i två veckor, och om han då befinnes vara otillfredsställande, erhåller han sin betalning och får gå. Men det tillåtes icke en yngling att gå på försök mer än hos två arbetsgifvare. Frågan, huruvida, det skall

vara tillåtet för en lärling att interimistiskt, när den egentlige mästaren icke har något arbete i gång, arbeta hos en annan mästare, skall afgöras af skiljenämnden, och ett dylikt tillståndsbevis skall undertecknas såväl af ordföranden i mästarnas organisation som ordföranden i fackföreningen. Med nämnda undantag är en mästare förpliktad att behålla lärlingen i stadigt arbete eller i hvarje fall aflöna honom. I den händelse lärlingen vid slutet af sin lärotid af någon anledning icke anses fullärd, får han ytterligare ett läroår, ifall skiljenämnden efter noggrann pröfning af saken så bestämmer. Då en yngling antages i lära, skall han vara under 18 år gammal, och lärotiden är 3 eller 4 år. Vidare skall lärlingen under månaderna november—april gå i aftonskola minst 2 timmar i minst 4 dagar i veckan och därom förete bevis från skolan, innan han erhåller sitt arbetskort. För hvarje afton lärlingen är lat eller brister i godt uppförande, får han en dags tillägg till sin lärotid samt två dagar, om han utan giltigt förfall — äfven detta pröfvas af skiljenämnden — helt uteblifver från skolan.

I hufvudsak har jag funnit lärlingsförhållandena ordnade genom ömsesidigt aftal mellan arbetsgifvarnas och arbetarnas organisationer. Olika regler tillämpas för antalet lärlingar en mästare har rätt att antaga. Sålunda har en medlem af Chicago Byggmästareförening ej rätt att årligen antaga mer än en murarlärling hvardera. I måla-aftal har jag sett en bestämmelse om en lärling för hvarje 10-tal gesäller osv. Hos en plåtslagare i någon småstad fann jag en sådan bestämmelse, att en mästare hade rätt att antaga en lärling för de första 3 arbetarna, 2 för 5—8 arbetare osv.

Föreskrifter och ordningsregler i en fabrik.

Redan i ett föregående sammanhang är nämnt att i regel inga särskilda ordningsregler äro uppspikade, vare sig i dockorna, på byggnads- eller liknande arbetsplatser. Förhållandet är det, att arbetsledningens muntliga order äro gällande lag, där ej, såsom i en del byggnadsaftal, särskilda workingrules (arbetsregler) äro öfverenskomna och införda i själva aftalet.

Vid en större fabrik inom metallindustrien ställdes välvilligt till mitt förfogande ett exemplar af de i fabriken uppsatta Föreskrifter och ordningsregler, af hvilka jag härmed lämnar en öfversättning.

»För alla personer, som nu äro anställda eller härefter komma att anställas hos — —, skola följande föreskrifter och ordningsregler anses som en del af vårt kontrakt med eder, och det faktum, att ni är i arbete hos oss, gäller som bevis, att ni godkänner dem.

1. Första signalen ljuder 15 minuter före och den andra på sekunden för begynnelse-tiden, då hvarje arbetare förväntas vara på sin arbetsplats för att arbeta full tid.

2. Signalen ljuder för början kl. 7 f. m. och kl. 1 e. m. samt för afbrott kl. 12 midd. och kl. 6 e. m.

3. Ingen tobaksrökning tillåtes.

4. Hvarje arbetare förses med en klocka (a clock number) och skall registrera sin egen tid, och medgifves ej tid, utan att vara på klockan registrerad.

5. Hvar och en, som registrerar annans tid, blir omedelbart afskedad.

6. Utbetalning af lön sker endast på den reguljära aflöningsdagen pr vecka.

7. De, som äro frånvarande aflöningsdagen, erhålla icke sina penningar förrän påföljande aflöningsdag.

8. Inga utgifna kvitton mottagas, ej heller tillåtes transport af aflönningen.

9. Ingen arbetare tillåtes hafva arbete utfördt för sig personligen utan medgifvande från kontoret.

10. Arbetare i en afdelning tillåtas ej inträda i en annan utom i bolagets angelägenhet.

11. Ingen tillåtes göra några förberedelser att lämna fabriken förrän efter signalen.

12. Ingen, som icke är sysselsatt af bolaget, äger inträda i fabriken utan att vara åtföljd af någon från kontoret.

13. Ingen arbetare tillåtes att lämna fabriken under arbetstiden utan ett pass från sin förman.

14. Öfverträdelse af någon af föregående föreskrifter är tillräcklig orsak för omedelbart afskedande.

15. Förmännen i hvarje afdelning hållas ansvariga för strängt efterlevande af dessa föreskrifter i sina resp. afdelningar.

16. Bolaget förbehåller sig rätt att sluta arbetet och stänga fabriken för viss tid af sådan orsak, som detsamma må finna nödig eller lämplig.

Särskildt kontrakt med lärlingar.

— — — — —
(Namn).

Fabriksarbete.

När det blir fråga om fabriksarbete och fabriksarbetare, bli förhållandena i mycket annorlunda mot hvad som gäller om byggnads-industrien. Vorö aftalen där understundom författade af fackföreningen, så gäller på detta område, att inga andra aftal existera, än de ordningsregler och föreskrifter, som arbetsledningen utfärdar. Om

fackföreningar existera, sakna de all betydelse för bestämmandet af nämnda regler.

I olikhet med byggnadsindustrien är arbetstiden vid fabrikkerna 10 timmar, vanligtvis förlagda mellan kl. 7 f. m. och kl. 6 e. m., med middagsrast kl. 12—1 eller, då middagsrasten är inskänkt till en half timme, till kl. half 6 e. m. Aflöningen står på en helt lägre nivå, i vissa fall så lågt som 10 à 12 cents pr timme. Tusentals och åter tusentals arbetare ha 15 cents pr timme, eller 1½ dollar pr dag.

Låt oss taga ett typiskt exempel för träindustrien. Vi kunna stanna vid en möbelfabrik i västern. Superintendenten åtnjuter årlig aflöning af 2,000 dollar. De inför honom ansvariga förmännen, till antalet lika många som fabriken har afdelningar, ha en dag-aflöning af 3 dollar. Samtliga arbetare, som sysselsätts vid en maskin, och i dessa maskinernas land utgöra de i allmänhet flertalet, erhålla en timpenning, som varierar mellan 17½ och 30 cents. Arbetare, som sysselsätts mera handtverksmässigt, t. ex. med pole-ring, glasinsättning m. m., arbeta efter en af arbetsledningen uppgjord ackordsprislista och förtjäna från 2: 50 till 2: 75 om dagen. Prisen äro så satta, att äfven med den största ansträngning det är omöjligt att nå upp till en dagspenning, som väsentligt öfverstiger genomsnittsförtjänsten, hvilken jag vid Rockfords många möbelfabriker fann vara för ackordsarbetare 2 dollar och 65 cents pr dag.

Just i den nu senast nämnda omständigheten, att ackordsprisen äro satta i förhållande till en ganska högt uppdrifven arbetsintensitet, torde orsaken vara att söka därtill, att inom de fack, där kraftiga fackföreningar, såsom inom byggnadsindustrien, äro till finnandes och där sålunda arbetarna äga medbestämmanderätt vid stipulerandet af arbetsvillkor, dessa motsätta sig och understundom i sina stadgar rent af förbjuda förekomsten af ackordsarbete.

Inom järn- och stålindustrien är aflöningen för grofarbetarna i regel ej högre än 1:50—1:75 pr dag, ehuru de yrkesskickliga arbetarna gifvetvis komma till högre belopp, 2:50 à 3 dollar om dagen.

För en framställning af arbetsförhållandena vid de talrika metallfabrikerna i östern skola vi välja den största fabriken af detta slag i New Britain inom staten Connecticut. Fabriken, som tillverkar alla slags metalltillbehör och småartiklar, sysselsätter cirka 2,000 arbetare. Superintendenten har här en assistent vid sin sida. Antalet förmän, som uppgår till 60, är bestämdt i förhållande till antalet afdelningar, så att hvarje afdelning har sin förman, vare sig arbetareantalet är stort eller litet. Vid denna arbetsplats har sålunda en förman ej mindre än 250 arbetare under sin uppsikt, under det en annan har summa 3. Underförmän antagas i mån af det behof. arbetsledningen anser förefinnas. Sålunda har den förstnämnde af dessa förmän två underförmän, under det den sistnämnde naturligtvis icke behöfver någon underförman.

I rundt tal arbeta här 25 proc. af arbetarna för timpenning, varie-

rande från 15 till 25 cents. Yngre arbetare, som befinna sig i läro-åren, ha blott 10 cents pr timme. 75 proc. arbeta på ackord och nå upp, detta enligt hufvudkontorets uppgift, till c:a 25 cents vid de finare arbetena, under det för gröfre artiklar timförtjänsten stannar vid 12—15 cents. Timpenning är icke vid ackordsarbete garanterad.

Arbete vid en dylik fabrik är i hög grad specialiseradt. En tidningsman i staden sade mig, att arbetarna, som alltså sysselsätas med genomgående enformigt arbete, bli slöa, bli som maskiner själfva.

När ackordspriset för en ny artikel skall bestämmas, gör arbetsledningen försök med sådana arbetare, hvilka kunna betecknas som medelmåttigt goda, hvarken särdeles skickliga eller motsatsen. Med iakttagande af alla på arbetets fortskridande beroende omständigheter, såsom vissa fördröjanden vid utförande af ett ovanligt arbete, sätter arbetsledningen — arbetarna ha här icke den ringaste medbestämmanderätt — priset så, att timpenningen bör blifva 20, 22½ eller 25 cents, beroende på omständigheterna. Äfven här fick jag den upplysningen, att skillnaden dag från dag i en ackordsarbetares dagsförtjänst varierar högst obetydligt, eller med cirka 5 cents. Häraf framgår ju tydligt, huru högt arbetsintensiteten måste vara uppdrifven.

Vid en fabrik någonstädes — jag minnes nu icke hvar — där nitnaglar fabriceras, förväntar man, att hvarje arbetslag om 2 man med en maskin skall tillverka från 6 ton och därutöfver, alltefter omständigheterna. Här utfördes icke arbetet på ackord, utan timpenningssystemet tillämpades. I det fall, att arbetsprestationen understeg den beräknade, anställdes undersökning, och om det då befunns, att felet var arbetarnas, så blefvo dessa ögonblickligen afskedade.

Vid den metallfabrik, hvarmed vi nu sysselsätta oss, förklarade superintendenten, med hvilken jag, under presidentens för fabriken bortovaro, tack vare ett introduktionskort från amerikanske ministern i Stockholm, lyckades få ett samtal, att han tillämpar samma metod. Eller, tillade han, kan det hända, att vi placera mannen på en annan plats, där han mera passar. Sälunda meddelade han, att en i fabriken anställd tysk arbetare, som befunnits omöjlig på två afdelningar, nu på den tredje, där han nyligen blifvit ställd, var en rent ypperlig arbetare.

Landtbruk.

För att studera det amerikanska jordbruket måste man resa till de västra staterna, Illinois, Minnesota, Iowa och Nebraska. I de östra staterna står jordbruket ej på samma nivå. Där kan man rent af påträffa ödefarmer.

Ingenting i Amerika har så slagit mig med förvåning som det amerikanska jordbrukets framsteg på de senaste 15 å 20 åren. Den värdestegring af odladt land, som kan konstateras på dessa år, är rent af häpnadsväckande. Jord, som då kunde köpas för 20 å 25 dollar pr acre, står nu i 175 å 200 dollars värde. När jag tänker på detta, kan jag ej underlåta att erinra mig, hvad en svensk industriman, numera afliden, ungefär vid den tiden vid ett samtal om det svenska jordbrukets framtid yttrade. Han sade: »Utvecklingen äfven på jordbrukets område går i vågor; den tid kommer, då jorden får ökadt värde». Förutsägelsen har gått i uppfyllelse, hvad de amerikanska farmarstaterna angår, och vi skola väl hoppas, att den går i fullbordan äfven beträffande Sverige.

Till mycket stor del är det ju invandrade tyskar och skandinaver, som bosätta sig i de ofvännämnda staterna. Man kan ofta iakttaga, att när en svensk eller annan skandinav kommit in i ett äkta tyskt settlement, köpa tyskarna gärna ut honom och vice versa, hvad man ofta påträffar stora områden med uteslutande en och samma nationalitet.

Vid plöjning använder man 2 å 3 par dragare för plogen, och en pojke kan plöja 4 till 6 acres pr dag. Ofta köras 2 plogar på en gång af en och samma person. En dylik plog står i pris af 40—60 dollar. Vid större bruk användes äfven ångkraft, som drifver 7 å 8 plogar, och kan då på dagen plöjas 25 acres. En och samma man harfvar ledigt 30 å 40 acres pr dag.

En ny uppfinning, en kombinerad gödnings- och säningsmaskin till ett inköpspris af 65 dollar, har på allra sista tiden kommit till användning och prisas mycket. Den sår både majs och andra sädeslag. Gödningen är, förstås, konstgödning. Äfven för spridning af vanlig gödsel användes en maskin, där körsvennen sitter på en vagn.

Vid skördearbetet användas öfverallt maskiner. En man slår, räfsar och lägger upp höstackar på ett område af 15 till 20 acres pr dag. En dylik maskin kostar 65 å 70 dollar. Samma gäller sädes-skörden, där man t. o. m. sätter upp sädestrafvarna med maskiner. För potatisskörden användes en maskin för att rifva upp jorden, en annan för att plocka upp potatisen.

För tröskningen är det så ställt, att en person reser omkring till farmarna med en tröskmaskin och har ett par personer med sig att sköta maskinen. Farmaren själf och alla hans grannar äro därvid behjälpliga, så att det går undan med fart. Betalningen räknas efter bushels spannmål, om jag ej missminner mig, 2 cents pr bushel.

En man sköter ledigt ett jordbruk om 60—80 acres, tack vare all den maskinkraft, hvaraf han kan göra bruk. Tyskarna, som vid skötseln af sitt jordbruk ha hjälp af sina hustrur, kunna ledigt

sköta jordbruk om 100 acres. Två man sköta lättare ett landtbruk om 160 acres än en ensam man 80.

Det förekommer icke så sällan, att dylika medelstora jordbruk innehafvas på arrende. Jag har på mina resor påträffat t. ex. järnvägskonduktörer, som ägt ett stycke land, och utarrenderat detsamma, vanligtvis till en skandinav eller tysk. Arrendet beräknas i regel dels i en kontant summa, dels i viss procent af skördens storlek.

De, som på sin tid upptogo s. k. homestead och sålunda erhöilo jorden fritt, hafva, tack vare goda skördar under en hel del år och den ofvan nämnda värdestegringen bland alla, som sökt sin lycka i den stora republiken, i allmänhet gjort det bästa valet. Under det industriarbetarna måst lefva upp lejonparten af sin förtjänst, hafva dessa arbetat och sofvit sig till välstånd. Också har jag hört många svenska stadsarbetare bittert beklaga, att de icke kommo sig för att resa ut till Västern och mottaga land.

Emellertid förspörjes i de amerikanska farmardistrikten samma klagan som hemma i Sverige, att det blir allt svårare att erhålla nödig arbetskraft i sådana fall, där sådan är behöflig. Största delen af amerikanskt jordbruk är nämligen sådant, som skötes af ägaren och hans eget husfolk. Men äfven farmarnas söner och döttrar öfvergifva jordbruket och söka sig till städerna, och det äfven deras, hvilka kunna beskrifva landtlifvets behag och företräden framför lifvet i storstäderna på ett sätt, som jag aldrig förut hört, hvarken i Amerika eller något annat land.

Grufdrift.

I allmänhet betalas icke-yrkeskunniga arbetare vid järngrufvorna i staterna Newyork och New-Jersey pr dag eller timme. En dollar och 50 cents eller 1:75 är f. n. den vanliga aflöningen. Träarbetare, smeder, eldare och andra yrkeskunniga arbetare betalas bättre, i det deras aflöning, växlande från 2 dollar till 3:50, i medeltal uppgår till 2:50 pr dag. De, som arbeta vid krossningsmaskinerna, betalas som vanliga arbetare.

De, som arbeta under jorden, hafva det mycket olika ställdt på olika platser. Drifvare betalas ofta pr fot och erhålla från 10 till 14 cents pr fot, beroende på huru hårdt berget är, där de arbeta. Dessa betala sina egna hjälpare, vanligen 1:60 à 1:75 pr dag. I somliga fall uppgöres kontrakt med ett lag, såsom t. ex. vid sänkning af ett schakt eller vid drifvandet af tunnlar, då arbetarna betalas så och så mycket pr fot. Beloppet pr fot växlar högst betydligt, allt efter schaktets eller tunnelns läge och bergets hårdhet. Arbetare, sysselsatta med lastning och transport af malmen, betalas antingen efter antalet ton eller pr dag. I förra fallet är kontraktet med dem

så, ställt, att de i medeltal förtjäna 1:75 pr skift. Träarbetare och pumpare hafva högre aflöning.

I östern finns ingen fackförening, utan aflöningen uppgöres mellan grufförvaltningen och de enskilda arbetarna.

De yrkeskunniga arbetarna och hufvudförmannen ofvan jord äro vanligtvis amerikaner. Förmannen under jord, äfvensom de icke yrkeskunniga arbetarna både öfver och under jord äro vanligtvis utlänningar, här i östern merendels polacker och italienare. Strejker äro ytterst sällsynta företeelser, hufvudsakligen på grund af det stora öfverflödet på arbetskraft.

I södern äro förhållandena mycket likartade, men i allmänhet äro lönerna 25 till 30 proc. lägre. I koldistriktet äro förhållandena helt och hållet olika på grund af styrkan i arbetarnas fackförening. Aflöningen är dock nästan densamma som i österns järngrufvor. Arbetarna äro vanligtvis betalda pr ton.

I västern åter äro förhållandena olika. Arbetarna äro där amerikaner och äro mycket högt betalda på grund af att västerns grufarbetares fackförening är synnerligt stark. Den billiga utländska arbetskraften har ännu icke trängt så långt in i landet.

Slutreflexioner.

Af den föregående framställningen torde hafva framgått, att verkligheten gifver stöd åt den gängse föreställningen, att arbetet i Amerika bedrivs med vida större intensitet än i Sverige. Man behöfver ej skatta åt det för oss svenskar vanliga felet att beundra allt utländskt och upphöja detta på Sveriges bekostnad för att komma till en sådan slutsats. Låt oss taga det typiska exemplet med murare. En genomsnittsarbetare i de amerikanska storstäderna murar in af vanligt grofregel, visserligen af mindre storlek än det svenska, från 1,000 till 3,000 pr arbetsdag af 8 timmar. Han utför icke arbetet på ackord, utan mot timpenning, som t. ex. i Newyork är 70, i Chicago 67½ cents. Skulle arbetaren låta någon försumlighet komma sig till last, får han genast gå sin väg och söka sig en ny marknad.

Arbetsgifvarna i Stockholm påstå, att vid timbetalning arbetsprestationen på 10 timmars arbetsdag kommer, vid murning af den större tegelarten, högst till en siffra af 5 à 600 st. tegel, för att understundom nedgå så lågt som till 300. För att kunna uppnå en större arbetsprodukt måste man anlita ackordsystemet. Enligt gällande ackordslista i Stockholm betalas för vanlig sträckmurning 11 kr. pr 1,000 st. tegel.

Jag har försökt utforska svenskamerikaners mening i denna fråga. En person, som arbetat i Örebro den tid han varit i Sverige och nu i sommar återvände till Amerika, hade det betecknande

uttrycket, att vid ackordsarbete arbetade man nog lika strängt i Sverige som i Amerika. En byggmästare i Chicago, som för 20 år sedan arbetade som murare i Stockholm och sedan många år i Chicago, innan han blef sin egen, trodde sig kunna taxera arbetsprestationen så, att en byggnadsarbetare i Amerika uträttar på 8 timmar lika mycket som en i Sverige på 12 timmar. Han syftade då, hvad Sverige vidkommer, på förhållandena för 20 år sedan, både hvad afser en arbetsdag, som då räknade 12 timmar, och den genomsnittliga arbetsprestationen på den tiden. En arbetsgifvare inom finsnickeriet i Newyork, hvilken hade stor erfarenhet både från Sverige och Amerika, ville t. o. m. påstå, att tack vare äfven den i Amerika långt högre utvecklade maskintekniken utförde en man där 3 å 4 gånger så mycket som i Sverige.

Vare härmed huru som helst, ett är säkert: det råder i alla samhällskretsar i Amerika och icke minst bland arbetarna själfva en god medborgaranda beträffande arbetets uppskattande och skyldigheten att underordna sig arbetsledningens föreskrifter. Amerikas starkaste sida är, utom den nu nämnda, äfven den utmärkta organisation, som sätter sin prägel på allt, på arbetets fördelning och specialisering, på tillsyn och öfvervakande osv. Det lönar sig väl att ha tillräckligt med förmän — detta är ett uttryck, som under mina samtal med olika personer ofta gått igen.

Det är f. ö. icke blott kroppsarbetarna det nu sagda gäller. Jag har träffat kontorsfolk, som ägt erfarenhet både från Amerika och något af de »gamla länderna», hvilka försäkrat, att i Amerika kräfves 3 å 4 gånger så mycket arbete som någon annanstädes. Det kräfves så och så mycket arbete, och hvad som ej medhinnes på den ordinarie kontorstiden, måste göras på den tid, som eljest skulle vara fritid. Särskildt de nykomna få känna på svårigheterna, och ibland dem måste ju de, som icke förstå språket i allmänhet, taga i den tyngsta ändan. En sådan berättade för mig, att hans dagliga arbete bestod i att på ett skolager spika ihop 5- å 600 skolådor, jämte allehanda andra förekommande arbeten. Nästan enstämmigt bekänna våra landsmän, att de först i Amerika lärt sig att arbeta.

Lefnadskostnaderna ha stegrats högst obetydligt. Man beräknar, att lifsförnödenheterna stigit med 100 proc. de sista 10 åren. För en familj, särdeles då det finns barn, blir det ju i allmänhet icke mycket att lägga undan. Men i Amerika kan folk spara ändå, ty det offrar icke så mycket på nöjen.

Värdet af 1 dollar, som nominellt är kr. 3:70, torde för den bofasta befolkningen i det närmaste motsvara kr. 2:50 i Sverige. För en resande är värdet ännu mindre.

När den frågan: Hvar på beror den större arbetsintensiteten i Amerika? skall besvaras, skulle jag vilja göra det i följande punkter:

1) Det beror på det bättre arbetarematerialet. I stort sedt har

Amerika ett urval af goda arbetare, inflyttade från alla jordens länder.

2) Det beror på de bättre lefnads-, framförallt bostadsförhållanden, under hvilka den amerikanske arbetaren lefver. Det hör ej till ovanligheten, att en arbetare har 4—6 rum, t. o. m. där arbetsförtjänsten endast uppgår till cirka 10 dollars pr vecka, ehuru äfven på sådana platser den månatliga hyran för 3 à 4 rum går upp till cirka 15 dollars.

3) Det beror äfven på de tekniska förhållandena. Ingenstädes torde hjälpmaskiner i sådan utsträckning komma till användning som i Amerika.

4) Det beror icke minst på den strängt genomförda specialiseringen i arbetet. En arbetare sysselsättes i regel med ett specialarbete, inom hvilket han har möjlighet att uppnå största möjliga färdighet.

5) Det beror framför allt på utmärkta organisationsförhållanden, på uppsikten och ledningen från arbetsbefällets sida, som har oinskränkt rätt att kräva så mycket arbete, som är möjligt.

6) Det beror slutligen i mycket hög grad på den allmänanda, som öfverallt råder i fråga om arbete, arbetsledning och arbetsprestation, och på den oskrifna, öfverallt respekterade lag, att den, som ej gör sin plikt, ej heller får behålla sin anställning.

INNEHÅLL:

	Sid.
Förord	2
Belgien:	
Arbetare. Arbetsledning	3
Arbetstid. Löner. Lefnadskostnader	4
Jordbruk och industri	4
Industriarbete — landtbostäder	5
Industri	6
Hemindustri	7
Oberoende producenter och arbetsgivare	8
Fabriks- och verkstadsindustri: dess centralisering	8
Olika industrier	9
Kolgrufveindustri	10
Metallindustri	13
Frankrike:	
Textilindustri	16
Hamnarbete	21
Kajbygge	28
Metallindustri	32
Arbetareundervisning och yrkesutbildning	36
Tyskland:	
Arbetsledning och yrkesutbildning	39
Verkstads- och metallindustrien	41
Byggnadsbranschen	43
Hamnförhållanden	45
Österrike-Ungern:	
Verkstads- och metallindustrien	48
Byggnadsverksamheten	50
Andra yrken	52
Schweiz:	
Byggnadsyrket	54
Verkstads- och metallindustrien	56

England:

	sid.
Kolgrufvorna	60
Skeppsbyggeri	61
Byggnadsbranschen.....	63
Hamnarbete	65
Kommunala arbetare	65
Skrädderi och herrkonfektion	66
Bageri- och konditoribranschen	68
Slutord	69

Nord-Amerikas Förenta stater:

Lossning och lastning i Newyork	69
Brobyggnader	72
Byggnadsbranschen.....	74
Organisationsförhållanden m. m.	83
Lärlingsförhållanden	85
Föreskrifter och ordningsregler i en fabrik	86
Fabriksarbete	87
Lantbruk	89
Grufdrift	91
Slutreflexioner	92

INDUSTRIFÖRENINGEN
KJÖBENHÖVN

Rök
ARMIRO
EXTRA
FENNIA
OCH
BOSPOR
CIGARETTER!

från

*Ph. U. Strengberg & Co. B
Jakobstad*